

T. C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ER-RİSÂLE VE ER-RİSÂLE'DE GEÇEN HADİS
İSTİLAHLARI**

HAZIRLAYAN

Fuat İSTEMİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

**DİYARBAKIR
2011**

ÖZET

Bu çalışmada İmam Şafii'nin er-Risâle adlı eseri ve bu eserde kullandığı hadis kavramları ele alındı.

Bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, sınırları, amaç ve metotlarıyla ilgili genel bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, İmam Şafii'nin hayatı, yaşadığı dönemin genel özellikleri ve er-Risale'nin şekil ve muhteva yönünden tanıtımı yapılmıştır.

İkinci ve üçüncü bölümde ise, İmam Şafii'nin er-Risâle'de kullandığı hadis ıstılahları ele alındı. İmam Şafii'nin er-Risâle'de kullandığı hadis ıstılahları, kendisinden sonra gelen hadis âlimlerinin kullandığı ıstılahlarla mukayesesi yapılarak incelendi. Özellikle İmam Şafii'nin bu ıstılahları nasıl kullandığını, kendisinden sonraki âlimlerin kullandığı ıstılahlarla hangi yönlerden benzer, hangi yönlerden de farklı olduğunu tespit etmeye çalıştık.

ABSTRACT

In this research, al-Īmam al-Şafii's book, *er-Risâle*, and hadith concepts that he used in that book were analysed.

This study consist of an introduction and two chapters.

In the introduction, some information was given about subject, boundaries, purpose and method of research.

First chapter has the life of al-Īmam al-Şafii, the general characteristics of his period and the form and content of *er-Risâle*.

The second and third chapter has hadith concepts of al-Īmam al-Şafii that he used in *er-Risâle*. The hadith concepts of al-Īmam al-Şafii that he used in *er-Risâle* are analysed by comparing the hadith concepts of his successor hadith scholars used. We have especially tried to introduce how al-Īmam al-Şafii used these concepts, in which ways these concepts are similar and in which ways they are different from the concepts of his successor scholars used.

ÖNSÖZ

İmam Şafii'nin İslam kültür ve medeniyetine olan katkısı/etkisi aşikardır. Bundan dolayıdır ki İmam Şafii'nin hayatı, mezhebi, fikir ve düşünceleriyle, eserleri üzerinde hem ülkemizde hem de -Müslüman olsun veya olmasın- diğer ülkelerde ciddi araştırmalar yapılmıştır.

İmam Şafii'yle ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen, onun hadisçilik yönünün bir göstergesi olan hadis ıstılahlarına bakış açısını ele alan müstakil bir çalışmanın ülkemizde olmadığını farkettilik. Bu eksikliği gidermek amacıyla, İmam Şafii'nin hadis terimlerini nasıl kullandığını ve bu terimlere ne tür bir anlam yüklediğini tespit etmeye çalıştık.

“er-Risale” gibi, Sünni İslam geleneğinin oluşmasında birinci derecede merkezi rol oynadığını söyleyebileceğimiz bir eserin, muhtevasını incelemek ve ondan bilimsel sonuçlar çıkarmak, özellikle yüksek lisans tezi hazırlayan bir akademisyen adayı için son derece zordur. Karşı karşıya olduğumuz durumun tüm zorluklarına rağmen, yapmaya çalışacağımız, en azından deneyeceğimiz konu, her türlü emeğe ve çabaya değerli bir konudur. Bu muhteşem eserin büyük müellifi ve görüşleri ile ilgili yazılmış eserler, hakkında yapılmış sempozyumlar ve programlar başlı başına bir çalışma konusu olacak kadar geniştir.

Tarihe mal olmuş, düşünce ve fikirleriyle hem kendi çağlarını, hem de kendilerinden sonraki asırları etkilemiş her bilim adamı gibi İmam Şafii'nin de lehinde ve aleyhinde çok şeyler söylenmiş ve yazılmıştır. Akademik bakış açısı, ideolojik olmaktan uzak, mümkün olduğunca bilimsel objektifliğe sadık kalmayı gerektirir. Biz de tez konumuzda bu bakış açısına sadık kalmaya özen gösterdik. Olabildiğince objektif bir bakış açısıyla İmam Şafii'nin “er-Risâle” adlı eserini değerlendirmeye çalıştık.

İslam geleneğinin en ünlü klasik eserlerinden biri olan er-Risale'yi okuyup anlamak ve ondan çoğu zaman ima ve işaretlerle sonuçlar çıkarmanın ne denli zor bir uğraş olduğu, konunun uzmanı olanlarca malumdur. İmam Şafii'nin yaşadığı çağ, hemen her ilmî alanda yeni yeni eserlerin verildiği ve bilimsel dilin ve ıstılahların henüz oturup yerleşmediği bir dönemdir. Eserlerin telif tarzları ve metotları da bugünkü alıştığımız tarzdan oldukça farklıdır. Biz elimizde mevcut olan tahkikli iki adet er-

Risâle nüshalarını karşılaştırmalı bir şekilde okuduk. Türkçeye yapılmış çevirilerine baktık. Özellikle er-Risale ile ilgili yazılmış akademik tezleri incelemeye çalıştık. Artık er-Risâle’yi tezimize yönelik okuyabileceğimiz kanaatine ulaştınca; onu hem muhtevasını tanıtmak hem de kullandığı Hadis ıstılahları açısından değerlendirmek üzere elimize aldık.

Bu iki amaçlı okuyuşumuz sonucunda, verdiğimiz her türlü emeğe değecek olan bulgularla karşılaştık. Tezimizin ilgili bölümlerinde görüleceği gibi er-Risâle, Hadis ıstılahları bakımından son derece zengin birinci el kaynaktır. Kendisinden yüz yıllar sonra istikrar kazanacak olan Hadis ıstılahlarını, en ham halleriyle ve er-Risâle’nin karmaşık ve düzensiz anlatımı içinden bulmak ve onları genel kabul gören kavramlarla eşleştirmek, bir taraftan çok haz verici, diğer taraftan da çok zor ve sorumluluk almayı gerektiren bir çaba oldu.

İbnu’s-Salah ile birlikte olgunluk dönemini idrak eden Hadis Usûlü, hemen her muhaddisin büyük ölçüde paylaştığı ıstılahlara sahip olmuştur. Biz bu ıstılahları esas alarak er-Risâle’den çıkarımda bulunduk. Bir bakıma er-Risâle’yi böyle bir ön hazırlık ve şablon üzerinden okuduk. Böylece, tezimize esas olan eseri neye göre değerlendirip, söz konusu ıstılahları hangi kritere göre çıkardığımızın da bilimsel zeminini belirlemiş olduk.

Çalışmamızın metodu ve muhtevası hakkında kısa bir bilgi verecek olursak;

Tezimizin birinci bölümünde, Şafii’nin hayatı ve yaşadığı çağın genel özellikleri hakkında ayrıntıya inilmeden kısa bir bilgi verilmiştir. Şafii’nin yaşadığı çağın bu bölümde ele alınmasının nedeni, Şafii’nin fikir ve düşüncelerinin nasıl bir ortamda şekillendiğini tespit etmektir. Ayrıca bu bölümde, tezimizin asıl konusu olan “İstılahlar”ın daha iyi anlaşılabilmesi için er-Risâle’nin nasıl bir eser olduğu üzerinde durulmuştur. Özellikle onun şekil ve muhteva tanıtımı yapılarak “İstılahlar”ın eser içinde nasıl kullanılıp serpiştirildiğini göstermeye çalıştık.

İkinci bölüm, tezimizin asıl konusunu ihtiva etmektedir. Bu bölümde Şafii’nin er-Risâle’de kullandığı hadis ıstılahlarını tespit etmeye çalıştık. Er-Risâle’nin tamamında yapılan tetkik neticesinde, Şafii’nin; ıstılahların adını zikretmese de bizce Hadis İstılahı olduğunu düşündüğümüz, hakkında görüş beyan ettiği bütün kavramları tespit etmeye

çalıştık. Tespit ettiğimiz bu hadis ıstılahlarını da konuya zenginlik ve açıklık kazandırması amacıyla Hadis Usûlü alanında daha sonra olgunlaştığı şekliyle İbnu's-Salah ve meşhur eseri "Mukaddime"yi esas alarak karşılaştırmalı olarak inceledik.

Şafii'nin kullanmış olduğu Hadis İstılahları ve bu ıstılahlara yüklediği anlamları tespit etmede yalnızca Şafii'nin er-Risâle adlı eserini esas aldık. Şafii'nin diğer eserlerinde kullandığı hadis ıstılahları ve bu ıstılahlar hakkındaki görüşlerini tezimizin dışında tuttuk.Çünkü bu durum tezimizin kapsamı açısından gerekli idi.

Burada şu hususu da belirtmek istiyoruz. Tezimizde kullanmış olduğumuz Arapça isim ve kelimelerin aslı yazılışlarına sadık kalarak yazmaya çalıştık. Fakat bazı harflerin Türkçede tam karşılığı olmadığı için bazı kelimelerin yazılmasında ve okunmasında bir kısım sıkıntılar oluşabilecektir. Bu durumun okurlarımız tarafından mazur görüleceğini umuyoruz.

Bir yüksek lisans tezi olması yönüyle oldukça mütevâzı, cesaret ettiği konunun ihtişamı bakımından da son derece övgüye layık olduğunu düşündüğümüz bu çalışmamızın, başta ülkemiz hadisçileri olmak üzere tüm ilahiyatçı akademisyen meslektaşlarımıza küçük de olsa bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz. Onların yapacakları olumlu ve haklı eleştirileriyle de bu alandaki çalışmaların daha da bir gelişmesine vesile olmasını Yüce Allah'tan diliyoruz.

Çalışmamızda tez konusunun seçimi ve sınırlandırılmasında bana yardımcı olan ve her türlü kaynak ihtiyacında kütüphanesinin kapılarını sonuna kadar açan, ayrıca tezimi okuyup tashih eden, eleştirileriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Keleş'e teşekkür etmeyi bir borç olarak görüyorum. Burada içtenlikle belirtmek istediğim bir noktayı da zikretmeden geçemeyeceğim. Gerek lisans gerekse yüksek lisans derslerimde kendilerinden çok istifade ettiğim ve benim Hadis Anabilim Dalını akademik alan olarak seçmemde bana örnek ve müşevvik olan değerli hocalarım; Prof. Dr. H. Musa Bağcı ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bilen'e şükranlarımı arz ediyorum.

O Allah ki hiçbir emeği zayi etmez...

Fuat İSTEMİ

Diyarbakır 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	(IV-VI)
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	(1-13)
İMAM ŞAFİİ’NİN HAYATI VE YAŞADIĞI ÇAĞIN GENEL ÖZELLİKLERİ ..	1
A. İMAM ŞAFİİ’NİN HAYATI.....	1
B. İMAM ŞAFİİ’NİN YAŞADIĞI ÇAĞIN GENEL ÖZELLİKLERİ	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	(14-47)
İMAM ŞAFİİ’NİN ER-RİSALE’Sİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME	14
A. ŞEKİL BAKIMINDAN ER-RİSÂLE	15
1. er-Risâle’nin Yazıldığı Tarih ve Yer.....	15
2. “er-Risâle” İsmi Verilmesi.....	15
3. er-Risâle’nin Ravileri ve Şerhleri	16
4. er-Risâle’nin Bilimsel Alan Aidiyeti	16
5. er-Risâle’nin Yazılış Amacı	20
B. MUHTEVA BAKIMINDAN ER-RİSÂLE	24
1. er-Risâle’nin Mukaddimesi.....	25
2. Bab Başlıkları ve Bablarda Ele Aldığı Konular	25
3. “Beyan” Hakkındaki Görüşleri	27
4. Kur’an’ın Dili ve Arapça Hakkındaki Görüşleri	29
5. Kur’an’da Umum- Husus İlişkisi	30
6. Hz. Peygamber’e (Sünnete) Uymanın Farz Oluşu.....	30
7. Hz. Peygamber’in Kendisine Vahyedilene Uymasının Farz Oluşu	31
8. İmam Şafii’nin Sünneti Sınıflandırması	32
9. Kur’an ve Sünnette Nâsîh – Mensûh Konusu	32
10. Mücmel Olan Farzların Beyanı	37
11. Hadislerdeki İletler	37
12. Kimi İnsanlara Göre İhtilafı Oldukları İddia Edilen Ama Şafii’ye Göre İhtilafı Olmayan Hadisler	38
13. Bir Hadisin Başka Bir Hadis(ler) İle Anlaşılması.....	40
14. Kur’an ve Sünnette Yer Alan Yasakların Mahiyeti	41

15. İcma Hakkındaki Görüşleri.....	41
16. Kıyas Hakkındaki Görüşleri.....	43
17. İctihad Hakkındaki Görüşleri	45
18. İstihsan Hakkındaki Görüşleri	46
İKİNCİ BÖLÜM	(48-91)
İMAM ŞAFİİ’NİN SÜNNET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	48
A. ŞAFİİ’YE GÖRE SÜNNET, HADİS, HABER VE ESER KAVRAMLARI.....	48
B. İMAM ŞAFİİ’YE GÖRE SÜNNETİN KAYNAĞI	54
C. KUR’AN’DA GEÇEN “HİKMET” KELİMESİNİN SÜNNET ANLAMINA GELMESİ....	56
D. SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ VE BAĞLAYICILIĞI	58
E. ŞAFİİ’YE GÖRE SÜNNETİN FONKSİYONU	65
F. SÜNNET ÇEŞİTLERİ.....	69
1. İhtiyarî Sünnet	70
2. Zorunlu Sünnet	71
a. Mütevâtir Haber	72
b. Haber-i Vahid	73
b.a. Meşhur Haber	75
b.b. Garip/Ferd Haber	76
b.c. Ahad Haberinin Bilgi Değeri.....	76
b.d. Haber-i Vahidin Huccet Olması İçin Gerekli Şartlar	79
b.e. Şafii’nin Haber-i Vahidin Huccet Olarak Kabul Edildiğine Dair Verdiği Örnekler	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	(92-137)
ER-RİSALE’DE GEÇEN HADİS TERİMLERİNİN TASNİFİ.....	92
A. RAVİ MERKEZLİ HADİS TERİMLERİ.....	93
1. SAHÂBE VE TÂBÎİ KAVRAMLARI.....	93
a. Şafii’ye Göre Sahâbî	93
b. Şafii’ye Göre Tâbî.....	95
2. KAYNAĞI AÇISINDAN HADİS ÇEŞİTLERİ.....	95
a. Merfu Haber	96
b. Mevkuf Haber	97
c. Maktû Haber.....	98

B. MAKBUL OLMA DURUMUNA GÖRE HADİS TERİMLERİ.....	99
1. SAHİH HADİS.....	100
2. ZAYIF HADİS	103
a. Mürsel/Munkatı Hadis.....	104
b. Müdelles	107
c. Şaz Hadis.....	109
d. Müdrec Hadis (Hadiste Ziyade).....	111
e. Münker Hadis	112
3. MEVZU HADİS.....	113
C. CERH VE TA'DİL TERİMLERİ	114
1. ADALETLE İLGİLİ OLAN CERH TERİMLERİ.....	116
2. ZABT İLE İLGİLİ OLAN CERH TERİMLERİ	118
3. ER-RİSÂLE'DE KULLANILAN CERH VE TA'DİL İFADELERİ	120
D. DİĞER HADİS TERİMLERİ.....	120
1. İLEL'UL-HADİS	120
2. MUHTELİF'UL-HADİS (İHTİLAF'UL-HADİS)	123
a. İmam Şafii'ye Göre İhtilafın Nedenleri.....	124
b. Hadisler Arasındaki İhtilafı Giderme Yolları	126
c. İhtilaflı Hadisler Arasında Tercih Yöntemleri.....	128
3. SÜNNETTE NÂSİH-MENSÛH.....	132
4. HADİSLERİN MANA İLE RİVAYETİ.....	134
5. MUTÂBÎ-ŞÂHİD HADİS	136
6. MEVSÛL /MUTTASIL HADİS.....	137
SONUÇ	138
KAYNAKÇA.....	(139-145)

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.s.v.	: Aleyhi's salatu ves'selam
a.y.	:Aynı yer
AÜİF	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜSBE	:Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: İbn
bkz.	:Bakınız
c.	:Cild
c.c.	:Celle Celalühu
ev.	:eviren
der.	:Dergisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicrî
H.z.	:Hazreti
MÜİF	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	:Radiyallahu anhu
s.	:Sayfa
sy.	:Sayı
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkîk eden
tsz.	: Tarihsiz
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

İMAM ŞAFİİ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI ÇAĞIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tezimizin bu bölümünde İmam Şafii'nin hayatını ele alacağız. Ardından, onun yaşadığı dönemin genel özelliklerini, fikrî ve siyasî tartışmaların neler olduğunu kısaca belirteceğiz. Daha sonra İmam Şafii'nin er-Risâle adlı eserini tanıtmaya çalışacağız.

A. İMAM ŞAFİİ'NİN HAYATI

Asıl adı Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafii b. Saib b. Ubeyd b. Abdu Yezid b. Hâşim b. Muttalib b. Abdulmenaf b. Kusay'dır.¹ İmam Şafii, soy bakımından Hz. Peygamber'le Abdulmenaf'ta birleşmekte ve dolayısıyla bu tabakada Hz. Peygamberle amcaoğlu olduğu kabul edilmektedir.²

Yukarıda ismini zikrettiğimiz Muttalip, Peygamber(s.a.v.)'in dedesi Abdulmuttalib'i yetiştiren kişidir. Muttalipoğulları hem cahiliye hem de İslam çağında Haşimoğullarının yardımcısı olmuşlardır. Hatta Kureyşliler, İslam'ı yayarken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yardım ettikleri için Haşimîleri tecrit ettiklerinde, Muttalipoğulları da onlarla bir olmuş ve işkencelere birlikte maruz kalmışlardır. Bu sebepten dolayıdır ki Hz. Peygamber Muttalipoğullarına ganimetten pay vermiştir.³

İmam Şafii'nin ailesinden İslam'la ilk şereflenen kişi Sâib b. Ubeyd olmuştur.⁴ İmam Şafii'nin babası hakkında kaynaklarda pek fazla malumat yer almamaktadır. Annesinin Yemen'in Ezd kabilesine mensup olduğu, Kureyşlilerle herhangi bir bağının

¹ Muhammed Ebû Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, Daru'l-fikri'l-Arabi, Mısır, Tarihsiz, s.298; Muhammed bin İdris eş-Şafii, er-Risâle, (tahkik: Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut, s.7; Muhammed Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, (trc: Abdulkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), İstanbul, s. 310.

² el-Beyhaki, Beyan-u Hatai Men Ahtae Ale's-Şafii, Beyrut, 1986, s. 15.

³ Muhammed Ebû Zehra, İmam Şafii. (ter: Osman Keskiöğlü) DİB. yay, Ankara, 1996, s. 19.

⁴ Ebû Zehv , a.g.e. s.298.

olmadığı tespit edilmiştir.⁵ İmam Şafii H. 150/767 yılında Gazze şehrinde doğmuştur. Doğumu Ebû Hanife'nin vefat ettiği yıla denk gelmektedir. Kendisi daha beşikteyken babası vefat etmiş, annesiyle birlikte yoksulluk içinde büyümüştür. Doğumuyla ilgili olarak bazı menkıbeler de nakledilmiştir. Bu menkıbelerden biri şudur: Hatip el-Bağdadî'nin (ö.405/1012) İbn Abd'il Hakem'den(ö.257/870) rivayetine göre, annesi hamileliği esnasında rüyasında bütün Mısır'ı aydınlatan Müşteri yıldızının⁶ kendisinden doğduğunu görmüştür. Bunun, bütün Mısır'lıları ilminden istifade ettirecek bir âlimin ondan doğacağına işaret ettiği şeklinde yorumlandığını belirtmiştir.⁷

İmam Şafii'nin annesi, Şafii'nin babası vefat edince nesebi unutulmasın ve belki de kendilerini içinde buldukları sıkıntıdan ve yoksulluktan kurtarması için "Kureyş Kabilesine mensup olma" durumunu korumak üzere oğlunu alarak Mekke'ye gelip yerleşmiştir.⁸ İmam Şafii, Kureyş gibi herkes tarafından itibar edilen bir kabileye mensup olmasına rağmen fakirlik ve yoksulluk içinde büyümüştür. Ancak ömrünün sonlarına doğru Mısır'a yerleşince kendisine ganimetten pay verilmiştir.

Bir kısım kaynaklarda İmam Şafii'nin Mekke'ye gelmeden önce Gazze'de ilim tahsiline başladığı, Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği belirtilirken⁹, bir takım kaynaklarda ise onun Mekke'ye geldiğinde henüz iki yaşında olduğu belirtilmiştir.¹⁰ Mekke'ye gelince Süfyan b. Uyeyne(ö.198/813), Müslim b. Halid ez-Zencî(ö.180/795) ve başka birçok âlimden Hadis ve Fıkıh dersleri okumuştur. Orijinal Arapçayı öğrenmek için ise saf Arapçanın konuşulduğu bedevi kabileleri, özellikle de Huzeyl kabilesi içinde on yıla yakın bir zaman kalmıştır. Bu süre zarfında Arapçayı incelikleriyle öğrenmiştir. Arap edebiyatıyla yakından alakalı olan şiirleri ezberlemiş ve aynı zamanda çok iyi de bir ok atıcısı haline gelmiştir.¹¹

İmam Şafii, bedevi kabilelerde uzun bir süre kaldıktan sonra Mekke'ye döndü. O esnada herkes Medine'de büyük bir âlim olan Malik b. Enes hakkında konuşuyordu. İmam Şafii de ondan ilim tahsil etmek istemiştir. O'nun karşısına çıktığında ilim adına

⁵ Mani' b. Hammad el-Cüheni, Mevsuat-ul Meysere, 2006, c.I, s.125. Ayrıca bkz: W. Heffening, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, "Şafii", M.E.Basimevi, İstanbul, 1970, c. XI, s. 268; Ebû Zehra, İmam Şafii. s. 20.

⁶ Müşteri yıldızı: Jüpiter gezegenine verilen addır.

⁷ W. Heffening, a.g.e. s. 268.

⁸ Ebû Zehra, İmam Şafii. s. 21; Ebû Zehv, a.g.e. s. 298.

⁹ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 313.

¹⁰ Ebû Zehv, a.g.e. s. 298.

¹¹ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 313.

donanımlı olduğunu göstermek için ve kendisini medresesine öğrenci olarak kabul etmesine etki eder düşüncesiyle Malik b. Enes'in meşhur eseri el-Muvatta'yı ezberlemiştir.¹²

İmam Şafii Mekke valisine çıkarak, Malik b. Enes'in medresesine öğrenci olarak kabul edilmesini sağlayacak bir mektubu Medine valisine yazmasını istemiştir. Çünkü birçok insan onun medresesinde eğitim görmek istiyor, fakat medresenin kapasitesi buna uygun olmadığı için medreseye alınamıyordu. Vali onun isteğine binaen bir mektup yazmıştır. Şafii mektubu alarak Medine valisinin huzuruna çıkmıştır. Kendisini tanıtarak mektubu valiye arz etmiş ve buraya geliş amacını söylemiştir. Medine valisi İmam Malik'ten çekindiği için gitmek istememiş fakat mektupta Mekke valisinin ricası ve İmam Şafii'nin ısrarları üzerine İmam Malik'e gitmiş ve Mekke valisinin göndermiş olduğu mektubu kendisine vermiştir. İmam Malik Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber'in sünnetinin öğrenilmesi için araya birilerinin sokulmasından hoşlanmamıştır. Fakat Şafii'yi dinledikten sonra onu medresesine kabul etmiştir.¹³

İmam Şafii'nin Medine'ye geldiğinde kaç yaşında olduğu konusunda kaynaklarımızda farklı rivayetler yer almaktadır. Kimi kaynaklarda onun Medine'ye geldiğinde on üç yaşında olduğu¹⁴ söylenirken kimi kaynaklarda ise onun yirmili yaşlarda olduğu¹⁵ kaydedilmiştir. İmam Şafii Medine şehrine gitmeden önce Bedevi kabilelerine gidip yaklaşık on yıl orada kaldığına göre on üç yaşında Medine'ye gitmiş olması mümkün görünmemektedir. Çünkü üç yaşında iken Bedevi kabilelerine saf Arapçayı öğrenmek için gitmiş olması gerekir ki bu da mümkün değildir. Bize göre Şafii'nin Medine'ye gittiğinde on üç değil de yirmili yaşlarda olması daha tutarlı görünmektedir. İmam Malik'in yanında yaklaşık dokuz yıl kalmış ve ondan ders almıştır. Malik'in vefatının ardından ise Mekke'ye dönmüştür.

İmam Şafii, Yemen'in Necran şehrinde kadı olarak memuriyete başlamıştır. Burada görevini sürdürürken şehre yeni bir vali tayin edilmiştir. Bu vali İmam Şafii'nin Hz. Ali taraftarlarıyla aynı görüşte olduğunu, Şafii'nin Abbasilerin halifeliğini sahih görmediğini, halifeliğin aslında Hz. Ali'nin ailesinde olması gerektiği fikrinde olduğunu

¹² Mani' b. Hammad el-Cüheni, a.g.e. s. 125; Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 313.

¹³ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 314.

¹⁴ Ebû Zehv, a.g.e. s. 299.

¹⁵ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 313; W. Heffening, a.g.e., s. 268.

ileri sürmüştür. Onun, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in halifeliğini meşru görmediğini, bu sahâbîlerin halifeliği Hz. Ali'den gasbettiği düşüncesinde olduğunu bir mektupla halife Harun Reşid'e bildirmiştir. Bununla da yetinmeyip Şafii'nin Rafizî olduğunu da söylemiştir.¹⁶ Aslında İmam Şafii kendisi hakkında söylenen bu tür sözlerin hiçbirisini söylemiş değildir. Bunlar tamamen bir iftiradan ibarettir. Çünkü Şafii yöneticilerin yapmış olduğu yanlışlıklara boyun eğmemiştir. Onların hatalarını açıkça dile getirmiş ve onlardan çekinmemiştir. Onlara karşı riyakârlık yapmamıştır. Bu iftiralara uğraması da bundan olsa gerektir. Bunun üzerine Harun Reşit onu Bağdat'a getirtmiş ve sorguya çekmiştir. Şafii'nin bu esnada otuz¹⁷ veya otuz dört¹⁸ yaşlarında olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

İmam Şafii elleri kelepçeli olarak Bağdat'a getirilmiştir. Şafii bu vesileyle ilk defa Bağdat'a gelmiştir. Bu olay H.184 senesinde gerçekleşmiştir. İmam Şafii, Harun Reşit karşısında güzel konuşması ve o sırada Bağdat kadısı olan İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani'nin kendisi hakkında şahitlik etmesi ve güvence vermesi neticesinde ölümden kurtulmuştur. Halife, Şafii'nin İmam Muhammed eş-Şeybani'nin gözetiminde kalması şartıyla onu serbest bırakmıştır.¹⁹ İmam Muhammed bir süre İmam Malik'ten ders almıştır. Orda kaldığı süre zarfında Şafii ile tanışmış ve Şafii'nin bir ilim adamı olduğunu gördüğü için ona kefil olmuş olabilir, diye düşünüyoruz.

İmam Şafii Bağdat'ta kaldığı süre zarfında hayatını kurtaran Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin evinde konaklamış ve onun medresesinde eğitime başlamıştır. İmam Muhammed'in Irak fıkhına göre tanzim ettiği eserleri okumuş, Böylece hem Medine'nin önde gelen imamı olan Malik b. Enes'ten hadis ağırlıklı bir ilme sahip olmuş hem de rey ağırlıklı olan Irak ilmini de İmam Muhammed'den öğrenmiştir. Yani o hem hadis taraftarlarının hem de rey taraftarlarının ilmine vâkıf olmuştu. Ayrıca İmam Muhammed'den Hicazlılarca bilinmeyen bazı rivayetleri öğrenmiştir. Iraklı âlimlerle fikhî tartışmalara girmiş, fakat İmam Muhammed ile tartışmaya girmemiştir. Çünkü onu hocası olarak görür ve ondan utanırdı.²⁰

¹⁶ Ebû Zehra, İmam Şafii. s. 26.

¹⁷ Ebû Zehv, a.g.e. s. 299.

¹⁸ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 317.

¹⁹ Ebû Zehra, a.g.e. s. 317.

²⁰ Ebû Zehra, a.g.e. s. 319.

İmam Şafii'nin Bağdat'ta ne kadar kaldığı konusunda kesin bir delil olmamakla birlikte onun tahminen iki seneyi aşkın bir süre burada kaldığı rivayet edilmiştir. İki senenin ardından Bağdat'tan Mekke'ye geçmiş ve Beyt'ül-Haram'a çekilmiştir. Orada ilimle uğraşmıştır. Daha önce İmam Malik'ten öğrendikleriyle, İmam Muhammed onun hocası olan Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf'un görüşlerini karşılaştırmıştır. Bu âlimlerin görüşlerine bazı yerlerde muhalefet etmiş, bazı yerlerde de onlarla ittifak halinde olmuştur. Netice itibariyle kendisine has özgün bir fıkıh anlayışı ortaya çıkarmıştır.²¹

Mekke'de dokuz yıl kalmıştır. Bağdat'ın bir ilim merkezi haline gelmesinden sonra kendi isteğiyle tekrar Bağdat'a dönmüş ve Oradaki medreselerde dersler vermeye başlamıştır. Ahmet b. Hanbel, İshak b. Rahuye, Bağdat'ta ondan ilim tahsil eden kişilerden bazılarıdır.²² Şafii, Bağdat'a bu gelişinde daha fazla kalmış ve burada bazı kitaplarını telif etmiştir. Daha sonra tekrar Mekke'ye dönmüştür. Mekke'ye dönüş nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, bunun muhtemelen Mekke'de bırakmış olduğu eşyalarını toparlamak, Beyt'ül Haram'ı ve Süfyan b. Uyeyne gibi bazı hocalarını ziyaret etmek için olduğu düşünülebilir.²³

İmam Şafii yaklaşık beş yıl Necran'da kadılık yapmıştır. Bağdat'a götürüldükten sonra bir daha memurluk yapmamış, ilimle uğraşmıştır. Ömrünün sonlarına doğru kendisine Muttalipoğulları'na ayrılan devlet hissesinden belli bir miktar maaş bağlanmıştır.²⁴

İmam Şafii Mekke'ye bu gelişinde uzun süre kalmamış ve Bağdat'a geri dönmüştür. Bağdat'a geldikten sonra burada da uzun süre kalmamıştır. Halbûki burası ilmin merkezi konumundaydı, Şafii'nin de ilmî araştırmalar için aradığı bir ortamdı. Fakat İmam Şafii burada kalmayıp Mısır'a geçmiştir. Mısır'a gitmesinde Bağdat'ta vukubulan birtakım siyasi olayların neden olduğu rivayet edilmiştir. Halifelik makamında olan el-Emin(ö197/812) ile el-Me'mun(ö217/832) arasında çıkan taht kavgasında el-Emin yenilerek öldürülmüş ve yerine el-Me'mun halifelik makamına gelmiştir. Bu savaşta aslında el-Emin Arapları temsil ederken el-Me'mun ise İranlıları

²¹ Ebû Zehra, a.g.e. s. 319-320.

²² Manî' b. Hammad el-Cüheni, a.g.e. s.126; Ebû Zehra, İmam Şafii, s.145.

²³ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 321.

²⁴ Ebû Zehra, İmam Şafii, s. 33.

temsil ediyordu. el-Emin'in yenilmesi, Bağdat'ta Arapların İranlılara yenilmesi anlamına geliyordu. Bu durumda Kureyşli olan Şafii, İranlıların nüfuz ve otoritesine boyun eğmek istememiştir. İmam Şafii'nin Mısır'a gitmesindeki bir başka neden de el-Me'mun'un Kelam ve Felsefeyle ilgilenmesi ve bu ilimlerle uğraşanları desteklemesiydi. Böylece Mutezile v.b. bazı akımları desteklemiş ve onları kendine yakın makamlara getirmiş ve Mutezile için her türlü kolaylığı sağlamıştır. Onları âlimler arasında diğerlerinden üstün tutmuştur. İmam Şafii ise Mutezile'yi ve Kelamı sevmediği için onlarla beraber yaşayamaz ve onlara yüz veren bir yönetimin yanında kalamazdı.²⁵ Zaten el-Me'mun, Mutezilenin tahrikleriyle daha sonra fakih ve muhaddislere işkenceler yapmıştır. Bu işkencelerin asıl nedeni Kur'an-ı Kerim'in yaratılmış olup olmadığı meselesiydi. Tarihte bu olay Mihne olarak bilinir.²⁶

İmam Şafii, hem herhangi bir tahakküm altında kalmadan yaşayacağını düşündüğü hem de Mısır valisinin Kureyş kabilesine mensup olmasından dolayı Mısır'a gitmeye karar verdi. Ayrıca Malik b. Enes'in bazı öğrencileri de burada yaşıyordu. İmam Şafii Mısır'a yerleşince vali, Hz. Peygamber'e akraba olanlara tahsis edilen ganimetlerden İmam Şafii için de bir pay ayırmıştır. Böylece Şafii son yıllarını sıkıntı çekmeden sürdürmüştür.

İmam Şafii Mısır'da fikir ve düşüncelerini yayma imkânı buldu. Ömrünün sonuna kadar burada ilimle meşgul oldu. Şafii 204/820 yılında Recep ayının son gecesi Fustat'ta vefat etti. Vefat ettiğinde dört çocuğu vardı. Bunlardan ikisi Fatma ve Zeynep adında kız, diğerleri ise vefatında daha bebek olan Hüseyin ile Şam'ın Halep şehrinde kadılık yapan Ebû Osman Muhammed'tir.²⁷ Şafii'nin ölüm nedeni olarak, girmiş olduğu ilmi bir tartışma neticesinde kendi görüşünü kabul etmediği için Fityan adında Mısırlı bir kişi tarafından dövüldüğü ve bu olaydan sonra bir daha kendisine gelemediği söylenmiştir. Bu rivayetin ne kadar doğru olduğu tartışılır. Çünkü herkes tarafından tanınan, bilinen bir âlimin orta yerde dayak yemesine müsaade edileceğini düşünmüyoruz. Bu dövülme olayı ister doğru olsun ister olmasın Şafii'nin asıl ölüm nedeni bâsurdur. Bu hastalık neticesinde ciddi bir kanama geçirmiş ve vefat

²⁵ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 322.

²⁶ Mihne olayı için bkz: Ebû Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, s. 319; Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, T.D.V. 2007, s.225; H. Musa Bağcı, Hadis Tarihi H. ilk üç asır, Ankara Okulu yay, Ankara, 2009, s.209.

²⁷ Şafii, er-Risâle, (Tahkik: Dr. Abdullatif Humeym ve Dr. Mahir Yasin el-Fahl), Daru'l-Kitabil-İlmiyye, 2005, s.10-11.

etmiştir.²⁸ Vefat ettiği zaman elli dört yaşındaydı. Naaşı Mukattam dağının eteğinde bulunan Benû Abdul Hakem türbesine defnedilmiştir. Eyyubiler devletinin hükümdarı Selahaddin Eyyubî(ö.588/1192), Şafii'nin türbesinin yanına büyük bir mescit yaptırmıştır. Eyyubi sultanlarından Malik el-Kamil de (ö.608/1210-12) yılında türbenin üzerine muhteşem bir kubbe yaptırmıştır.²⁹

B. İMAM ŞAFİİ'NİN YAŞADIĞI ÇAĞIN GENEL ÖZELLİKLERİ

İmam Şafii H.150 ile 204 tarihleri arasında yaklaşık Hicri ikinci yüzyılın sonu ile üçüncü yüzyılın başlarında yaşamıştır. Elli dört yıllık ömrü içerisinde İslam âlemini derinden etkileyen çok önemli bir bilgi mirası bırakmıştır. İmam Şafii'den sonra gelen nesiller İslami ilimler ile ilgili birçok konuda ondan istifade etmişlerdir. Hadis, fıkıh gibi ilim dalları ile ilgili belirtmiş olduğu görüşler, bu ilimlerde birer usûl kaidesi haline gelmiştir. Şafii'nin üzerinde durduğu birçok konu zamanının en güncel konuları arasında yer alıyordu. Medreselerde, ilmi toplantılarda çoğunlukla bu konular konuşulur ve üzerinde akıl yürütülürdü. Bu konuda Ahmet Keleş şunları söylemektedir:

“Hiç şüphesiz İmam Şafi, Kitabî (yazılı) Geleneğimizde, kendi görüşlerinin dayandığı metodolojinin temel ilkelerini, yine kendi kalemıyla daha sonraki nesillere miras bırakan nadir âlimlerimizdendir. Erken dönem İslami ilimlerin oluşmasında ve ekolleşmesinde çok büyük payı ve rolü olduğu gibi, nispeten kısa ömründe, hem çağdaşları,³⁰ hem de kendisinden sonraki nesiller üzerinde derin etkiler bırakmış ve eserleriyle, Tâbîlerine olduğu kadar muhaliflerinin tefekkür hayatlarına da ışık tutmuştur. Ehl-i Sünnet geleneğinin baş mimarlarından olmanın yanında, özellikle Fıkıh-Hadis

²⁸ Ebû Zehra, İmam Şafii, s. 33.

²⁹ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi. s. 324.

³⁰ Ahmet Keleş, İmam Şafii'nin çağdaşları üzerinde derin etkiler bıraktığını belirtmiştir. Fakat Wael b. Hallaq “Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin rolü” adlı eserde yayınlanmış olan “Şafii Hukuk İlminin Baş mimarı mıydı?” adlı makalesinde İmam Şafii'nin çağdaşları üzerinde herhangi bir etki yapmadığını, hatta ölümünü takip eden asır süresince pek tanınmadığını ve ona karşı ciddi bir ilginin olmadığını belirtmiştir. Buna delil olarak kendisine çok sonraları şerhler yazılmasını ve itibar edilen bazı hadis âlimlerinin kendisinden çok az veya hiç hadis rivayet etmemelerini göstermektedir. Bizce bu, pek itibar edilecek bir görüş değildir. Çünkü kaynaklarımızda Şafii'nin çağdaşları arasında bilindiği, görüşlerine değer verildiği ifade edilmiştir. Mesela Ebû Ali el-Kerabisi (Ö. 256) Şafii hakkında şunları söylemektedir: “Biz ne Kitap ne sünnet ne de icma biliyorduk. Nihayet Kitap, sünnet ve icmanın ne olduğunu Şafii'den öğrendik.” Ayrıca Ahmed b. Hanbel vb. âlimlerin onun hakkında söylediği sözler de bunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Keleş, İmam Şafii'nin Fıkıh Usûlünde Sünnet Vahiy İlişkisi, Yayınlanmamış Makale, s. 1.

ilişkisinde ve Sünnetin delil ve kaynak değeri konusunda oldukça önemli bir teze sahiptir. Yüz yıllardır tartışılan fikirleri ve görüşleri onun derinliğini ve yetkinliğini göstermeye yeterlidir.”³¹

İmam Şafii'nin yaşadığı çağda devletin yönetiminde Abbasiler vardı. Abbasiler, Emeviler'in hükümranlılığına son vermiştir. Bu yeni gelen yönetim bilimi destekleme konusunda Emeviler'den bir adım daha öndeydiler. (Fakat el-Me'mun başa geldikten sonra Mutezileyi desteklemiş ve diğer fikir ve düşünceleri saf dışı etmiştir.) Ayrıca bu dönemde Tâbîîlerden hayatta olan bazı kimseler de vardı. Şafii bunlarla görüşme imkânı bulmuştur. Bu dönemde ilimler gelişmiş ve ilimlerin tedvin ve tasnif dönemi başlamıştır. Her ilim dalının esaslarının olduğu bir dönem yaşanmaktaydı. Aynı zamanda Arap dili tedvin ediliyor, sarf ve nahiv kuralları belirleniyordu. el-Asmai(ö.213/829) ve onun gibiler şiir rivayetlerini tespit edip naklediyorlardı. Halil b. Ahmed (ö.170/786) “Aruz” ilmini belirlemişti. Âlimler hadislerin çeşitli kaynaklardan toplanmasına yönelmişler ve hadislerin râvi ve metin yönüyle Hz. Peygamber'e isnat edilmesine yönelik bazı esaslar geliştirmişlerdi. Fıkıh alanında da çeşitli fikirlere mensup ekoller teşekkül etmişti. Bunlardan Mekke ekolu; Abdullah b. Abbas'ın görüşleri, Medine ekolu; Ömer b. el- Hattab, Zeyd b. Sabit, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talip gibi bazı sahâbîlerin görüşleri, Irak ekolu; İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani, Ebû Hanife gibi bazı âlimlerin görüşleri çerçevesinde şekillenmişti. Şafii bütün bu fikirlerden faydalanmıştır.³²

Bu dönemde çeşitli İslam fırkaları ortaya çıkmış ve bu fırkalar kendi görüşlerini savunup yaymaya başlamıştı. Mutezile, Şia, Zeydiyye, Hariciler vb. fırkalar fikirlerini yaymak için münazaralarda, ilmi toplantılarda tartışmalara girmektedirler. Bu konuda yine Ahmet Keleş'ten bir iktibasta bulunmak istiyoruz:

*“Hicri ikinci yüzyılın son çeyreğinde ve üçüncü yüzyılın başlarında etkin olan ve eserleriyle dikkatleri çeken İmam Şafî'nin yaşadığı bu tarihi süreç, İslam geleneğinin omurgasında yer alan hemen her ekolün teşekkül ettiği bir döneme tekabül etmektedir. Siyasi ve politik hizipleşmelerden, Fikhî ekollerin **Ehl-i Eser** ve **Ehl-i Rey** olarak ayrışmalarına, İtikadî mezheplerin*

³¹ Keleş, a.g.e., s. 1.

³² Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 326-327.

de; Şia, Haricîlik, Mutezile, Mürcie, Cebriye gibi fırkalar olarak zuhur etmesine kadar o, pek çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir devri idrak etmiştir. Hicri ilk iki yüz yılın daha sonraki İslami Tefekkür ve dini hayat üzerinde derin izlerinin ve tesirinin olduğu bilinen bir gerçektir. Son derece hayati bir süreçte yetişen ve olgunlaşan İmam Şafi, görüşlerini bu kadar farklı ekollerin en canlı ve çoğu itibariyle de kurucu imamlarının hayatta oldukları bir ortamda geliştirmiş ve neşretmiştir.”³³

Yine bu konuda Mekkeli fakih Ebû Velid Musa b. Ebi'l Cârut(ö.?) şunları nakletmektedir:

”Biz ve Mekkeli arkadaşlarımız, Şafii'nin İbn-i Cüreyc'in kitaplarını dört kişiden aldığını, bu kişilerin de Fakih Müslim b.Halit, Sait b.Sâlim, Abdülmecit b.Abdülaziz b. Ebi Revvade, Abdullah b. Heras el Mehzumi olduğunu, Medine'deki fikhın lideri konumunda olan Malik b. Enes'e gidip ondan ilim aldığını ve Irak'taki fikhın liderliği Ebû Hanife'ye ait olduğunda da, onun arkadaşı Muhammed b. Hasan'dan bir miktar ilim aldığını söyledik... Bundan dolayı onda ehl-i rey ve ehl-i hadis ilmi toplanmıştır. O, bu ilimde tasarrufta bulunmuş, usûl belirleyip kaideler ortaya koymuştur.”³⁴

İmam Şafii'nin yaşadığı dönemde Yunan, Fars, Hint dillerinden çeşitli ilmî eserler Arapçaya tercüme edilmiştir. İslam âlimleri tercüme edilen bu eserlerden istifade etmişlerdir. Böylece Müslümanlar arasında felsefe ve kelim ilmi yayılmaya başlamıştır. Bu ilimlerden özellikle Mutezili âlimler etkilenmiş, kelim ve felsefeyle yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Ayrıca kelim ve felsefeyle ilgilenenler başta olmak üzere, Mutezile gibi bazı İslamî fırkalar da Mütevatir olmayan hadislerin delil olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürüyorlardı. İmam Şafii, Mutezile ve onun gibi düşünen kimselerle mücadeleye girişmiş ve Resulullah'ın sünnetini ve hadisleri savunmuştur.³⁵

³³ Keleş, a.g.e. s. 1.

³⁴ Şafii, er-Risâle, s. 7.

³⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Talat Koçyiğit, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, T.D.V. yay. Ankara, 1988. s. 245.

İmam Şafii, felsefe ve kelamla uğraşmayı hoş karşılamamış ve kendisi de bunlarla pek ilgilenmemiştir. Fakat er-Risâle’de zaman zaman “muarızım” diye isimlendirdiği bir kişiyle yapmış olduğu tartışmalardan o kimsenin bir âlim ya da Mutezilî olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Ayrıca kendisini bazı kelamî konuları savunmak durumunda hissedince de Mutezile ve Cebriye taraftarlarıyla sert tartışmalara girmiştir. Şafii Mutezile’yi benimsememekte, hatta Bağdat’tan Mısır’a geçmesindeki nedenlerden biri olarak Mutezililerin yönetimde hâkim güç durumuna gelmeleri gösterilmektedir. İmam Şafii’nin felsefeye ve Mutezileye bakış açısını George Makdisi şöyle ifade etmektedir:

*“Hem Şafii hem Ahmed b. Hanbel’e göre Mutezililik, gerçek İslam’ın en büyük düşmanıydı. Gerçek İslam ise Allah’ın davetine şartsız teslimiyet ve ilk Müslüman olan O’nun Peygamberine ittibadan ibarettir.”*³⁶

Yine aynı makalede George Makdisi şunları da söylemektedir:

*“er-Risâle’inde Şafii, hukuki mükellefiyetle alakalı felsefi herhangi bir soru getirmemiştir. Kelam, İslam’ın meselesi değildir. Nasslara dayanan İctihad, İslami dini ilimlerin özüdür.”*³⁷

Şeklinde bir ifadeyle İmam Şafii’nin er-Risâle’de felsefi ve kelami konuları ele almadığını belirtmiştir.

İmam Şafii kelam ilmi konusunda menfi bir vaziyet almış ve bu ilimle uğraşmayı nehyetmiştir. O’nun bu konuyla ilgili birkaç görüşünü burada nakletmek istiyoruz. O kelamla ilgili olarak şunları söylemektedir:

*” Kelam ilmiyle uğraşmaktan sakının; Çünkü bir kimseye fıkhî bir mesele sorulsa ve o, bunda hata etse olsa olsa en çok gülünç bir duruma düşmüş olur. Mesela birine ‘bir kimseyi öldüren şahsın diyeti nedir?’ diye sorulduğu zaman onun, buna; ‘bir tavuk yumurtasıdır.’ diye cevap vermesi böyledir. Eğer birine kelam hakkında bir mesele sorulsa ve o, buna yanlış cevap verse bidate düşmekle suçlanır.”*³⁸

³⁶ George Makdisi, “Şafii’nin Hukuk Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii’nin Rolü, Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 44.

³⁷ Makdisi, a.g.e. s.44-46.

³⁸ Ebû Zehra, İmam Şafii, s. 134.

Şafii kelim ve kelamcılarla ilgili olarak başka bir yerde ise şunları söylemektedir:

“Kelamcılara ilişkin hükmüm, onlara hurma dalıyla vurulması, deveye ters bindirilerek aşiret aşiret, kabile kabile gezdirilmeleri ve ‘Kitap ve Sünneti terk eden ve kelama dalanların cezası budur.’ diye ilan edilmesidir... Rabî'nin rivayetine göre o şöyle de söylemektedir: “Bir kimse ilmi eserlerini vasiyet olarak bıraktığında bunların arasında kelim kitapları varsa, kelim kitapları o vasiyet içine girmez.”³⁹

İmam Şafii kelamla uğraşmayı yasakladığı halde, kendisi kelami konularda birçok bilgiye sahipti. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: Şafii, talebelerinin yanına gittiğinde onların kelim konusunda tartıştıklarını görür ve onlara;

“Benim kelim bilmediğimi mi sanıyorsunuz? Ben bu konuyla uğraştım. Hatta bu konuda yüksek bir mertebeye ulaştım. Fakat kelamın sonu yoktur. Öyle bir konu üzerinde tartışın ki hata yaparsanız, ‘yanıldı’ desinler. ‘küfre düştü’ demesinler.”⁴⁰ demiş ve öğrencilerini kelamla uğraşmaktan menetmiştir.

İmam Şafii'nin kelama dair görüşlerini belirttikten sonra Şafii'nin fikirlerinin oluşmasına etki eden koşulları kısaca belirtmeye geçmek istiyoruz. İmam Şafii'nin yaşadığı ortamda esas itibariyle iki görüş hâkimdi. Bunlardan biri, Sünnetin terk edilmesi ve sadece Kur'an ile yetinme düşüncesi, diğeri de Hz. Peygamber'e ait olarak nakledilen rivayetlerin Kur'an'a uymadığı gerekçesiyle reddedilmesidir.⁴¹

Yukarıda vermiş olduğumuz durumla ilgili olarak Celaleddin es-Suyûti şunları nakletmektedir:

“Beyhaki'nin Şebib b. Ebû Fudale el-Mekki'nin senediyle İmran b. Husayn'ın şefaate ilgili olarak bir hadis rivayet ettiğini ve orada bulunanlardan birinin İmran b. Husayn'a: ‘Ey Ebû Necid! Bize, Kur'an'da aslını bulamadığımız hadisler naklediyorsun.’ Diye itirazda bulunduğunu,

³⁹ Nasr Hamid Ebû Zeyd, “İmam Şafii ve Orta Yol İdeolojisinin Tesisi”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü, Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 95.

⁴⁰ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 332.

⁴¹ Keleş, a.g.e. s. 3.

bunun üzerine İmran b. Husayn'nin o kişiye kızarak 'Kur'an'ı okudun mu? diye sorduğunu. Adamın da 'Evet' dediğini. İmran b. Husayn'nin de 'Peki sen Kur'an'da yatsı namazının dört, akşamın üç ve sabah namazının iki, öğle ve ikindinin de dört rekat olduğunu buldun mu? diye sorduğunu. Adamın da 'Hayır', diye karşılık vermesi üzerine İmran b. Husayn'nin 'peki bunları kimden aldın, bizden almadın mı? bizde Resulullah'tan aldık...'”⁴² diye cevap verdiğini belirtmiştir.

Celaleddin es-Suyûti aynı konuyla ilgili olarak İmam Şafii'nin karşılaştığı bir durumu şöyle nakletmiştir:

“Bir gün İmam Şafii bir hadis nakletmiş ve “sahihtir”, demişti. orada bulunanlardan birisi ona dönerek; “Sen de böyle mi düşünüyorsun ey Ebû Abdullah,” deyince, İmam Şafii kızarak; “Hey be adam! Sen beni Hıristiyan mı sandın? Sen beni kiliseden çıkarken mi gördün? Sen, benim belime zünnar bağladığımı mı gördün? Hem Resulullah'tan (a.s.) hadis nakledeyim, hem de o görüşe sahip olmayayım, öyle mi?”⁴³

Bu iki rivayet İmam Şafii'nin yaşadığı dönemdeki bazı insanların sünnete ve hadise karşı olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca İmam Şafii, Hz. Peygamber'in sünnetini kabul etmeyenleri 'Erîke hadisi ' olarak bilinen Hz. Peygamber'in şu hadisiyle tehdit etmektedir. Hadisin metni şu şekildedir:

” Sizden birinizi koltuğuna oturmuş ve benim emrettiğim veya nehyettiğim bir şey kendisine ulaştığında ;'Biz sadece Kur'an'da bulduğumuza Tâbî oluruz.' derken bulmayayım.”⁴⁴

İmam Şafii hadislerin terk edilmesi veya önemsizleştirilmesi tehlikesini fark etmiş ve bunu önlemek için çeşitli çözüm yolları aramıştır. Şafii'nin aradığı çözüm yollarına yönelik olarak Ahmet Keleş'in görüşlerini burada aktarmak yerinde olacaktır:

⁴² Celaleddin es-Suyûtî, Miftâhu'l-Cenneti Fi'l-Ihticâci bi's-Sünneti, Dâru's-Sadr li't-Tibâti, tsz. s. 5-6.

⁴³ es-Suyûtî, a.g.e, s. 2-3.

⁴⁴ Şafii, er-Risâle, s .120; Ebû Dâvud, el-İmare 5 ; Tirmizi, ilim 10; İbn Mâce, Mukaddime 12; Dârimi, Mukaddime 592.

“...Bu iki temel problematik, İmam Şafi tarafından derinliğine fark edilmiş ve onların çözümünün nasıl mümkün olacağına yönelerek, çözümün ancak usûl ile mümkün olacağını görmüş ve ölümsüz eseri er-Risâle’yi yazmıştır. Eserinde birinci derecede Sünnetsiz bir din algısının imkânsızlığını vurgulayarak Sünneti hak ettiği konuma yerleştirmiş ve bunun usûlünü belirlemiştir. İkinci olarak da, hemen çoğu muhaliflerinin arkasına sığındıkları; “Hadis-Kuran” uyumu bağlamında oluşan sorunu da Sünnetin ve Hadisin Hz. Peygamber’in mazhar olduğu bir çeşit vahiy olduğu, dolayısıyla Kuran’dan ayrı görülemeyeceği teziyle çözmeye çalışmıştır.”⁴⁵

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız İmam Şafii’nin yaşadığı çağın bilimsel özellikleri, onun hem eserlerinin hem de ilmî kanaatlerinin oluşmasında birinci derecede rol oynamışlardır. İmam Şafii’nin eserleri bu tarihi koşullar dikkate alınmadan okunup değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz.

---

⁴⁵Keleş, a.g.e. s. 4.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİİ'NİN ER-RİSALE'Sİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Hiç şüphesiz bir medeniyetin, kültürün oluşmasında ve şekillenmesinde bazen bir şahıs ve onun bıraktığı eser(ler) ciddi bir öneme sahiptir. Öyle ki bir medeniyetin temelini atılması ve o temel üzerine inşa edilen uygarlığın hem sağlam kalması hem de varlığını idame ettirmesi, o medeniyeti kuran ve onun güçlenmesine katkı sağlayan kişilerin ortaya koymuş oldukları fikir ve düşüncelerin hem tutarlı olmasına hem de kendisinde sonra gelen takipçilerini derinden etkileyecek bir güce sahip olmasına bağlıdır.

İslam medeniyetinde de özellikle İslamî ilimlerin oluşması ve gelişmesinde mihenk taşları diyebileceğimiz derecede öneme sahip İslam âlimleri vardır. Bu âlimler ömürlerini Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini anlamaya ve onları insanlara anlatmaya adanmışlardır. Bütün mesailerini ortaya çıkan sorunları sanki Hz. Peygamber(a.s) hayattaymış ve ona çözdürüyorlarmış gibi çözmeye ve insanlara doğru yolu göstermeye çalışmışlardır. Elbette bütün âlimlerin vermiş oldukları hükümlerin tamamının doğru olduğunu söylemek bir abartı olacaktır. Çünkü onlarda birer insandır ve bütün insanlarda olduğu gibi onların da karar verirken hata yapma ihtimalleri vardır. Önemli olan karar verirken samimi olmaları, Allah'ın rızasını ve insanların hem dünya hem de ahiret mutluluğunu gözetmeleridir. İslamî ilimlerin oluşmasını derinden etkileyen bu büyük âlimlerden biri de hiç şüphesiz Muhammed b. İdris eş-Şafii'dir.

İmam Şafii'nin er-Risâle adlı eseri İslam tarihi boyunca –günümüzde dahil olmak üzere- birçok ilim adamının dikkatini çekmiştir. Şafii'nin bu ölümsüz eseri üzerine birçok şerhler yazılmış ve birçok insan bu eser hakkında görüş beyan etmişlerdir. Öyle ki İgnaz Goldziher ve J. Schact gibi ünlü oryantalistler bile zamanlarının çoğunu İmam Şafii'yi ve eserlerini anlamaya ve çözmeye ayırmışlardır. Bizde burada Şafii'nin ölümsüz eseri olan er-Risâle'nin genel bir tanıtımını yapacağız.

A. ŞEKİL BAKIMINDAN ER-RİSÂLE

1. er-Risâle'nin Yazıldığı Tarih ve Yer

Bu bölümde İmam Şafii'nin er-Risâle adlı eserini tanıtmaya çalışacağız. Er-Risâle'nin yazılışıyla ilgili olarak eserin biri 195-198 tarihleri arasında Bağdat'ta diğeri de 199 tarihinden sonra Mısır'da olmak üzere toplam iki defa bizzat İmam Şafii tarafından yazıldığı rivayet edilmiştir.⁴⁶ Eserin ilk defa Bağdat'ta yazılıp yazılmadığı konusunda Rıdvan es-Seyyid ve Muhammed Ebû Zehra farklı bir görüşe sahiptirler. Onlara göre er-Risâle ilk defa Mekke'de yazılmıştır.⁴⁷

İmam Şafii'nin Bağdat'ta yazmış olduğu er-Risâle'yi Mısır'a gidince bazı değişikliklerle tekrar yazdığı ve yazarken önceki görüşlerinin bazılarında vazgeçtiği, bazı görüşlerini ise ısrarla devam ettirdiği rivayet edilmiştir. Şafii'nin hangi görüşlerinden vazgeçtiği ve hangilerini ısrarla sürdürdüğü konusu üzerinde durmak tezimizin amacını aşacağı için bu konu üzerinde durmuyoruz. Bununla birlikte eski er-Risâle hakkında neredeyse hiçbir bilgiye/belgeye sahip olmadığımız da konunun uzmanlarının ifadesine dayanarak belirtmek istiyoruz.⁴⁸

2. “er-Risâle” İsmi Verilmesi

İmam Şafii'nin eserine “er-Risâle” ismini niçin verdiği veya bu ismin Şafii tarafından mı yoksa ondan sonraki dönemlerde mi verildiği konusu kesin değildir. Er-Risâle'yi tahkik eden Ahmed Muhammed Şakir, bu ismin İmam Şafii tarafından verilmediğini belirtmiştir. Şafii'nin, er-Risâle hakkında konuşurken ‘Kitap’, ‘Kitabım’, ‘Kitabımız’ ifadelerini kullandığını söylemiştir.⁴⁹ Ahmed Muhammed Şakir, İmam

⁴⁶ Bilal Aybakan, İmam Şafii ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi, İz yay. İstanbul, 2007, s. 125-129.

⁴⁷ Rıdvan es-Seyyid, “Şafii ve er-Risâle”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü, Kitabiyat Yay., Ankara, 2003. s.73-88. Ayrıca bkz: Ebû Zehra, İmam Şafii, s. 151.

⁴⁸ Wael b. Hallaq, “Şafii Hukuk İlminin Baş mimarı mıydı?”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü, Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 56.

⁴⁹ Kullanmış olduğu bu ifadeler için bkz: Şafii, er-Risâle, “96-418-420-573-620-709-953” numaralı paragraflar.

Şafii'nin kendi çağında Abdurrahman b. Mehdi'ye (ö.198/813)⁵⁰ eserini bir mektup şeklinde göndermesinden dolayı "er-Risâle" isminin verilmiş olduğunu iddia etmiştir.⁵¹

Ayrıca esere bu ismin verilmiş olmasıyla ilgili olarak George Makdisi de Ahmed Muhammed Şakir'in görüşlerine atıfta bulunarak "er-Risâle" isminin İbn Mehdi'nin isteğine bir cevap olarak yazıldığı ve kendisine bir mektup gönderir gibi gönderilmesinden dolayı bu ismin verilmiş olabileceğini belirtmiştir.⁵²

Kanaatimizce Ahmed Muhammed Şakir'in ileri sürdüğü görüş mantığa en uygun olandır. Çünkü er-Risâle'nin bab içerikleri incelendiğinde bu babların, ayrı ayrı parçaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş olabileceği kanısını uyandırmaktadır.

3. er-Risâle'nin Ravileri ve Şerhleri

Bugün elimizde mevcut olan er-Risâle'nin en eski yazma nüshası Rabî b. Süleyman'ın (ö.270/883) el yazması olan nüshadır.⁵³

er-Risâle üzerine şerh yazan âlimler şunlardır:

-Ebûbekr es-Sayrafi (ö.330/941)

-Ebû'l -Velid en-Neysaburi (ö.349/960)

-el-Kaffal eş-Şâşi (ö.365/975)

-Ebûbekr el-Cevzâki (ö.378/988)

-Abdullah b. Yusuf el-Cüveyni (ö.438/1046)

Bu eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.⁵⁴

4. er-Risâle'nin Bilimsel Alan Aidiyeti

er-Risâle'nin yazıldığı yer ve tarih hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, onun ne tür bir kitap olduğu konusuna da yine kısaca değinmek yerinde olacaktır. er-Risâle'nin

⁵⁰ Asıl adı İmam Ebû Said Abdurrahman b. Mehdi b. Hassan b. Abdurrahman el- Anbarî el- Basrî el-Lülûî, (H. 135- 198) kendi dönemindeki hadisçilerin imamı ve kendisine başvurululan kaynağı.

⁵¹ Şafii, er-Risâle, s. 12.

⁵² Makdisi, a.g.e. s. 14.

⁵³ Ebû Zehra, İmam Şafii. s. 162.

⁵⁴ Şafii, er-Risâle s. 15.

ne tür bir kitap olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı âlimler er-Risâle'nin hadis ve hadis usûlüne dair konulara değinmesi ve çok sayıda hadis ihtiva etmesinden dolayı onun bir hadis kitabı, bazıları ise, birçok fikhî meseleye değinmesinden dolayı er-Risâle'nin bir fıkıh kitabı olduğunu söylemişlerdir.

Bu iki görüşten farklı olarak, er-Risâle'nin hadis ve hadis usûlüne ait konuları içermekle birlikte eserde bir takım fikhî meselelerin tartışılması ve fıkıh usûlüne ait olan icma, kıyas, ictihat gibi konulara da değinmesinden dolayı salt bir hadis veya fıkıh kitabı olmadığını savunanlar da olmuştur. Bu son düşünceye sahip olan âlimler er-Risâle'nin hadis ve fıkıh ilimlerine ait bir takım metodolojik konuları da ele aldığı için usûl-i fıkha ait bir eser olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Er-Risâle'nin hadis, fıkıh veya usûl-i fıkha ait bir eser olduğuna dair bazı görüşleri aktardıktan sonra bu görüşlerden de yararlanarak kendi görüşümüzü ifade etmeye çalışacağız.

er-Risâle'nin hadis ilmine ait bir kitap olduğuna dair Wael b. Hallaq şunları söylemektedir:

”Nebevi hadislerin hukuktaki rolünün, onun üstünlüğünü gösterecek şekilde vurgulanması ve bu temanın sürekli tekrar edilmesi anlamında er-Risâle'nin son versiyonu esasen bir hadis eseridir. Eserin daha yeni olan Kilânî baskısında toplam 257 sayfanın 130 sayfası tamamen çeşitli hadis konularına tahsis edilmiştir. Daha da önemlisi müstakil bir bölüm oluşturan bir düzine sayfa Şafî'nin Hz. Peygamber'i takip etmede ve onun sünnetine uymada Müslümanları yükümlü kılacağına inandığı Kur'an ayetlerine ayrılmıştır. İstihsan ve kıyas gibi diğer konuların tartışıldığı yerlerde bile bu yaygın tema aynı kalmaktadır...”⁵⁵

Wael b. Hallaq sonuç olarak er-Risâle'nin hadisle ilgili bir eser olduğu sonucuna varmıştır.

M. Hayri Kırbasoğlu'nun er-Risâle'nin ne tür bir kitap olduğuna dair ileri sürdüğü farklı birkaç görüşüne değinmek istiyoruz:

---

⁵⁵ Wael b. Hallaq, a.g.e. s. 57.

“Gerek sünnetin dindeki konumu, gerekse hadis usûlüyle ilgili literatür günümüzden geriye doğru kaynaklarına indirgenerek takip edilecek olursa elimizdeki bu iki konuyla ilgili en eski eserin eş-Şafii’nin ‘er-Risâle’ adlı meşhur eseri olduğu görülecektir.”⁵⁶

Yazar “İslami İlimlerde Şafii’nin Rolü Üzerine” adlı makalesinde ise “Diğer bir ifadeyle er-Risâle ağırlıklı olarak hadisle ilgili bir eserdir”⁵⁷ demektedir.

M. Hayri Kırbaçoğlu aynı makalenin başka bir yerinde de şunları söylemektedir:

”Özetle er-Risâle, sistematik bir metodoloji sunma bakımından bize pek az şey vermektedir. Hatta sünnet ile ilgili kısımları dışında, er-Risâle’nin usûl ile ilgili sayılabilecek en önemli bölümü olan kıyas ve icthad ile ilgili kısımları bile yüzeysel bir nitelik arz etmektedir. Zira gerçek bir fıkıh usûlü eserinin amacı, hükümlerin kaynaklardan nasıl çıkarılacağını gösteren bir metodoloji önermektir. er-Risâle’de ise bunu bulmak mümkün değildir... er-Risâle fıkıh usûlünün bütün konularını içermediği, ele aldığı konuları sistematik bir biçimde işlemediği için nasıl bir fıkıh usûlü kitabı olarak nitelendirilemezse; aynı şekilde hadis usûlünün bütün konularını içermediği ve ele aldığı konuları da sistematik bir biçimde işlemediği için bir hadis usûlü kitabı olarak da nitelendirilemez. er-Risâle’nin yüzlerce hadis içermesi ve ele aldığı konuların büyük bölümünün hadis/sünnet ile ilgili olması da onu bir hadis usûlü eseri olarak nitelendirmeye yetmez. Zira bir kitabın hadis ile ilgili olması başka, özellikle hadis usûlü eseri olması başka bir şeydir. Bu bakımdan er-Risâle’nin hadis/sünnet ağırlıklı bir eser olması da bizi aldatmamalıdır.”⁵⁸

Ayrıca er-Risâle’nin usûl-i fıkıh ait bir eser olduğu, hatta İmam Şafii’nin bu ilmin kurucusu olduğu söylenmiştir.⁵⁹ George Makdisi er-Risâle’nin esas itibarıyla

⁵⁶ M. Hayri Kırbaçoğlu, “İmam Şafii’nin ‘Risalesinin’ Hadis İlmindeki Etkileri”, İslami Araştırmalar Dergisi, 1997 1-2-3-4. Sayılar, c. X, s. 87.

⁵⁷ Kırbaçoğlu, “İslami İlimlerde Şafii’nin Rolü Üzerine”, İslâmiyat Dergisi, Ocak-Mart 1999, c. II, sayı 1, s. 19.

⁵⁸ Kırbaçoğlu, a.g.e. s. 19-26.

⁵⁹ W. Heffening, a.g.e., s. 269. Ayrıca bkz: Wael b. Hallaq, a.g.e s. 69-70.

metodolojiye ait bir eser olduğunu belirterek, I. Goldziher'in de Şafii'yi usûl-i fıkıhın kurucusu olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.⁶⁰ “Şafii'nin hukuk teoloji anlayışı: usûl-i fıkıhın kökenleri ve önemi” adlı makalesinde G. Makdisi, Subkî ve Zerkeşî'nin usûl-i fıkıh üzerine yazılmış eserlerin uzunca bir listesini verdiklerini ve bu listelerin Şafii'nin er-Risâle'siyle başladığını belirtmiştir.⁶¹ Bir başka eserde de er-Risâle'nin bir usûl kitabı olduğu ifade edilmiştir.⁶²

Yukarıda er-Risâle'nin hangi ilim alanına ait olduğuna dair konuyla ilgili görüşleri bulunan bazı âlimlerin kanaatlerini naklettik. Wael b.Hallaq ve M. Hayri Kırbaoğlu er-Risâle'nin büyük bir kısmının Hz. Peygamber'in hadislerini savunmaya yönelik konuları ele aldığı için onu daha çok bir hadis kitabı olarak değerlendirmişlerdir. Onları bu kanaate sevkeden şey ise bu âlimlerin er-Risâle'yi değerlendirirken günümüz hadis ve fıkıh usûlü eserlerine ait kriterleri göz önünde bulundurup er-Risâle'nin yazıldığı çağı göz ardı etmelerinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Çünkü er-Risâle'nin yazıldığı çağda İslamî ilimlerin metodolojisi ve sınırları bugünkü gibi sistematik ve kesin değildi. Yukarıda görüşlerini naklettiğimiz âlimlerin er-Risâle hakkında bu şekilde düşünmelerinin sebebi, onun günümüzde yazılan metodolojik eserlerin haiz olduğu unsurları taşımadığından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Abdurahman b. Mehdi İmam Şafii'ye bir mektup yazarak ondan Kur'an'ın ahkam ayetlerini, bu ayetlerle çelişmeyen haberleri, icma'nın delil oluşunu ele alan, Kur'an ve sünnet naslarından nâsîh ve mensûh olanları açıklığa kavuşturan bir eser yazmasını istemiştir. Şafii'nin ona cevaben böyle bir eseri yazmış olması eserde usûl konularını ele aldığını göstermektedir. Ayrıca eserde usûl konularına binaen birtakım meseleleri çözmek için ayet ve hadisler üzerinde de durmuştur.

er-Risâle'nin çok sayıda hadis ihtiva etmesi ve eserde Hz. Peygamber'e itaatin Allah tarafından Müslümanlara bir zorunluluk olarak bildirildiğinin ispatlanmaya çalışılması için çeşitli ayet ve hadislerin delil olarak kullanılması, eserin bir usûl-i fıkıh eseri olduğuna gölge düşürmek için yeterli bir neden olmadığı kanaatindeyiz. İmam

⁶⁰ Makdisi, a.g.e. s. 15-46.

⁶¹ Makdisi, a.g.e. s. 20.

⁶² Manî' b. Hammad el-Cüheni, a.g.e. s. 125.

Şafii'nin yaşadığı çağın konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda Şafii'nin, hem Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetlerinin Müslümanlar üzerindeki bağlayıcılığını ispatı için bir metot geliştirdiği, hem de fikhî bazı meselelerin çözümünde nasıl bir metodolojinin takip edilmesi gerektiğini gösterdiği görülecektir. Bu ise eserin kendi çağında her ne kadar günümüzdeki metodolojik eserlerde aranan tüm şartları taşımasa da bir metodoloji kitabı olduğunu göstermektedir diye düşünüyoruz.

5. er-Risâle'nin Yazılış Amacı

İmam Şafii er-Risâle'yi yazarken hangi amaçla yazmıştır? Onu böyle bir eser yazmaya iten nedenler nedir? Burada bu konu üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. Şafii'nin er-Risâle'yi yazarken ki niyetinin ne olduğu konusunda birbirinden farklı birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri, yukarıda işaret ettiğimiz gibi Abdurrahman b. Mehdi'nin, Şafii'ye bir mektup yazarak ondan Kur'an'ın ahkam ayetlerini, bu ayetlerle çelişmeyen haberleri, icma'nın delil oluşunu ele alan, Kur'an ve sünnet nasslarından nâsîh ve mensûh olanları açıklığa kavuşturan bir eser yazmasını istemesidir. Şafii'nin de er-Risâle'yi bu isteğe cevap olarak yazdığı söylenmiştir.⁶³

George Makdisi ise Şafii'nin er-Risâle'yi yazmasındaki gayesinin Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinin ötesine gitme eğilimi gösteren her türlü dini bilgi üretme sistemine karşı durmak olduğunu söylemiştir. Ayrıca Allah'ın zatıyla ilgili spekülasyonlarda bulunmada nassların dışına taşan kelamın aksine Şafii'nin doktrini, nassların, kurtuluş için yegane ihtiyaç duyulan şeyler olduğunu ilan etmek olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Aynı yazar Şafii'nin er-Risâle'yi yazmasındaki esas amacının ne olduğu konusunda şunları söylemektedir;

“Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'an düzeyine çıkarmak ve kıyasın kullanımını kesin ölçülerle sınırlamak suretiyle Şafii'nin maksadı, ehl-i kelam diye adlandırdığı ve kendisine düşman gördüğü akılcı Mutezile ile özdeşleşip iyice müesses hale gelmiş bulunan diğer bir ilme yani kelama karşı

⁶³ Şafii, er-Risâle s. 11.

⁶⁴ Makdisi, a.g.e. s. 47.

gelenekçilik tarafından bir panzehir olarak kullanılabilir bir ilim vazetmektir.”⁶⁵

George Makdisi ileri sürdüğü bu iki görüşünde Şafii'nin er-Risâle'yi yazarken ilmi bir kaygıyla yazmadığını, onun tamamen savunmacı bir yaklaşımla kendi fikir ve düşüncelerine aykırı gördüğü birtakım kesimlere cevap vermek amacıyla bu eserini yazdığını ifade etmiştir. Yazarın ileri sürdüğü bu iddialardan hareketle onun şöyle bir sonuca ulaştığını söyleyebiliriz: Eğer Şafii'nin kendi fikir ve düşüncelerine aykırı olarak ortaya çıkan bir kesim olmasaydı, -yani Hz. Peygamber'in sünnetini değersizleştirme ve aklın giderek dini nasslardan daha çok ön plana çıkarılması- Şafii, er-Risâle'yi yazma ihtiyacı hissetmeyecek ve dolayısıyla bu eseri yazmayacaktı.

George Makdisi, Şafii'nin er-Risâle'yi tamamen savunmacı bir yaklaşımla, kendi düşüncelerine aykırı gördüğü birtakım kesimlere cevap vermek amacıyla yazdığını iddia ediyorsa da bizce Şafii, er-Risâle'sini yalnızca bir yerlere cevap vermek amacıyla yazmamıştır. O bu eserini, eksikliğini hissettiği bir boşluğu doldurmak için yazmıştır. O'nun esas amacı Müslümanların bütün sorunlarının Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti ile çözülebileceğini göstermekti. Bu çözümlerin hangi metotlarla ve nasıl yapılacağı konusunda da Müslümanları bilgilendirmeye çalışmıştır. Elbette yeri geldiğinde kendisinden farklı olan görüşlere değinecek ve onların delillerini çürütmek için farklı deliller ileri sürecektir. Fakat bu, onun eserini yalnızca birilerine cevap vermek amacıyla salt savunmacı bir yaklaşımla yazdığı anlamına gelmez.

Rıdvan es-Seyyid'in de konuyla ilgili sözlerini burada aktarmak istiyoruz:

”İbn ebi'l- Cârud, Şafii'nin er-Risâle'yi önce Mekke'de daha sonra da Mısır'da yazmasının İslam ülkelerinin değişik bölgelerinde mevcut olan metotlar arasında bir nevi cem amacıyla yaptığını söylemiştir. Fakat mesele bir cem, tevfiik veya bir ilmin ortaya konulması meselesi olmayıp; bilakis propagandaların ve mezhep çatışmalarının şiddetlendiği çeşitli akım ve grupların ortaya çıktığı hicrî u. asır başlarında, hakkında farklı kanaatlerin ortaya çıktığı akıl-nakil meselesine yeni bir yaklaşım meselesi olmalıdır. Şafii, ehl-i rey ve taraftarlarının, din ve ümmet sorunlarında pratik aklın

⁶⁵ Makdisi, a.g.e. s. 19-20.

hakemliğine koşuşmalarından ne kadar rahatsız oluyorsa; Hicaz ve Şam fakihlerinin maruf ve mütedavil olan her şeye Müslümanların bir sünneti olarak yapışmalarından veya anlama ve uygulama açısından bunları Kur'an nassına bile hakim kılacak kadar bir kutsallaştırma ve onlara aşırı güvenme cihetine gitmelerinden de o kadar rahatsız olmaktadır.”⁶⁶

Rıdvan es-Seyyid, Şafii'nin ne ehl-i rey, ne de ehl-i hadis taraftarlarının görüşlerini tamamen benimsediğini belirtmiştir. O, Şafii'nin her iki tarafın da çok uç noktalarda olduğunu ve bunun da yanlış olduğunu fark ettiğini iddia etmiştir. Ona göre Şafii, er-Risâle'yi ilmi bir amaç için yazmamış, ehl-i rey ve ehl-i hadis diye tabir edilen her iki tarafa da cevap vermek amacıyla yazmıştır.

Konuyla ilgili olarak Ömer Özpinar şunları söylemektedir:

“... Buna göre Şafii'nin amacı, fakihler arasındaki görüş farklılıklarını azaltacak bir metot saptamak ve bir doktrin birliği sağlamak olarak gözükmektedir.”⁶⁷

er-Risâle'nin yazılış amacıyla ilgili M. Hayri Kırbaçoğlu'nun görüşleri ise şöyledir:

“Şafii'nin Irak'ta iken kaleme aldığı ilk er-Risâle'yi tamamen hadisleri savunmak amacıyla yazdığı gibi; bilahare Mısır'a gidince orada tekrar kaleme aldığı ikinci er-Risâle'de –Şafii'nin verdiği isimle el-Kitab'ta – da, hadisleri savunma amacından uzaklaşmış değildi. er-Risâle'nin yazılışındaki amaç, genel olarak nassların hakimiyetini sağlayıp, dinde aklın faaliyet alanını alabildiğince daraltmak ise de, bu genel amaç içerisinde hadislerin savunulması çok önemli bir yer işgal etmektedir...”⁶⁸

M. Hayri Kırbaçoğlu konumuzla ilgili olarak başka bir makalesinde de şunları söylemektedir:

⁶⁶ Rıdvan es-Seyyid, a.g.e. s. 74.

⁶⁷ Ömer Özpinar, Hadis Edebiyatının Oluşumu, Ankara Okulu yay., Ankara, 2005, s. 67.

⁶⁸ Kırbaçoğlu, “Şafii'nin er-Risâle'deki Hadisçiliği”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü Kitabiyat, Ankara, 2003, s. 205.

“er-Risâle’nin sadece ilmi bir endişeyle, sistematik bir eser mesela bir fıkıh usûlü veya hadis usûlü kitabı olmadığı, bilakis dini düşünce alanında belli bir pozisyonu temellendirmeyi amaçlayan ideolojik bir ‘savunma’ niteliğinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.”⁶⁹

M. Hayri Kırbasoğlu’nun, Şafii’nin er-Risâle’yi yazmasındaki amacıyla ilgili ileri sürdüğü iddialarında, daha önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi o çağın şartlarını göz önünde bulundurmuyup, günümüz şartlarıyla eseri değerlendirdiği için böyle bir kanaate sahip olduğunu düşünüyoruz.

er-Risâle’nin yazılış amacıyla ilgili olarak Ahmet Keleş’in görüşleri bize yukarıda saydığımız fikirlerin bir nevi sentezi gibi görüldüğü için onu da buraya almak istiyoruz.

“...Yukarıda dikkat çektiğimiz iki önemli nokta, İmam Şafî’nin yaşadığı tarihsel ve kültürel ortamı tanımamız bakımından çok önemlidir. Bunlardan biri, o devirde Sünnet terk edilerek sadece Kuran ile yetinmek gibi son derece tehlikeli bir akım giderek yaygınlaşmakta ve taraftar bulmaktaydı. Oysa Sünnet olmadan yaşanabilir bir İslam Dini’nden bahsetmek imkânsız olduğu gibi, böyle bir iddia aynı zamanda saçmalaktır da... Fakat böyle bir tehlike fiilen mevcuttu. Diğeri de, Hz. Peygamber’e (a.s.) ait olarak nakledilen rivayetler, Kuran’a uymuyor diye reddedilmekte ve Hz. Peygamber’e (a.s.) ait sözlü gelenek, yani Hadisler büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaktaydı.

Bu iki temel problematik, İmam Şafî tarafından derinliğine fark edilmiş ve onların çözümünün nasıl mümkün olacağına yönelerek, çözümün ancak usûl ile mümkün olacağını görmüş ve ölümsüz eseri er-Risâle’yi yazmıştır. Eserinde birinci derecede Sünnetsiz bir din algısının imkânsızlığını vurgulayarak Sünneti hak ettiği konuma yerleştirmiş ve bunun usûlünü belirlemiştir. İkinci olarak da, hemen çoğu muhaliflerinin arkasına sığındıkları; “Hadis-Kuran” uyumu bağlamında oluşan sorunu da Sünnetin

⁶⁹ Kırbasoğlu, “er-Risâle’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi”, Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii’nin Rolü Kitabiyat, Ankara, 2003, s. 217.

ve Hadisin Hz. Peygamber'in mazhar olduğu bir çeşit vahiy olduğu, dolayısıyla Kuran'dan ayrı görülemeyeceği teziyle çözmeye çalışmıştır.”⁷⁰

Kısaca görüşlerini naklettiğimiz âlimler, er-Risâle'yi çağımıza ait kıstaslarla değerlendirdikleri için, onun hangi alana ait olduğu konusunda net bir görüş ortaya koymamış olsalar da biz, er-Risâle'yi kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirerek onu, İslamî ilimlerin genelini kapsayan bir “Usûl” eseri olarak değerlendirmeyi yeğliyoruz.

Yukarıda er-Risâle'nin yazılışıyla ilgili bazı konuları ifade ettikten sonra er-Risâle'nin tanıtımına devam edebiliriz. er-Risâle'yi tanıtmaktan amacımız eseri eleştirmek değildir. Biz eserin nasıl yazıldığını, eserde hangi konular üzerinde durulduğunu, ayrıca hadis ve fıkıh ilimlerine ait olan hangi konulardan bahsettiğini ayrıntıya inmeden açıklamaya çalışacağız. Eserde çelişkilerin ve tutarsızlıkların⁷¹ olduğuna dair ileri sürülen bir takım görüşlerin doğruluk veya yanlışlıklarını ortaya koyma amacıyla olmadığımız için bu gibi tartışmalara girmeyeceğiz.

B. MUHTEVA BAKIMINDAN ER-RİSÂLE

er-Risâle'nin nasıl bir plan çerçevesinde yazıldığı, içeriği ve mahiyeti konusunda er-Risâle'nin iki farklı tahkikinden istifade edeceğiz. Bu tahkiklerden birincisi Ahmed Muhammed Şakir'in tahkik ettiği ve er-Risâle deyince akla ilk gelen eserdir. İkincisi ise Dr. Abdullatif Humeym ve Dr. Mahir Yasin el-Fahl'ın neşrettikleri er-Risâle'dir. Her iki eser de Rabî b. Süleyman'ın rivayetini esas almışlardır. Yapılacak olan incelemede eserin yazılış sistemiği esas alınacağı için bizim yapacağımız bu inceleme ve tanıtma tam bir sistematik ve düzene sahip olmayabilir. Fakat elimizden geldiğince sistematik bir plan dâhilinde eseri tanıtmaya çalışacağız.

İmam Şafii'nin er-Risâle'si daha önce de belirttiğimiz gibi günümüz de telif edilen eserlerin sistemiğine göre yazılmış değildir. Bundan dolayıdır ki Şafii, herhangi bir konuyu açıklarken, açıkladığı konunun içerisine yeni bir konu daha sıkıştırabilmekte ve konular iç içe geçmektedir.

⁷⁰ Keleş, a.g.e. s. 4.

⁷¹ Bkz: Kırbaşoğlu, er-Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 217-267.

Mesela istihsan başlığı altında istihsanı ele alırken, konunun tam orta bir yerinde bu konuyu bırakıp, kıyas konusunu ele almakta ve kıyası açıklamaktadır. Bir başka örnekte de haber-i vahidi işlerken, bu konunun içerisinde Mürsel/Munkatı Hadisi anlatmaya başlamaktadır.⁷² Bir konuyu açıklamak için ele almış olduğu ayet ve hadis örneklerini başka bir konuyu açıklamak için de kullanmakta, dolayısıyla aynı ayet ve hadis örnekleri kitabın farklı yerlerinde tekrar edilebilmektedir.

Eser incelendiği vakit bu saymış olduğumuz tekrarlar açıkça görülecektir. Bunun da temel nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi konuların ve bab başlıklarının belli bir sınırlamaya tâbi tutulmamış olması ve eserin tam bir sistematığe yerleştirilmemiş olmasından ileri gelmektedir.

1. er-Risâle'nin Mukaddimesi

er-Risâle'nin girişinde Şafii, o dönem eserlerinin ortak özelliği olan Allah'a hamd ve Resûlüne salat-u selam ile başlamaktadır. O'nun kudreti karşısında insanın acizliğini itiraf etmektedir. Aynı bölüme devamla Hz. Peygamber'i(a.s) övmekte, Arapların ve biz Müslümanların onun sayesinde karanlıktan aydınlığa çıktığımızı ifade etmektedir. Kur'an'ın gönderiliş amacı ve Kur'an'a uymayanların akıbeti hakkında ayetler zikretmektedir. Bölümün sonlarında *"Allah'ın dinine mensup olanların karşı karşıya kalacağı hiçbir konu yoktur ki Allah'ın kitabında o konuyla ilgili yol gösteren bir delil bulunmasın."*⁷³ şeklinde bir ifade ile Müslümanların karşılaşılabilecekleri bütün meselelerle ilgili muhakkak Kur'an'da bir işaret bulunabileceğini belirtmiştir. Bu ifadesine de Kur'an'dan bazı ayetleri delil olarak göstermiştir. Aslında Şafii'nin bu ifadesi er-Risâle'yi oluştururken, eserini hangi temele oturtacağı hakkında daha eserin girişi kısmında, "Hamdele ve salvele" de bir ön bilgi vermektedir.

2. Bab Başlıkları ve Bablarda Ele Aldığı Konular

İmam Şafii'nin er-Risâle'ye koymuş olduğu bab başlıkları, kendisinden sonra gelen âlimlerin eserlerinde koymuş oldukları bab başlıkları gibi belli konulara göre tasnif edilmemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi er-Risâle'deki bab başlıkları altında konuyla ilgisi bulunmayan başka konular da işlenmektedir. Onun bab başlıkları

⁷² Şafii, er-Risâle, s. 370-471; s. 503-513.

⁷³ Şafii, er-Risâle, s. 20.

muhtevalarını yansıtan görüşler halinde olmadığından yapmış olduğumuz bu muhteva tanıtımında bab sayısı ve buna bağlı olarak bab başlığı veremiyoruz.

Elimizde mevcut bulunan iki er-Risâle nüshasını karşılaştırdığımız zaman birbirinden farklı birkaç bab başlığı gördük. Bunlardan birincisi olan Ahmet Muhammet Şâkir'in tahkik ettiği er-Risâle'dir. Şâkir, bizzat kendisinin bazı bab başlıklarını eklediğini belirtmiştir. Bir başka er-Risâle nüshası ise Dr. Abdullatif Humeym ve Dr. Mahir Yasin el-Fahl'ın neşrettikleri er-Risâle'dir. Bu tahkikçilerin yaptıkları tahkiklerde de Şâkir'in tahkikinden farklı birkaç bab başlığı görmek mümkündür. Bu sebeple aşağıda bize ait başlıklarla er-Risâle'nin genel bir tanıtımını yapmaya çalışacağız. Elbette ki bu vermiş olduğumuz başlıklar er-Risâle'de ele alınan konulara uygun olarak seçilmiştir. İmam Şafii'nin eserinde ele almış olduğu konuları genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Beyan
- Umum ve Husus ifade eden ayetler
- Allah'ın Peygamber'ine itaatin farz olması
- Nâsîh ve Mensûh
- Kur'an ve Sünnette yer alan farzlar
- Mücmel olan farzlar
- Hadislerdeki illetler
- İhtilafli hadisler
- Kur'an ve Sünnetteki yasaklar
- İlim
- Haber-i vahid
- İcma
- Kıyas
- İctihad
- İstihsan

Maddeler halinde sıraladığımız bu konular hakkında Şafii'nin görüşleri ve bu konuları nasıl ele alıp açıkladığı hakkında birtakım bilgiler vermeye çalışacağız.

3. “Beyan” Hakkındaki Görüşleri

“Beyan” konusu er-Risâle’de oldukça teferruatlı olarak açıklanmıştır. Şafii “Beyan” konusunu eserinin çeşitli yerlerinde dile getirmekte ve herhangi bir konuyu işlerken yeri geldikçe “Beyan”a atıfta bulunmaktadır. “Beyan”, er-Risâle’nin her tarafına dağılmış bir şekilde ve eserle müzde miç olmuş bir durumdadır. Şafii, “Beyan” kavramını gündelik konuşmalarda kullandığımız “açıklama”, “ifade etme” anlamından ziyade, onu bilimsel bir terim olarak kullanmıştır.

Şafii konuya “Beyan”ın tanımıyla başlar. Ona göre “Beyan” asılları bakımından aynı, ferî’leri bakımından farklı olan manaları içine alan bir isimdir. Yani “Beyan” dalları farklılaşsa da kökleri bir noktada birleşen manaları kapsayan bir terim olarak tanımlanır. Talat Koçyiğit “Beyan”ın ilk nassla gelen hükmün, ikinci bir nassla tatbik şeklinin gösterilmesi olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Şafii, Yüce Allah’ın kitabında “Beyan”ın dört çeşit olduğunu söylemiştir. Bunlar:

1. Allah’ın kullarına nasslarla açıkladığı şeyler.
2. Allah’ın Kitabında farz olduğunu bildirdiği ve Peygamberinin lisanıyla da bunların nasıl yerine getirileceğini açıkladığı şeyler.
3. Hakkında kitapta nass bulunmayan konularda Hz. Peygamber’in koyduğu sünnetler.
4. Allah’ın insanlara araştırarak öğrenilmesinde ichtihadı farz kıldığı şeyler.

İmam Şafii “Beyan” çeşitlerini ifade ettikten sonra bu “Beyan” çeşitlerini tek tek açıklamakta ve bunlara örnekler vermektedir.⁷⁵ Fakat bu “Beyan” ları açıklarken bir “Beyan” daha ilave ederek “Beyan”ın sayısını beşe çıkarmıştır.⁷⁶ Beşinci “Beyan” da ele aldığı örnekler onu kıyas hakkında bazı bilgiler vermeye sevk etmiştir. Buradan hareketle İmamın “Beyan” ifadesiyle sanki temel “ilke/prensip”leri kastetmiş olduğunu söyleyebiliriz.

“Beyan” konusunu er-Risâle’de geçtiği üzere ayrıntılarıyla incelemek tezimizin hacmini aşacağı için, detaya inmeden, ana hatlarıyla konuyu açıklamaya çalışacağız.

⁷⁴ Koçyiğit, Hadis Usûlü, D.V.Y. Ankara, 2006, s. 56.

⁷⁵ Şafii, er-Risâle, s. 21-41.

⁷⁶ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Kırbaoğlu, er-Risâle’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 218-220.

Aslında “Beyan” konusunun ayrı bir tez çalışması olacak kadar önemli ve geniş bir konu olduğunu da bu arada belirtmeden geçemeyeceğiz.

İmam Şafii’nin “Beyan” hakkındaki görüşleriyle ilgili olarak Muhammed Âbid el-Câbirî’nin oldukça kıymetli bir çalışması olan “Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı” adlı eserine burada atıfta bulunmak istiyoruz. Çünkü Câbirî “Beyan” ifadesini çok daha kapsamlı bir anlam boyutunda ele almaktadır:

“Her nasıl olursa olsun, beyanî çalışmaların Tedvin Asrının başlamasıyla beraber Arap-İslam kültüründe sözlü rivayete dayalı kültürden, yazılı ve dirayete/bilime dayalı kültüre, böylece de “halk” kültüründen “bilgi” kültürüne geçişi sağlayan ilmî faaliyetlerin başında yer almış olduğu tarihi bir vakıadır.”⁷⁷

Bu sözleriyle Cabirî, “Beyan” çalışmalarını Müslümanların bilime dayalı bir kültüre geçtiğini ifade etmiştir. Bu itibarla “Beyan” bir epistemolojidir.

Cabirî “Beyan” kelimesinin ne anlama geldiğini açıklarken İbn Manzur’un Lisan’ül-Arap adlı sözlüğüne atfen bu sözcüğün beş farklı anlama geldiğini belirtmiş ve bu anlamları birer birer açıklamıştır. Biz burada Şafii’nin kullanmış olduğu anlamla örtüştüğü için bir anlamını kısaca vermek istiyoruz.

“Muhatabı âdetâ büyüleyerek, ona doğruyu yanlış, yanlış da doğru gösterecek derecede iknâ kabiliyeti... “Beyan” maksadın en güzel ifadeyle dile getirilmesidir. Bu da kavrayış ve zekâ kıvraklığıyla beraber akıcı ve belîğ konuşma kabiliyetidir... Birinin aslında haksız bir iddiayı savunurken savını hasmından daha sağlam bir şekilde ortaya koyarak, ifadesinin gücüyle kendini haklı gösterecek derecede durumu tersine çevirebilmesidir.”⁷⁸

İlk çıkışından itibaren beyanî araştırmalar genel olarak iki gruba ayrılırlar. Bunlardan birincisi “Söylemi Yorumlama Kuralları” ile ilgilenirken, ikinci grup ise “Söylemi Üretme Şartları”na önem verirler. Birinci grup, sahâbenin Peygamber’den Kur’an’da geçen bazı kelime ve ibarelerin anlamlarını sordukları döneme ve insanların Sahâbeye Kur’an’dan anlayamadıkları bazı ayetlerin anlamlarını sorduğu Raşit halifeler

⁷⁷ Muhammed Âbid el- Câbirî, Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı, Kitabevi yay. İstanbul, 1999, s.18.

⁷⁸ el-Câbirî, a.g.e. s. 24.

dönemine kadar geri götürülebilir. İkinci grup yâni “Beyan” özelliği taşıyan belağatlı söylemi üretme şartlarının tespiti ise “tahkim” olayından sonra siyasi gruplaşmaların ve kelâmi fırkaların ortaya çıkmasıyla, kitabet ve “kelâmi” diyalektiğin propaganda, taraftar toplama ve rakipleri alt etme araçlarından biri haline gelmesiyle beraber başlamıştır... Şafii beyani söylemin yorumunun kurallarını ilk defa koyan bir bilgin ve Arap-İslam düşüncesinin en büyük “Kanun Koyucusu” olmuştur.⁷⁹

Ayrıca Cabirî Şafii’nin “Beyan” ile ilgili sözleri hakkında şunları söylemektedir:

“Bu ifadeleri okuduğumuzda kendimizi “Beyan” kelimesini bir çırpıda günlük dildeki kullanım seviyesinden “Kavram” yani ilmi bir terim seviyesine yükselten bir tanımla karşı karşıya buluruz. Bu andan itibaren “Beyan” ne sadece açık ve belirgin olma ne de açık ve düzgünce ifade etme anlamlarına gelecektir. Artık “Beyan”, “Kapsayıcı bir isim” yani kavram olmanın tüm gücünü taşıyan soyut bir kavram haline gelmiştir.”⁸⁰

Cabirî’ye göre Şafii’nin “Beyan” hakkındaki görüşleri İslam Hukukçularının hepsinin kabul ettiği Kur’an, sünnet, icma ve kıyasa delalet etmektedir. Şafii “Beyan” alanında fıkıh usûlüne ait bir teorinin esaslarını koymuştur. Bu teori manaya delaleti bakımından lafız ve ifadelerin çeşitleriyle ilgilendiği kadar, düşünme metot ve yolları, düşünüşün hareket noktaları ve mekanizması ile de ilgilenmektedir.⁸¹

Cabirî, İmam Şafii’nin eserinde sıklıkla kullandığı “el-Beyan” sözcüğünün sadece basit bir usûl kavramı olmayıp, özellikle Şafii sonrası için tüm İslamî ilimlerin anlaşılması ve yorumlanmasında esas kabul edilen bir “Epistemoloji”nin adı olduğunu ifade etmiştir.

4. Kur’an’ın Dili ve Arapça Hakkındaki Görüşleri

“Beyan” hakkında bilgi verdikten sonra, İmam Şafii Kur’an’ı Kerim’in dilinin Arapça olması konusuna değinmektedir. Kur’an’ın Arapça olarak indirildiğini, bazılarının söylediği gibi Kur’an’a, Arapçadan başka bir dilden kelimelerin karışmadığını, yabancı olduğu iddia edilen bazı kelimelerin ise aslında Arapça olduğunu

⁷⁹ el-Câbirî, a.g.e. s. 26-28.

⁸⁰ el-Câbirî, a.g.e. s. 29.

⁸¹ el-Câbirî, a.g.e. s. 30.

söylemiştir. Fakat bu kelimelerin bütün Araplar tarafından değil de bazı Araplar tarafından bilindiğini ifade etmiştir.

Kur'an'ın dili Arapça olduğu için Müslümanların Kur'an'ı iyice anlayabilmelerinin temel şartının Arapçayı çok iyi bilmek olduğunu söylemiştir. Kur'an dili olmasından dolayı da Arapçanın diğer dillerden üstün olduğunu ifade etmiştir.⁸² Arapçanın kutsallaştırılması veya diğer dillerden üstün olarak kabul edilmesi meselesi ile ilgili eleştiri ve tartışmalar için dipnotta verdiğimiz esere bakılabilir.⁸³

5. Kur'an'da Umum- Husus İlişkisi

İmam Şafii Kur'an'ı Kerim'deki ayetlerin umûmi ve husûsi anlam ifade etmeleri konusunu ele almaktadır. Bu konuyu işlerken de "Beyan" üzerinde durmaktadır. Umûmi ve husûsi anlam ifade eden ayetleri şu şekilde belirtmektedir:

1. Zahiri umumi olup, hem umum hem de husus anlamı taşıyan ayetler.
2. Zahiri umumi olup, yalnızca hususi anlam taşıyan ayetler.
3. Manasını ayetin siyakının açıkladığı ayetler.
4. Ayetlerden hangisinin umum, hangisinin husus anlamına geldiğini ancak Hz. Peygamber'in sünneti ile bilinen ayetler.

İmam Şafii yukarıda saydığımız bu konuların hepsine ayrı ayrı örnekler vermekte ve vermiş olduğu bu örnekleri tek tek açıklamaktadır.⁸⁴

6. Hz. Peygamber'e (Sünnete) Uymanın Farz Oluşu

İmam Şafii, eserinde Hz. Peygamber'e ve onun sünnetine uymanın dinen bütün Müslümanlara farz olduğu üzerinde durmaktadır. Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın Allah'ın kitabında insanlara farz kılındığına dair çok sayıda ayet vermektedir.⁸⁵

⁸² Şafii, er-Risâle, s. 41-53.

⁸³ Mustafa Öztürk, "Kur'an'da Yabancı Kelime Bulunup Bulunmadığı Tartışması ve Şafii'nin Dogmatik Dil Tanımlaması Üzerine", Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü, Kitabiyat Yay., Ankara, 2003, s. 181-204.

⁸⁴ Şafii, er-Risâle, s. 53-72.

⁸⁵ Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın Allah'ın kitabında insanlara farz kılındığına dair vermiş olduğu örneklerin ilkinde (4.Nisa,171.) "Allah'a ve Peygamber'ine iman edin. 'Tanrı üçtür' demeyin; Vazgeçerseniz sizin için daha hayırlıdır. Allah, ancak tek Tanrıdır. O çocuğu olmaktan uzaktır." Bu ayette

Örnek olarak verdiği ayetleri ilerde sünnet konusunu açıklarken ele alacağımız için burada bu ayetlere değinmiyoruz.⁸⁶

Bu konuyu anlatırken bazı ayetlerde⁸⁷ geçen “Hikmet” kelimelerini, “Sünnet” olarak kabul etmektedir. O, Kitapla birlikte zikredilen “Hikmet” kelimesiyle Yüce Allah’ın, Hz. Peygamber’in sünnetini kastetmiş olabileceğini belirtmiştir. Böylece Müslümanların, Allah’ın Resulüne itaatinin bizzat Allah tarafından emredildiğini ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca ‘Erîke hadisi’ diye bilinen Hz. Peygamber’in hadisini de delil getirerek Müslümanları, Hz. Peygamber’in sünnetine uymaları konusunda uyarmıştır.⁸⁸

Kısacası Allah’ın, insanlara hem kendi emrine hem de Peygamberinin emrine uymalarını farz kıldığını, Peygamberine itaatın kendisine itaat olduğunu bildirdiğini delillendirmeye çalışmıştır. “Hikmet” kelimesini açıklarken kelimenin sünnet anlamına geldiğini ispatlamak için bir hadis zikretmektedir. “Hikmet” ile ilgili görüşlerini ileride açıklayacağımız için burada bununla ilgili tartışmalara girmiyoruz.

7. Hz. Peygamber’in Kendisine Vahyedilene Uymasının Farz Oluşu

Müslümanların, Hz. Peygamber’e itaatinin farz olduğu görüşünü belirttikten sonra, Hz. Peygamberin de kendisine vahiy edilenlere uymasının farz kılındığını birkaç ayetle zikretmiştir.⁸⁹ Hz. Peygamber’in bu ayetler neticesinde kendisine gelen Allah’ın emirlerini insanlara eksiksiz bir şekilde tebliğ ettiğini belirtmiştir. Nâsih-mensûh konusunu işlerken 10.Yunus, 15. Ayetinin de Hz. Peygamber’in kendisine vahiy

---

geçen ‘Rusulihî’ yani ‘Peygamberlerine iman’ yerine Şafii, er-Risâle’de ‘Rusulihî’ yani ‘Peygamberine iman’ şeklinde okumuştur. Ayeti bu şekilde okumasından dolayı buraya delil olarak almış olmalı. Yoksa bu ayetin sadece Hz. Peygamber’e iman değil de bütün Peygamberlere imandan söz ettiği için konuyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: eş-Şafii, er-Risâle, (tahkik: Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut, tarihsiz, s. 71-72. Krş: Kırbaşoğlu, er-Risâle’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 223.

⁸⁶ Şafii’nin delil olarak zikrettiği ayetler:4.Nisa, 59, 65, 80, 171; 24.Nur, 48, 52, 62, 63; 33. Ahzab, 36; 48.Fetih, 10.

⁸⁷ Ayetler için bkz: 2.Bakara, 129, 151, 231; 3.Ali İmran, 164; 4.Nisa,113; 33.Ahzab,34; 62.Cuma,2.

⁸⁸ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Kırbaşoğlu, er-Risâle’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 223-225.

⁸⁹ Hz. Peygamber’in kendisine indirilenlere uymasının farz kılındığına dair Şafii’nin delil olarak zikrettiği ayetler: 33.Ahzab, 1,2; 6.En’am, 106 ; 45.Casiye,18; 5.Maide, 67; 42.Şura, 52; 4.Nisa,113.

olunana uymakla emredildiğine örnek vermiştir. Bu konuyu da Hz. Peygamber'in sünnetini işlerken anlatacağız.

8. İmam Şafii'nin Sünneti Sınıflandırması

İmam Şafii, Hz. Peygamber'in sünnetlerinin üç çeşit olduğunu ve bunlardan ikisi üzerinde ilim sahiplerinin icma ettiklerini söylemiştir. Bu sünnet çeşitleri şunlardır:

1. Allah'ın Kur'an'da açıkça bildirdiği bir hükmü Hz. Peygamber aynı şekilde beyan etmiştir.
2. Allah'ın Kur'an'da mücmel olarak indirdiği bir hükmü Hz. Peygamber O'nun amacına uygun olarak açıklamıştır.
3. Hakkında Kur'an'da hiçbir hüküm bulunmayan konularla ilgili Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetlerdir.

Şafii bu üçüncü tür sünnetin Hz. Peygamber'e ilham edilen 'Hikmet' olduğunu söylemiştir. Bu sünnet türünün daha sonra Müslümanlar arasında Gayr-ı Metluv vahiy olarak anlaşıldığı ifade edilmiştir.

İmam Şafii'nin, sünnetin yeri ve önemi konusunda ileri sürdüğü görüşler kimi çevrelerce eleştirilmiş ve Şafii'nin temel amacının sünnetin Kur'an karşısındaki konumunun ne olduğunu göstermeye çalışmak olduğu ifade edilmiştir. Şafii'nin ele aldığı birçok konuda esas amacının sünneti temellendirmek olduğu. Hatta nâsîh-mensûh konusunu işlemesindeki asıl amacının bir usûl konusunu işlemekten ziyade sünnetin önemini ve değerini göstermek olduğu belirtilmiştir.⁹⁰ Bu eleştirilerin ne kadar doğru olduğu veya olmadığı konusu hiç şüphesiz tartışmaya açıktır.

9. Kur'an ve Sünnette Nâsîh – Mensûh Konusu

er-Risâle'de İmam Şafii hem fıkıh hem de hadis ilimlerini ilgilendiren nâsîh-mensûh meselesi üzerinde oldukça geniş bir şekilde durmakta ve bu konuyu

---

⁹⁰ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Kırbaoğlu, er-Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 229-235.

ayrıntılıyla açıklamaya çalışmaktadır. Nâsîh-mensûh konusunda verdiği bilgiler bazen farklı konular araya karıştığı için tam bir sistematîğe oturmuş değildir. Biz er-Risâle’de dağınık halde verilmiş olan konuyu özetleyerek vermeye çalışacağız. Ayrıca nâsîh-mensûh konusunu ikinci bölümde bir hadis kavramı olarak yeniden ele alacağız.

İmam Şafii, Allah’ın neshettiği bütün hükümlerin yürürlükten kalktığını ve artık uygulanmayacağını belirtmiştir. Ona göre “Neshetti” demek, “Farzietini Kaldırdı” demektir. Her hüküm kendi zamanında haktır. Allah onu neshedince terk edilmesi hak olur. Farz olduğu döneme yetişen kimse ona uymakla ve sonra da onu terk etmekle Allah’a itaat etmiş olur. Farz olduğu döneme yetişmeyen kimse de sadece onu nesheden hükme uyarak Allah’a itaat eder.⁹¹ Şafii, nâsîh-mensûh olan hükümlere bazen Kitabın delalet ettiğini bazen de sünnetin ve icmanın delalet ettiğini belirtmiştir. Bir hükmün nâsîh-mensûh olduğu ancak bunların delaletleriyle anlaşılabilir.

İmam Şafii, nâsîh-mensûh konusunda Kur’an ve sünneti birbirinden ayrı ayrı ele alarak inceler. Allah’ın insanlara Kitabın bir hükmünü ancak Kitapla neshettiğini, sünnetin Kitab’ı neshedemeyeceğini, onun nass bulunan konularda Kitab’a Tâbiî olduğunu Allah’ın mücmel olarak indirdiği şeylerin manalarını açıkladığını beyan etmiştir.

Şafii, Kur’an’ın ancak Kur’an’la neshedilebileceğini, sünnetin Kur’an’ı nesh edemeyeceğini, sünnetin ise yalnızca sünnetle neshedilebileceğini, Kur’an’ın sünneti neshedemeyeceğini belirtmiştir. Yalnızca denk olanlar birbirini neshedebilirler. Sünnet, Kur’an’ın dengi olmadığı için onu kendisinden başka bir şeyin neshetmesi mümkün değildir. Aynı şey sünnet için de geçerlidir. Resulullah’ın sünneti Allah’ın buyruğu olarak kabul edildiği için ve sünnet insanlardan hiç birisinin sözüne denk olmadığı için onu ancak dengi olan başka bir sünnet neshedebilir. İnsanlar onun emrine uymaya mecburdur ve insanların hiç birinin sözü onu neshedemez.⁹²

⁹¹ Şafii’nin nesh konusunda delil olarak zikrettiği ayetler: 10.Yunus, 15; 13.Rad, 39; 16.Nahl, 101; 73.Müzemmil, 1-4,20; 17.İsra, 79; 2.Bakara, 144, 180,222, 239,240; 4.Nisa, 15-16,25; 8.Enfal, 65,66; 24.Nur, 2,4,6,9.

⁹² Şafii, er-Risâle, s. 106-111.

İmam Şafii, sünnetin Kur'an'la neshedilip edilmemesi konusunda kendisine sorular yöneltileceğini bildiği için bu soruyu bizzat kendisi soruyor ve cevaplandırıyor; Şöyle ki;

- *Biri, sünnet Kur'an'la neshedilir mi? Şeklinde bir soru yöneltirse,*
- *Ona şöyle cevap verilir: “Sünnet Kur'an'la neshedilecek olursa, Hz. Peygamber'in ilk sünnetinin sonraki sünnetiyle neshedildiğini bildiren bir sünneti bulunur ki, böylece bir şeyin ancak kendi benzeriyle neshedileceğine dair insanlar için bir bilgi mevcut olsun.”⁹³*

Kitabın ilerleyen bölümlerinde aynı konuyla ilgili olarak buna benzer olarak söylediği şu sözlerini de nakletmek istiyoruz.

“Hz. Peygamber bir sünnet koyduktan sonra, Allah ona bu sünneti neshetmesini veya daha kolay bir yol göstermesini ilham edince, insanlara karşı delil olacak başka bir sünnet vazeder. Böylece insanlar, onun önceki sünnetini bırakıp sonraki sünnetine uyarlar.”⁹⁴

Hâsılı Şafii, Hz. Peygamber'in sünnetini ancak yine onun sünnetinin neshedeceğini söylemiştir. Şöyle ki;

“Hz. Peygamber'in sünnetiyle belirlediği bir hüküm konusunda Allah ona başka bir şey bildirirse Peygamber Allah'ın o bildirdiği şey konusunda yeni bir sünnet koyar. Böylece o farklı olan önceki sünnetini nesheden yeni bir sünneti bulunduğunu insanlara bildirmiş olur.”⁹⁵

Şafii bu ifadeyle Hz. Peygamber'in neshedilen sünnetinin yerine koyduğu sünnetin Allah tarafından kendisine bildirildiğini fakat bu bildirilen yeni sünnetin Kur'an vahyinden başka bir vahiy olduğunu belirtmiştir. Nitekim önceki sayfalarda sünnetin çeşitlerinden bahsederken Şafii'nin, hakkında Kur'an nassı bulunmayan konularda Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetlerin kendisine bir mesaj şeklinde tebliğ edildiğini veya “Hikmet” adını verdiği, kalbine ilham edilmesi şeklinde bir sünnet olduğu konusuna değinmiştik. İşte kendisine gelen o vahiy önceki sünnete denk olan başka bir sünnettir. Zaten biz Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'le Kur'an vahyi dışında da

⁹³ Şafii, er-Risâle, s. 112.

⁹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 113.

⁹⁵ Şafii, er-Risâle, s. 108.

iletişim halinde olduğunu kabul ediyoruz. Dolayısıyla bu çerçeveden baktığımız zaman İmam Şafii'nin bu iddiası birbiriyle gayet tutarlı görünmektedir.

Konuyla ilgili olarak sünnetten daha üstün olan Kur'an'ın neden sünneti neshedemediği sorusu akla gelmektedir.

“Eğer sünnet, Kur'an ile neshedilecek olsaydı Hz. Peygamber'in ilk sünnetini neshedildiğini açıklayan ikinci bir sünnetinin bulunması gerekirdi; tâ ki, insanlar için bir şeyin yine onun dengiyle neshedilebileceği konusunda bir delil teşkil etsin.”⁹⁶

Şafii bu Sözleriyle neshedilen sünnet yerine yeni bir sünnetin konulmuş olması şartını getirmiştir. Çünkü Kur'an ile lafzen uyum halinde olmayan veya Kur'an'a muhalifmiş gibi görünen bazı hadislerin *“Hz. Peygamber böyle söylememiştir.”* denilerek reddedilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağını belirtmiştir. Şafii'ye göre Kur'an'la uyum halinde olmayan hadisten kasıt Kur'an'a aykırı olma veya ona muhalif olma anlamında değil, hadisin lafzen Kur'an'a muhalifmiş gibi görünmesidir. Mesela: **“Hırsızlık yapan erkek ya da kadının ellerini kesin.”**⁹⁷ Şafii, dörtte bir dinardan az olan şeyi çalan için bu cezanın uygulanmayacağını sünnetin ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bu sünnet, ayete muhalif değil Kur'an'da olmayan bir ayrıntıdan bahsetmektedir.⁹⁸

İmam Şafii'nin, “Denk olanların birbirini neshetmesi” teorisinin, yani Kur'an'ın Kur'an'la, sünnetin sünnetle neshedilmesinin bir çelişki olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiayı ileri sürenler Kur'an'ın sünnetten üstün olduğu için onu rahatlıkla neshetmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁹⁹ Buna muhalif olarak İmam Şafii'nin bu iddiasının herhangi bir çelişki teşkil etmediği, tam aksine iddialarında bir tutarlılık olduğunu savunanlar da vardır. Bu konuyla ilgili olarak Ahmet Keleş'in görüşlerini burada aktarmak istiyoruz:

*” ... Şimdi tam da burada sorulması ve cevaplanması gereken bir soru vardır: **“Peki, Kuran Sünneti nesheder mi?”** Bu soru, konumuz bakımından*

⁹⁶ Şafii, er-Risâle, s. 112.

⁹⁷ 5.Maide, 38.

⁹⁸ Diğer örnekler için bkz: Şafii, er-Risâle, s. 111-112.

⁹⁹ Çelişki olduğuna dair bkz: Kırbaşoğlu, er-Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, s. 225-230.

son derece önemlidir ve problematiktir. Çünkü burada şöyle bir sorun alanı vardır: Kuran derece bakımından Sünnetten üstün olduğuna göre, üst olan altı, asıl olan da feri neshetmelidir. Ayrıca, şayet Sünnet de vahiy ise, vahiy olanlar nasıl birbirlerini neshedemezler? İmam Şafi'yi çelişkiye düşmekle itham edenler de tam bu soruyu sormaktadırlar: "Madem Sünnet vahiy ise, neden Kuran vahiy Sünnet vahiyini neshedemesin? Her ikisi de aynı asla ait değiller mi?", diye sormaktadırlar...

Biz konuyu biraz daha anlaşılır kılabilmek için şu açıklamayı yapabiliriz: İmam Şafi, sorduğu soru ve verdiği cevapta, konuyla ilgili kendisini eleştirenlere diyor ki; Allah peygamber'ine Sünnet olarak ifa etmesi gereken bir alan ayırmıştır. Sünnet de bu alanı doldurmuştur. Şayet bir nesih durumu söz konusu ise Allah bunu Kuran ile değil, yine Sünnet ile gerçekleştirir. Neshi yine vahiy yapmış olur ama kendi denkliği içinde, yani Sünnet olarak... Bunun için İmam, nesih durumunu Hz. Peygamber'in açıklayacağı hususunda ısrar ediyor ve Sünnet şayet neshedilecekse, bunun için bir Kuran vahiyine ihtiyacın olmadığını, Sünneti yine Sünnetin kendisinin neshedeceğini söylemektedir. Böyle bir durumda Sünnet, neshedilen önceki Sünneti de açıklayarak nesih durumunu belirtir. Sonuç olarak Şafi, konuyla ilgili koyduğu prensibe sadık kalmakta ve muhataplarından adeta kendisini anlamaya çaba sarf etmelerini istemektedir. Yani bir anlamda; neden illa Kuran ile Sünnetin birbirlerini neshinde ısrar edip oraya takılı kalıyorsunuz, Sünnet kendisi de vahiy olduğundan onun neshi de yine Allah tarafından gerçekleşmiş olmuyor mu? İşte bu noktayı ve üzerinde ısrar ettiğim nüansı görebilerseniz, ne demek istediğimi daha iyi anlarsınız demek istemektedir."¹⁰⁰

Aslında Şafii şunu söylemektedir: "Kur'an, sünneti neshedebilir fakat Kur'an'ın sünneti neshetmesi kendi mertebesiyle olmayıp onu kendi dengi olan sünnet ile neshetmektedir. Yani Kur'an, sünneti 'Kur'an Vahiyi' ile değil de 'Kur'an dışı vahiy' veya 'Vahiy-i gayri metluv' denilen bir vahiy tarzıyla –ki bu da Şafii'ye göre Hz. Peygamber'in sünneti olan ilham yani hikmettir- neshetmektedir.

¹⁰⁰ Keleş, İmam Şafi'nin Fıkıh Usûlünde Sünnet Vahiy İlişkisi s. 8-9.

10. Mücmel Olan Farzların Beyanı

Şafii nâsih-mensûh konusunu anlatırken tekrar “Beyan” konusuna değinmektedir. Çünkü ona göre sünnetin tüm fonksiyonunun genel adı “Beyan”dır. Beyan konusuna namaz, zekât ve hac gibi ibadetlerden çok sayıda örnekler vermektedir. Özellikle mücmel olan ayetlerin hadisler tarafından nasıl beyan edildiğini açıklamaktadır. Mesela zekât konusunda birtakım ayetleri ele alıp bunların mücmel olduğunu, sünnetin bu ayetleri açıkladığını belirtmiştir.¹⁰¹ Hangi mallardan zekât verileceğini hangilerinden verilmeyeceğini, hangi maldan ne kadar oranda zekât verileceği gibi konularda Hz. Peygamber’in sünnetinin bu ayetleri açıklayıp beyan ettiğini söylemektedir.

Hac konusunda ise Şafii, Allah’ın imkânı olanlara Hacc’ı farz kıldığını söylemiş, fakat Hacc’ın nasıl yapılacağı, elbise giyinme v.b. konuları Hz. Peygamber’in sünnetiyle açıkladığını söylemiştir. İmam Şafii bu konuyu anlatırken, Müslümanların Allah’ın peygamberine itaatinin zorunluluğuna değinmiştir.¹⁰²

Şafii ibadetlerle ilgili bir takım mücmel ayetlere değindikten sonra, kadınların iddet beklemeleri, evlenilmesi haram olan kadınlar ve yenilmesi haram olan şeyler gibi bir takım konularda mücmel olan ayetlerden örnekler vermiştir. Bu konulara da Hz. Peygamber’in sünnetinden örnekler vererek bu sünnetlerin mücmel olan ayetleri açıkladığını ifade etmiştir.¹⁰³ Yukarıda zikretmiş olduğumuz konuları açıkladıktan sonra Şafii hadislerdeki illetlerin neler olduğu konusuna geçmektedir.

11. Hadislerdeki İletler

Aslında bu konu doğrudan bizim ikinci bölümü ilgilendiren bir konudur. Çünkü hadisler arasındaki ihtilaf/illetler ve bunları gidermek için yapılan çalışmalar, hadis usûlüne birtakım kavramların kazandırılmasına vesile olmuştur. Biz de bu konuyu ikinci bölümde daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Ancak burada çok kısa olarak konunun er-Risâlede ne ölçüde ele alındığına ve örneklendirildiğine değineceğiz.

¹⁰¹ Şafii’nin delil olarak zikrettiği ayetler: 2.Bakara 43, 83, 110; 4.Nisa 162; 107.Maun 4-7; 9.Tevbe 103; 6.En’am 141.

¹⁰² Şafii, er-Risâle, s. 197-199.

¹⁰³ Şafii, er-Risâle, s. 601-610.

İmam Şafii bu konuyu, kendisine sorular soran bir muhatabının sorularına cevap sadedinde ele almaktadır. Bu sorular ve Şafii'nin bu sorulara verdiği cevapları maddeler halinde ikinci bölümde ele alacağımız için burada tekrar olmaması amacıyla belirtmiyoruz.

Muhatabının sormuş olduğu sorulara cevap veren Şafii, vermiş olduğu bu cevapları desteklemek için oldukça ayrıntıya inmekte ve muhatabının kafasında soru işareti bırakmamak için çok sayıda örnek vermektedir. Hadislerdeki illetler konusunu işlerken nâsîh-mensûh konusuna girmekte ve bu konuyu tekrar anlatmaktadır. Böylece er-Risâle'nin en önemli konusunu teşkil eden "Nesh" sorunu Şafii için en hayati problemlerden biri olarak tezâhür etmektedir.

Şafii hadislerdeki illetler konusuna birbirleriyle çelişkili gibi görünen hadislerin neden çelişkili gibi görüldüğünü açıklayarak devam etmektedir. Hadisler arasında görülen bu çelişkinin nedenleri üzerinde durmakta ve çoğunlukla bu çelişkilerin râvi merkezli olduğu sonucuna varmaktadır. Ayrıca birbirleriyle ihtilafı gibi görünen hadislerin aslında ihtilafı olmadığını, bu nedenle boşuna bu gibi hadislerde nesh olduğu vehmiyle bir araştırmaya girilmemesi gerektiğini söylemektedir.

Birbiriyle tamamen çelişkili olan hadislerin ise ya iyice ezberlenmediği için ihtilafı görüldüğünü ya da muhaddisin vehminden dolayı ihtilafı olarak kaldığını söylemiştir.

Şafii ihtilafı gibi görünen hadislerin ihtilaflarının giderilmesi için birtakım çözüm yolları da önermiştir. Bu yolların neler olduğunu ikinci bölümde müstakil bir başlık altında inceleyeceğimiz için burada değinmiyoruz.

12. Kimi İnsanlara Göre İhtilafı Oldukları İddia Edilen Ama Şafii'ye Göre İhtilafı Olmayan Hadisler

Şafii ihtilafı olan hadisleri açıkladıktan sonra, kimi insanların ihtilafı olduklarını iddia ettikleri fakat kendisine göre hiçbir ihtilafın olmadığını düşündüğü hadislerden örnekler zikretmektedir. Bu yaklaşımıyla İmam Şafii, ihtilaf konusunun izâfi, yani göreceli olduğuna işaret etmek istemiştir. Konuyla ilgili olarak ilk zikrettiği hadis sabah namazının vaktiyle ilgili olan hadistir. İhtilafı olduğu iddia edilen hadislerden biri

ortalık aydınlanınca namaz kılmayı emrederken öteki ortalık daha ağarmadan hava karanlık iken namaz kılınmasını emretmektedir.

Bu konuya değinirken, muhtelif olan iki hadisten birini seçerken hangi kriterlere göre seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Doğru olarak kabul ettiği hadisin güvenilirliğini ispatlamak için hem ayetlerden hem de başka hadislerden istifade etmiş ve onları delil olarak kullanmıştır. İhtilaflı gibi görünen hadislere Hz. Peygamber'in şu hadisini de örnek olarak vermektedir:

*“Hacetinizi defederken önünüzü veya arkanızı kibleye dönmeyin doğuya veya batıya dönün.”*¹⁰⁴

Bu hadise muhalif olarak da Abdullah b. Ömer'in evinin damında iken Hz. Peygamber'in hacetini defederken Beyt'ul- Makdis'e yöneldiğini gördüğünü rivayet ettiği bir haberi örnek olarak vermektedir.¹⁰⁵

Şafii ihtilaflı hadisler konusunda Hz. Peygamber'den Cuma günü gusül¹⁰⁶ yapılmasıyla ilgili rivayet edilen hadisin birkaç versiyonunu da örnek olarak vermiş ve bu hadislerin aslında bir zorunluluk değil ihtiyarî bir anlam taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca baskınlarda müşriklerin kadın ve çocuklarının öldürülüp öldürülmemesiyle ilgili olarak rivayet edilen iki ihtilaflı hadisi zikretmektedir. Bu hadislerden birincisinde Hz. Peygamber, müşrik kadın ve çocuklarının onlardan olduğunu, dolayısıyla öldürülebileceğini söylerken, ikinci hadiste ise kadın ve çocukların öldürülmesini yasakladığı ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Şafii böylece nâsîh-mensûh ve ihtilaflı hadisler konusunu bitirmiştir. Yukarıda vermiş olduğumuz hadis örneklerinde Şafii bu hadislerin aslında birbirleriyle ihtilaflı olmadıklarını açıklamaya çalışmıştır. Bu hadisler hakkında Şafii'nin yaptığı yorumlar, daha sonra bir hadis ıstılahı haline gelen “Te'vîl-ül Hadis” kavramı hakkında bize birtakım bilgiler vermektedir. Biz bu başlık altında sadece Şafii'nin ele aldığı örnekleri

¹⁰⁴ Şafii, er-Risâle, s.227; Buhârî, Salat 29, Vudu' 11; Müslim, Taharet 59; Ebû Dâvud, Taharet 4; Tirmizi, Taharet 6; Nesai, Taharet 19; Ahmed b. Hanbel, V/421.

¹⁰⁵ Şafii, er-Risâle, s.228; Buhârî, Vudu' 12, 14; Müslim, Taharet 61; Ebû Dâvud, Taharet 5; Nesai, Taharet 22; İbn Mâce, Taharet 18; Dârimi, Vudu 8; Muvatta, Kible 3; Ahmed b. Hanbel, II/41-99.

¹⁰⁶ Şafii, er-Risâle, s.148; Buhârî, Cum'a 2,3,5,12, Ezan 161; Müslim, Cum'a 1,2,4,7; Ebû Dâvud, Taharet 127,128; Tirmizi, Cum'a 29; Nesai, Cum'a 2,6,7,8,11; İbn Mâce, İkame 78,80; Dârimi, Salat 190; Muvatta, cum'a 2,3,5; Ahmed b. Hanbel, I/15,46, II/3.

¹⁰⁷ Şafii, er-Risâle, s. 297; Buhârî, Cihad 146; Ebû Dâvud, Cihad 111; İbn Mâce, Cihad 30; Muvatta, Cihad 8.

zikrettik. Hadisler arasında ihtilaf olmadığı hakkında ileri sürdüğü iddialarını ikinci bölümde “Muhtelifu’l-Hadis” konusunda ele alacağız.

13. Bir Hadisin Başka Bir Hadis(ler) İle Anlaşılması

İmam Şafii ihtilafli hadisler konusunu ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra “Bir hadiste yer alan ve sebepleri başka bir hadis(ler)in delalet etmesiyle anlaşılabilir hadisler” konusuna değinmektedir. Konuya ilk olarak şu hadisini örnek olarak vermektedir:

“Sizden biriniz, kardeşinin nikahlamak istediği kimseye evlenme teklifinde bulunmasın.”¹⁰⁸

Şafii bu hadisin söylenmesinin bir nedeni olabileceğini ifade etmiş ve bu hadisin ne sebeple söylenmiş olduğunu araştırmıştır. Araştırmasına göre hadisin, Fatma binti Kays’ın başından geçen bir olay üzerine söylendiğini belirtmiştir. Konuya ilişkin vermiş olduğu ikinci örnek ise;

“Kişi, kardeşinin alışverişini bozarak bir şey satmasın.”¹⁰⁹

Anlamındaki hadisin farklı versiyonudur. Şafii bu hadisi nikah konusuyla ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz hadise benzetmiş ve alışveriş bitmeden başka birisinin alıcıya daha düşük bir miktarla bir şey satmasının uygun olmayacağını belirtmiştir.

Konuyla ilgili vermiş olduğu bir diğer örnek de şudur:

“Sizden biriniz ne güneş doğarken ne de güneş batarken namaz kılsın.”¹¹⁰

Şafii bu hadisin nedeni olarak başka bir hadisi zikretmekte ve bu vakitlerde güneşe tapanların ibadet yaptıklarını söylemektedir. Hz. Peygamber’in de Müslümanların bunlara benzememeleri için böyle bir yasak koymuş olabileceğini belirtmektedir. Sahih olmadığı veya ihtilafli olduğu iddia edilen hadislerin aslında çelişkili olmadığını, bunun sebebinin başka bir hadis(ler)le açıklanmış olabileceğini ifade etmektedir.

¹⁰⁸ Şafii, er-Risâle, s. 307; Buhârî, Nikah 45; Muslim, Nikah 38; Ebû Dâvud, Nikah 17; Tirmizi, Nikah 38; Nesâi, Buyû 19; İbn Mâce, Nikah 10; Dârimi, Nikah 7; Muvatta, Nikah 1; Ahmed b. Hanbel, II/122.

¹⁰⁹ Şafii, er-Risâle, s. 314; Buhârî, Buyû 58,64,70; Muslim, Buyû 7,8; Ebû Dâvud, Buyû 43,46; Tirmizi, Buyû 57; Nesâi, Buyû 17,20; İbn Mâce, Ticaret 13; Dârimi, Buyû 17; Muvatta, Buyû 95,96; Ahmed b. Hanbel, II/7,21,63,71.

¹¹⁰ Şafii, er-Risâle, s. 317; Muvatta, Kur'an 49; Ahmed b. Hanbel, II/13.

14. Kur'an ve Sünnette Yer Alan Yasakların Mahiyeti

Şafii bir hadiste yer alan ve sebebi başka hadislerin delaletiyle anlaşılan yasaklar konusunu açıkladıktan sonra Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in koymuş oldukları yasakların niteliklerini açıklamaya başlar. Şafii Allah'ın ve Hz. Peygamber'in nehyinin iki çeşit olduğunu ifade etmiştir. Bunlar:

1. Allah'ın nehyettiği şeyin yasaklanmış olmasıdır ki o şey, Allah'ın Kitabında veya O'nun elçisinin lisanında herhangi bir delil bulunmadıkça yasak olmaz.
2. Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış olmasına rağmen yapılması mübah olan nehiyeler.

Şafii, bu iki nehy türünü açıklarken birinci tür yasaklara 'Evlenilmesi yasak olan kadınlar' meselesini örnek vererek bu yasağın ancak nikâh ve cariyelik durumunda kalkabileceğini ifade etmiştir. Bu örneği anlatırken fikhî konulara girmekte, nikâhın sahih olabilmesi için gerekli şartların neler olduğu, nikâhın hangi durumlarda hükümsüz olacağı, kişinin evlenemeyeceği kadınların kimler olduğu gibi konuları açıklamaktadır.

İkinci tür nehy konusuna da örnek olarak Hz. Peygamber'in tek elbiseyle örtünmeyi, tek bir elbiseyle örtünüp avret yerini göğe doğru açarak durmayı yasakladığını ve kişinin yemeği kendi önünden yemesini, tabağın üstünden yememesini ayrıca yol üstünde gecelemeği yasaklamasını zikretmiştir. Saymış olduğu bu yasakların sebeplerini birer birer açıklamıştır. Netice itibarıyla birinci tür yasakları yapan kişilerin günahkâr olduklarını ve Allah'a tövbe etmeleri gerektiğini belirtmiştir. İkinci tür yasakları işleyen kişilerin de günahkâr olduklarını fakat bu günahkârlık derecesinin birincisiyle eşit olmadığını söylemiştir.

15. İcma Hakkındaki Görüşleri

Şafii icma konusunu da yine karşılıklı diyalog şeklinde ele alarak anlatmaktadır. Muhatabı kendisine şöyle bir soru sorar:

“ Allah'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın farz olduğu görüşünü anladım. Fakat hakkında Allah'ın bir hükmü bulunmayan ve Hz. Peygamber'den de bir şey nakledilmeyen konularda insanların icmama uymamızla ilgili delilin nedir? Senin dışında bazı kimselerin, 'onların icma

nakletmeseler bile mutlaka sabit bir sünnete dayanmaktadır.’ Sözlerini nasıl buluyorsun.”

İmam Şafii de cevaben şunları söylemektedir.

*“Hz. Peygamber’den nakletmedikleri şeyin, Hz. Peygamber’den nakledilmiş olması da muhtemeldir. Fakat onu Hz. Peygamber’den nakledilmiş sayamayız. Çünkü bir kimsenin ancak işittiği şeyi rivayet etmesi gerekir...”*¹¹¹

Şafii insanların icmalarını kabul ettiğini çünkü cemaatin Hz. Peygamber’in sünnetine aykırı bir şey üzerinde birleşmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Şafii icmanın hucet oluşunu delillendirmek için Hz. Ömer’in Câbiye’de halka hitab ederken söylediği sözleri delil olarak kullanmıştır. Hz. Ömer orada bulunanlara, Hz. Peygamber’den; sahâbîlere, Tâbîlere ve onlardan sonra gelenlere saygı gösterilmesi gerektiğini, daha sonra yalanın ortaya çıkacağını ve Müslümanların cemaatten ayrılmaması gerektiğini rivayet etmiştir.¹¹²

Bu rivayette Hz. Peygamber insanların birleşmeleri gerektiğini söylemiştir. Şafii bu birleşmenin bedenen değil de helal ve haramlara uyma konusunda olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Müslümanların cemaatinin benimsediği görüşe katılan kimse onların cemaatinden ayrılmamış olur. Müslümanların cemaatinin benimsediği görüşe katılmayan kimse ise ayrılmamakla emrolunduğu şeye muhalefet etmiş olur.¹¹³

Şafii, icmanın dindeki yeri ve önemini er-Risâle’nin en sonunda belirtmiştir. Ona göre icma, Kitap ve sünnetten sonra gelir. Fakat hucet olması bakımından kıyastan da daha üstündür. Kitap ve üzerinde icma edilen, yani ihtilafı olmayan sünnetle hüküm verilir. Böyle bir hüküm için *“Biz zâhirde ve bâtında gerçeğe göre hüküm verdik.”* deriz. Bir kişi tarafından rivayet edilen ve üzerinde bilginlerce icma edilmeyen sünnetlerle de hüküm verilir. Böyle bir hüküm için de *“Biz zâhirde gerçeğe göre hüküm verdik.”* deriz. Çünkü böyle bir hadisi rivayet eden kişinin hata yapma ihtimali vardır. İcma ve kıyas ile verilen hükümler, öncekilere oranla daha zayıftır.¹¹⁴ Onun icma hakkındaki açıklamalarından hareketle, icma ile Müslümanların birlik ve beraberliklerini kasettiğini söyleyebiliriz.

¹¹¹ Şafii, er-Risâle, s. 470,471.

¹¹² Tirmizi, Fiten 7; Ahmed b. Hanbel, I/18,26, III/446.

¹¹³ Şafii, er-Risâle, s. 471,475.

¹¹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 598.

16. Kıyas Hakkındaki Görüşleri

İcma konusunun hemen ardından Şafii kıyas konusunu anlatmaktadır. Şafii, Kitap, sünnet ve icma ile sabit olmayan konularda kıyas ile hüküm verileceğini belirtmiştir. Ona göre “Kıyas” ve “İctihad” bir anlama gelen iki farklı terimdir. Müslümanların karşılaştığı her olayın ya kesin bir hükmü vardır ya da ona bir işaret bulunmaktadır. Eğer belli bir hüküm varsa müslümanın ona uyması gerekir. Eğer belli bir hüküm yoksa icthad yoluyla ona bir işaret aranır. İşte bu icthad da kıyastır.

İmam Şafii icthad konusunu müctehidin ilmi ile ilişkilendirdiği için, ilim konusunu öncelikle ele almaktadır. Farklı yerlerde farklı tasnife tâbi tuttuğu ilim konusunu burada da dört merteye olarak ele alır. Bunlar:

- 1- Hem zâhir hem de bâtında gerçeği kapsayan ilim, Allah’ın ve Resulullah’ın bir hükmünü ihtiva eden bir nass ile sabittir. Onu çoğunluk bize, çoğunluk aracılığıyla nakletmiştir. Hiç kimsenin bu konuda bilgisizliğe ve şüpheye düşmesi söz konusu değildir.
- 2- Âlimlerce bilinen ve özel kişilerin rivayetiyle sabit olan sünnet ilmi, âlimlerin dışındaki insanlar bu ilim çeşidini bilmekle yükümlü değildir. Bu ilim zahirde gerçektir, batında onu rivayet edenler yanıltılmış olabilirler.
- 3- İcmaya dayanan ilim
- 4- Gerçeğe ulaşmak için yapılan kıyas ve icthada dayanan ilim, bu ilim bilginlerin çoğunluğuna göre değil, sadece kıyas yapan kimseye göre zahirde gerçektir.¹¹⁵

Şafii’nin saymış olduğu bu ilim çeşitleri İslam Hukukunun kaynaklarıdır. Birinci ilim çeşidi Mütevâtir olan haberlerdir. İkincisi Ahad haberler, üçüncüsü İcma, dördüncüsü ise Kıyas veya İctihaddır. Bu saymış olduğumuz ilim çeşitleri bu hiyerarşi ile birçok İslam Hukukçusu tarafından kabul edilmiştir. Şafii, sağlıklı bir kıyas yapıldığı takdirde kıyasçıların çoğunluğunu bir fikirde birleştirdiğini, çok az bir kısmının ise ihtilaf ettiklerini belirtmiştir.

Ona göre kıyas yapacak kimse yani müctehid şu özelliklere sahip olmalıdır:

---

¹¹⁵ Şafii, er-Risâle, s. 478-479.

1. Allah'ın Kitabındaki hükümleri, Kur'an'ın farzını, edebini (tebliğ üslûbu), nâsîhini, mensûhunu, amminî, hassını ve irşad yöntemlerini çok iyi bilmelidir.
2. Kıyas yapacak kişi Resulullah'ın sünnetiyle istidlal etmelidir. O, bir sünnet bulamazsa Müslümanların icmasıyla, bir icma bulamazsa kıyas ile istidlal etmelidir.
3. Kendisinden önce geçmiş olan sünnetleri, selevin görüşlerini, insanların icmalarını, ihtilaflarını ve Arap dilini bilmelidir.
4. Kıyas yapacak kişinin akli sağlam olmalıdır. Birbirine benzeyen şeyler arasındaki farkları ayırt etmedikçe, iyice tespit etmeden fetva vermede aceleci davranmamalıdır.
5. Kıyas yapacak kimse, muhaliflerini dinlemekten çekinmemelidir. Onları dinlemek suretiyle gaflete düşmekten kurtulur. Doğru olduğuna inandığı şeyi daha iyi tespit eder.
6. Kıyas yaparken bütün gücünü harcamalı, bir şeyi neye göre benimsediğini ve neye göre terk ettiğini bilmesi için insafli olması gerekir.
7. Benimsediği görüşle yetinip, muhalefet ettiği şeyden müstağni olmamalıdır ki ulaştığı görüşün terk ettiği görüşten daha üstün olduğu anlaşılsın.
8. Akli tam olmalıdır. Fakat yukarıda saymış olduğumuz maddelere vâkıf olmayan kimse kıyas yapamaz.
9. Bir kimse söylediklerimizi hakkıyla değil de ezberlemek suretiyle bilse, yine kıyas yapamaz. Çünkü o sebep ve illetleri tam olarak anlayamaz.
10. Kıyas yapacak kişi, onları ezberlese ve akli fazla ermezse yahut da Arap dilini iyice bilmezse, yine kıyas yapamaz.¹¹⁶

İmam Şafii, Hz. Peygamber'in sünnetine yapılan kıyasın da iki türlü olduğunu hadislerdeki illetler konusunu işlerken ifade etmişti. Biz de konu birbirini tamamlasın diye o görüşlerini buraya aldık. Sünnete yapılan bu iki tür kıyas şunlardır:

---

¹¹⁶ Şafii, er-Risâle, s. 509-511.

1. Allah, kullarını ibadete davet etmiş, Hz. Peygamber de, insanlara bu davetin ne manaya geldiğini açıklamıştır. Allah'ın kullarını ibadete davet etmesi günümüze kadar açıklanmadan gelmiş olamaz. Bilginler de aynı manada sünnet varsa onları bulup bu yolda ele almalıdırlar.
2. Hz. Peygamber bazı şeyleri insanlara mücmel olarak helal veya haram kılmıştır. İnsanlar da bunlara bağlı olarak kıyas yapıp neyin helal neyin haram olacaklarına karar verebilirler.

Şafii, insanların kıyas yaparken bazen sünnetten haberdar olmaması ve gaflet gibi nedenlerden dolayı bilmeyerek sünnete muhalif kıyas yapabildiğini söylemiştir. Şafii'nin muhatabı, kendisinden nâsih-mensûh ve diğer konularda sorduğu sorulara cevap verebilecek bir örnek vermesini ve vereceği örneğin de kendisinin sorduğu soruları tam olarak anlamasını sağlayacak bir örnek olmasını istemektedir. Şafii, ona namaz kılarken Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye dönmeyi örnek olarak vermektedir.¹¹⁷

Şafii, muarızına çok sayıda soru yönelterek ondan cevaplar almış ve kıyasın hucet oluşunu ona yönelttiği bu sorulara aldığı cevaplarla kanıtlamıştır. Ayrıca Kur'an'dan da çok sayıda ayeti delil olarak zikretmiştir. İcma konusunda olduğu gibi kıyasın dindeki yerini de er-Risâle'nin sonunda belirtmiştir.

Ona göre kıyas, İslam Hukukunda Kitap, sünnet ve icmadan sonra gelmektedir.¹¹⁸ Şafii, er-Risâle'nin değişik yerlerinde kıyas konusuna değinmekte ve örnekler vermektedir. Bunlara daha önceki sayfalarda yeri geldikçe değinmiştik.

17. İctihad Hakkındaki Görüşleri

İmam Şafii, kıyası açıkladıktan sonra icthad konusunu açıklamaya başlıyor. Zaten kıyası işlerken Şafii'nin kıyas ile icthad kelimelerini aynı anlamda kullandığını belirtmiştik. O icthad konusunu işlerken daha önceden zikretmiş olduğu kibleyi tayin örneğini yeniden ele almaktadır.

**“Her nerden yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a döndür.
Nerde olursanız olun yüzlerinizi ona doğru çevirin.”¹¹⁹**

¹¹⁷ Şafii, er-Risâle, s. 343-369.

¹¹⁸ Şafii, er-Risâle, s. 598.

¹¹⁹ 2.Bakara,158.

Bu ayette geçen 'Şatrahü' kelimesini açıkladıktan sonra, ayete dayanarak Kâbe'den uzakta olan bir kimsenin namaz kılarken Mescid-i Haram'a yönelme konusunda tam olarak isabet edip etmediği hakkında kesin bir fikre sahip olamayacağını belirtmektedir. Onun, birtakım işaretlere bakarak imkânı ölçüsünde Mescid-i Haram'a doğru döndüğünü ifade etmektedir. Aynı durumda olan başka birisinin de başka işaretlerden yararlanarak kendi imkânı ölçüsünde Mescid-i Haram'a döndüğünü söylemektedir. Bu iki şahsın döndükleri kible yönü farklı bile olsalar namazlarının geçerli olacağı hükmüne varmıştır. Şafii, ictihad konusunda insanların zâhire göre hüküm verdiklerini, bâtını tam olarak bilemeyeceklerini söylemiştir. Bundan dolayı yanılısalar bile herhangi bir günah işlemediklerini söylemiş ve Hz. Peygamber'den şu hadisi rivayet etmiştir:

“ Hâkim, ictihad yaparak hükmeder ve bunda isabet ederse, onun için iki mükâfat vardır; Eğer o ictihad yaparak hükmeder ve bunda yanılırsa, onun için de bir mükâfat vardır.”¹²⁰

Şafii, bu hadisle Hz. Peygamber'in ictihad yapan insanların samimiyetle yapmış oldukları ictihad neticesinde yanılısalar bile sevap kazanacaklarını belirtmiştir.

Şafii'ye göre ictihad, onu yapan kimsenin yaşadığı zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilir. Bu konuda Maide suresinin doksan beşinci ayetini delil olarak getirmiş ve ihramlı olan bir kimsenin öldürdüğü hayvan için, o hayvana denk olan başka bir hayvanı kurban etmesi gerektiğini belirtmiştir. Mesela avlanan hayvan sırtlan ise onun için koç, geyik ise onun yerine keçi ve kuş için ise onun dengi ehil hayvan olmadığı için, o kuşun değerinde sadaka verilir. Fakat bu verilen sadaka bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilir. Çünkü bir memlekette bir kuşun değeri bir dirhem iken başka bir memlekette bir dirhemden az veya fazla olabilir.¹²¹

18. İstihsan Hakkındaki Görüşleri

İmam Şafii ictihad konusunu da açıkladıktan sonra istihsan konusunu ele almaktadır. Fakat istihsan konusunun neredeyse tamamına yakını kıyasa ayırmıştır. Daha önce zikretmiş olduğu hadisleri burada da tekrar ele almakta ve açıklamaktadır.

¹²⁰ Şafii, er-Risâle, s. 494; Buhârî, İ'tisam 21; Muslim, Akdiye,15; Ebû Dâvud, Akdiye 2; Tirmizi, Ahkam 2; Nesai, Kudât 3; İbn Mâce, Ahkam 3; Ahmed b. Hanbel, II/187.

¹²¹ Şafii, er-Risâle, s. 490.

İstihsan hakkında muhatabı Şafii'ye şöyle bir soru yöneltiyor:

“ Sen, bir kimsenin kıyasa başvurmaksızın, istihsan ile hükmediyorum demesini caiz görür müsün?” Şafii bunun caiz olmadığını söylüyor. Çünkü: *“Ancak ilim adamları hüküm verebilirler, başkaları değil. Onlar da haber bulunan konularda habere uyararak, haber bulunmayan konularda ise, ona kıyas yaparak bir şey söyleyebilirler. Eğer kıyası bir tarafa bırakmak caiz olsaydı, ilim adamı olmayan akli başında herkesin kendi keyfince, hakkında haber bulunmayan konularda istihsan ile fetva vermesi caiz olurdu.”* demiştir.¹²²

Mesela âdil bir hukukçuya, kölelerin değerini bilmiyorsa, şu kölenin veya cariye'nin kıymetini belirle demek caiz olmaz. Çünkü o hukukçu bu konuda kıymet veya ücreti belirlerken, emsallerine göre hareket etmezse haksızlık yapmış olur. Birinin lehinde veya aleyhinde kolayca yanılabilen bu gibi durumlarda Allah'ın haram ve helal kıldığı hususlarda haksızlık yapmaktan ve istihsanla hüküm vermekten kaçınmak daha evlâdır.

Şafii'ye göre istihsan ancak zevke göre fetva vermektir ve keyfiliktir. Nassları bilen ve onlara kıyas yapmaya akli eren kimse istihsana göre fetva veremez. O, istihsanı hüküm vermede bir kaynak olarak kabul etmemektedir. İstihsan yerine kıyasın kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Saymış olduğumuz bu görüşlerinden sonra kıyasın hucet oluşunu açıklamaya başlamıştır.

Şafii Allah'ın, Resulullah'tan sonra hiç kimseye kendisinden önce geçmiş ilim kaynaklarına dayanmadan fetva yetkisi tanımadığını ifade etmiştir. Resulullah'tan sonraki ilim ise Kur'an, sünnet, icma, sahâbîlerden intikal eden şeyler ve bunlara yapılan kıyastır.

Şafii kıyas yapacak kimsenin sahip olması gereken özellikleri İstihsan konusunda sıralamaktadır. Şafii İstihsan konusunu anlatırken yukarıda da ifade ettiğimiz gibi nerdeyse konunun tamamına yakını Kıyasa ayırmış ve çok sayıda ayet ve hadis örnek olarak vermiştir. Daha önceki başlıklar altında bu durumu belirtmiştik.¹²³

¹²² Örnekler için bkz: Şafii, er-Risâle, s. 484-556.

¹²³ Şafii'nin delil olarak zikrettiği ayetler: 2.Bakara, 33; 5.Maide, 6, 38, 95; 99.Zilzal,7-8.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİİ'NİN SÜNNET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

A. ŞAFİİ'YE GÖRE SÜNNET, HADİS, HABER VE ESER KAVRAMLARI

İmam Şafii'nin sünnete bakışı kendisinden önce gelen birçok âlimin bakışından farklıdır. Özellikle kendi hocası olan Malik b. Enes ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybanî'nin sünnet anlayışına katılmamakta ve onların sünnet anlayışını eleştirmektedir. Şafii İslam hukukunda Kur'an'dan sonra sünneti ikinci derece bir kaynak olarak kabul etmektedir. Hatta bazı bilginlere göre Şafii sünnetin bağlayıcılığını Kur'an ile eş değer tutmuştur.¹²⁴ Sünnetin bu konumdaki meşruiyetini Kur'an'dan aldığını belirtmiştir. Çünkü Kur'an Hz. Peygamber'e, onun emir ve yasaklarına uymayı emretmektedir.

Biz öncelikle genel olarak sünnet kavramının ne anlama geldiğini ifade etmek istiyoruz. Böylece İmam Şafii'nin konuya yaklaşımı daha iyi görülebilecektir. Sünnet farklı ilim dallarına ve amaçlarına göre farklı tanımlanmıştır. Hadis âlimlerine göre sünnet, Peygamberliğinden önce veya sonra Hz. Peygamber'den söz, fiil, takrir, fiziki ve ahlaki vasıf olarak nakledilen her şeydir. Buna göre sünnet hadisle eş anlamlıdır.¹²⁵

Fıkıh usûlü âlimlerine göre sünnet, Hz. Peygamber'den nakledilen ve şerh hükme delil olabilecek söz, fiil ve takrirlerdir.¹²⁶

Bu iki ilim dalına göre sünnetin tanımını verdikten sonra şimdi İmam Şafii'nin kendi devrinde ve kendisinden önce yaşayan bazı âlimlerin Sünnet ve Hadis anlayışları

¹²⁴ İshak Emin Aktepe, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İnsan Yay., İstanbul, 2008, s. 297.

¹²⁵ Ahmet Yücel, Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü, İFAV Yay., İstanbul, 2009, s. 100-101.

¹²⁶ Tahir İbn Ahmed El-Cezâiri, Tevcîhu'n-Nazar ilâ usûli'l-Eser, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 1995, c.I, s. 37.

üzerinde durmak istiyoruz. Böylece Şafii'nin Sünnet anlayışının diğer İslam âlimlerinin Sünnet anlayışından farklı olan yönlerini daha iyi görmüş olacağız.¹²⁷

Konuya öncelikle Şafii'nin hocası olması nedeniyle Malik b. Enes'in Sünnet anlayışıyla başlamak istiyoruz. İmam Malik, Sünnet kelimesi için Muvatta'nın birçok yerinde farklı farklı cümleler kullanmaktadır. Kullanmış olduğu ifadelerden birkaçını kısaca burada zikretmek istiyoruz.

- Resulullah'ın sünneti, (Sünnetu Resulullah)
- Uygulana gelen sünnet, (Madat es-Sünnetu)
- Bizim nezdimizdeki sünnet, (es-Sunnetu îndena)
- Kendisinde hiçbir ihtilaf olmayan Müslümanların sünneti, (es-Sünnetü alel Muslimin-elleti la ihtilafe fîha)¹²⁸

Konuyla ilgili diğer ifadeler ve ayrıntıları için dipnotta verdiğimiz esere bakılabilir. İmam Malik'in kullandığı bu ve benzeri tabirler onun Sünnet anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. O, Hadisi Sünnetten farklı kabul etmektedir. Ona göre Hadis Sünnetin kaynaklarından bir tanesi ve Sünnetin taşıyıcısıdır.¹²⁹ İmam Malik Sünneti, Amel-i Ehl-i Medine bağlamında değerlendirmektedir. Muvatta'da Sünnet kelimesini kullandığı hemen her yerde amacı Medine'deki yaygın ameli (Teamül) göstermektir.¹³⁰ Mehmet Emin Özafşar'ın İmam Malik'in Sünnet/Hadis anlayışıyla ilgili görüşlerini burada aktarmakta yarar görüyoruz.

” Herşeyden önce Malik'in düşüncesinde Sünnet, fakihin kural kabul ettiği fikhî muhtevanın adı olarak gözükmektedir. Hadis ise, bu Sünnetin elde edilmesine kaynaklık eden önemli bir rivayet malzemesi olarak değer bulmaktadır. Yani, el Muvatta'da Hadis ile Sünnet aynı şey değildir; hadis, sünnetin elde edildiği kaynaklardan birisidir; ancak, yegâne kaynağı da değildir. Malik'e göre sünneti belirlerken kullandığı rivayetin Merfu, Mevkuf ya da Maktû olması, Müsned, Mürsel veya Munkatı olması da son tahlilde

¹²⁷ Sünnet ve Hadis kavramlarının kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Joseph Schact, the Orijins of Muhammad Jurisprudence, Oxford University Press, London, 1979, s. 58-80.

¹²⁸ Muhammed Yusuf Guraya, Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım, (Çev: Mehmet Emin Özafşar) Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999, s. 72-74.

¹²⁹ Sünnet, Hadis ve Haber kavramlarının kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Fazlur-Rahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1995, s. 41-64.

¹³⁰ Aktepe, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, s. 223.

önemli değildir. Bu bakımdan rivayetler, fikhî değerleri itibariyle eşit etkiye sahiptirler. Bunlar arasında yapılacak tercihin esası, fakihin benimsediği temel fikhî prensipler ve kendine özgü zihin yapısıdır. Hatta sünnetin kaynağı her zaman bir rivayet olmak zorunda da değildir. Bazen süregelen bir uygulama, bazen toplumun veya ulemanın ittifakı, bazen kişisel yorum, bazen de kıyas ve ictihat sünnetin dayanağı olabilmektedir. Bu da Malik'in kullanımında sünnetin sabit, değişmez bir espri olmaktan çok, esnek ve her zaman üretilebilen canlı bir fıkıh düşüncesi olduğu anlamına gelir; kaynağını ise, en genel anlamda dînî bilginin kaynağını temsil eden materyaller ile onların uygulama alanı olan hayatın pratiğinden ve bu ikisi arasında kurulan dengeden alır.”¹³¹

İmam Malik'in Hadis/Sünnet anlayışını açıkladıktan sonra İmam-ı Âzam Ebû Hanife ve öğrencileri Ebû Yusuf ile Şeybanî'nin Sünnet/Hadis anlayışını açıklamak istiyoruz. Bu konuya İshak Emin Aktepe'nin görüşlerini burada aktarmakla başlamak istiyoruz:

”Ebû Hanife ve iki önemli öğrencisine göre Sünnet denildiğinde, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri akla gelmektedir. Bu sebeple sünnetin tespiti için temel kaynak sıhhati tevsik edilmiş ve doğru anlaşılmiş Merfu hadislerdir. Bununla birlikte özellikle Ebû Yusuf ve Şeybanî'nin zaman zaman sahâbe uygulamalarına da Sünnet dediklerini görmekteyiz... Halbuki daha sonra görüleceği üzere Şafii sahâbe görüşlerinin Sünnet olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır.”¹³²

Ebû Hanife Hz. Peygamber'in; söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahâbe sözü ve uygulaması için de sünnet kelimesini kullanmıştır.¹³³ Ebû Hanife'ye göre Kur'an'a uymayan Âhad Hadisler reddedilebilir, fakat Şafii'ye göre böyle hadisleri reddetmek yerine bunları te'vil ederek bir şekilde kabul etmek gerekir. Yine Ebû Hanife sahâbilerin söz ve uygulamalarının da Sünnet olabileceğini belirtirken, Şafii bunları Sünnet olarak kabul etmez.

Ehli Rey olarak isimlendirilen Hanefî ekolü ile Ehli Amel diye adlandırılan İmam Malik ve taraftarlarına göre sünnetin tespitinde öncelikle Kur'an'ı Kerim ve Merfu

¹³¹ Mehmet Emin Özafşar, Hadisi Yeniden Düşünmek, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000, s. 77.

¹³² Aktepe, a.g.e., s. 173.

¹³³ Metin Yiğit, Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, İz Yay., İstanbul, 2009, s. 105.

hadisler esas alınmakla birlikte Mevkuf ve Maktû hadislerde önem arz etmektedir. Aşağıda ifade edileceği üzere, Ehli Hadis ile İmam Şafii sünnetin tespitinde tek kaynağın Merfu hadisler olduğu görüşünü benimsemişlerdir.¹³⁴ İmam Şafii'ye göre sünnet Hz. Peygamber'den gelen söz, fiil ve takrirlerin bütünüdür. O, sünnetin yalnızca Hz. Peygamber'e ait olduğu düşüncesindedir. Bu görüşünü desteklemek için sahâbîlerin de sadece Resulullahın sünnetini "Sünnet" olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir.¹³⁵ İmam Şafii'ye göre yalnızca Merfu olan haberler sünnet olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla sahâbe haberleri olan Mevkuf ve Tâbîîlerin fikir ve düşüncelerini ifade eden Maktû haberler sünnet olarak nitelendirilemez.¹³⁶ Ona göre sahâbî sözü, kitap, sünnet ve icmadan sonra dördüncü bir İslam hukuku kaynağıdır.¹³⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İmam Şafii'nin sünnet anlayışı, İmam Malik'in sünnet anlayışından farklıdır. Şafii hadisi, sünnet olarak kabul eder. Sünnetin yegâne ve tek kaynağı hadistir. Sahâbîlerin, Tâbîîlerin veya uygulana gelen âdet ve geleneklerin hiçbiri hadisin yerine geçemez. Müslümanların bir konuda icma etmeleri de hadisten önce gelemmez. Eğer bir konuda âhad bile olsa bir hadis varsa, o hadis bizim için bağlayıcıdır, İcmadan da kıyastan da önce gelir.¹³⁸ Bununla birlikte İmam Malik'in sünnet anlayışını açıklarken onun Amel-i Ehli Medine'yi de sünnet olarak kabul ettiğini zikretmiştik. Malik'e göre sünnet, Medine'deki toplum tarafından gelenek haline getirilmiş uygulamadır. Onun rivayet ettiği halde yetmiş küsur hadisle amel etmemesinin sebebi de sünnetin tespitinde Medine uygulamasını esas almasından kaynaklanmaktadır.¹³⁹ Fakat Şafii kesinlikle bu görüşe katılmamakta ve bunu sünnet olarak kabul etmemektedir. Hatta İmam Malik ve Amel-i Ehli Medine'yi savunan âlimlerin bazen bunu uyguladıklarını bazen de uygulamadıklarını belirterek onları tutarsız olmakla eleştirmektedir.¹⁴⁰

İmam Şafii sünnetin ne olduğu konusu üzerinde dururken sünnetin Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde geçen "Hikmet" kelimesiyle aynı anlama geldiğini

¹³⁴ Yücel, Hadis Usûlü, s. 104.

¹³⁵ Aktepe, a.g.e. s. 237.

¹³⁶ Şafii, er-Risâle, s. 350-366.

¹³⁷ Şafii, er-Risâle, s. 508.

¹³⁸ İmam Şafii'nin Hadis/Sünnet anlayışıyla ilgili olarak bkz: Muammer Bayraktutar, İmam Şafii'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara, 2006,(Yayınlanmamış doktora tezi). s. 46-64.

¹³⁹ Yücel, Hadis Usûlü, s.104.

¹⁴⁰ Aktepe, a.g.e. s. 280-286.

belirtmiştir. Hikmet konusuna sünnetin kaynağı başlığı altında ayrıca değineceğimiz için burada bu konu üzerinde durmuyoruz.

İmam Şafii'nin sünnete bakışını yukarıda ele aldıktan sonra Şafii'nin "Hadis" kavramı hakkındaki görüşlerini kısaca belirtmek istiyoruz. Şafii'ye göre hadis ile sünnet aynı şeylerdir. Er-Risâle'de kullanmış olduğu ifadelerinden bunları çıkarmak mümkündür. Mesela o, Kur'an'ın özelliklerinden bahsederken Kur'an'ın, Arapça olarak indirilmesiyle ilgili söylemiş olduğu şu sözlerinden bunu rahatlıkla görebiliyoruz.

*"...Ancak bu konuda ilim sahibi olanların bileceğini söylediğim bu değişik ifade tarzları, bilme sebepleri farklı bile olsa, Araplara göre açıkça bilinmektedir. Arapçanın bu özelliğini bilmeyen yabancılara göre ise bu ifade tarzları garip olabilir. Kitap Arapça nazil olmuş, **sünnet** de Arapça olarak gelmiştir."*¹⁴¹

*"Buna göre Allah'ın kitabında ve Peygamberinin **sünnetinde** yer almayan bir söz için 'Bu farzdır.' denilmez."*¹⁴²

*"**Sünnet** söylediğim gibi insanlardan hiç birisinin sözüne denk olmayınca onu ancak benzeri bir şey neshedebilir. Onun benzeri de yine Hz. Peygamber'in **sünnetidir**."*¹⁴³

*"Böylece Hz. Peygamber'in her **hadisi** hakkında Kur'an'da benzerini bulamayınca o, böyle bir şey söylememiştir diye reddetmek caiz olur. Bu iki tarzda bütün **sünnetleri** reddetmek mümkün olur."*¹⁴⁴

*"Şafii der ki: İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği bu iki **hadis** dolayısıyla **sünnet**, Hz. Peygamber'in ölüm hastalığı sırasında köle azadını vasiyet hükmüne tâbi tuttuğuna açıkça delalet etmektedir."*¹⁴⁵

Yukarıda er-Risâle'den yapmış olduğumuz bu alıntılardan Şafii'nin hadis ile sünneti aynı anlamda kullandığını, yani hadis ile sünneti aynileştirdiğini görmekteyiz. Şafii'nin tesis ettiği metodolojide Hadis, kendisinden önceki âlimlerin uygulamalarında ve görüşlerinde olduğu gibi sünnetin dayandığı kaynaklardan ve delillerden sadece biri değil sünnetin bizzat kendisidir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Şafii, er-Risâle, s. 52-53.

¹⁴² Şafii, er-Risâle, s. 76.

¹⁴³ Şafii, er-Risâle, s. 109.

¹⁴⁴ Şafii, er-Risâle, s. 111-113.

¹⁴⁵ Şafii, er-Risâle, s. 144.

¹⁴⁶ Keleş, Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed, İnsan Yay. İstanbul, 2003, s. 76.

Şafii'nin Hadis kavramıyla ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra, şimdi de “Haber” konusuna değinmek istiyoruz. Haber kavramı hakkında da hadis âlimleri arasında farklı görüşler vardır. Onlardan bazılarına göre Haber; hadisle muradif, yani eş anlamlı bir kelimedir. Bazılarına göre de peygamberden gelen sözlere Hadis başkalarından gelen sözlere de Haber denir. Bazıları ise, Haberle Hadis arasında umum-husus ilişkisi bulunduğunu söylemişlerdir. Buna göre her Hadis bir Haberdir ama her Haber, Hadis değildir.¹⁴⁷ Dolayısıyla sahâbîlerden ve tâbiilerden gelen sözler Haber olarak nitelendirilir. Fakat onların sözlerine Hadis denemez. Hz. Peygamber'den gelen sözlere Hadis denildiği gibi Haber de denilebilmektedir. Fakat Subhi es-Salih, Haber ve Hadisin aynı şeyler olduğunu dolayısıyla Hadise Haber, Habere de Hadis denmesinde bir beis olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁸ Hâsılı bu konuda Muhaddisler arasında bir görüş birliği yoktur.

İmam Şafii er-Risâle'nin birçok yerinde “Haber” kavramını kullanmaktadır. O Haber kavramını da Hadis yerine kullanmaktadır. Er-Risâle'de bu kullanıma dair birkaç örnek vermek istiyoruz:

*“...Peygamberden rivayet edilen **haber** ise vasiyetin, malın üçte birini geçemeyeceğini göstermektedir.”¹⁴⁹*

*“...Onlar, bunu ya Hz. Peygamber'den bize ulaşmamış olan bir **habere** dayanarak, ya da altını gümüşe kıyas ederek yapmışlardır.”¹⁵⁰*

*“...Bunda Hz. Peygamberden nakledilen bu **haberin** delil olarak kabulü ve Müslümanlar için bağlayıcı olduğunu onlara bildirme söz konusudur.”¹⁵¹*

Vermiş olduğumuz bu örneklerin dışında er-Risâle'de Haber kelimesinin Hadisle aynı anlamda kullanıldığına dair çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

Görüldüğü gibi İmam Şafii Haber kavramını hadis usûlünde birçok âlimin kullandığı anlamda değil de bu anlamdan daha dar olarak yalnızca Hz. Peygamber'den gelen sözler için yani Hadisler için kullanmıştır.

Hadis usûlü eserlerinde Hadis/Haber ıstılahları ele alındığında mutlaka sözü edilen bir kavram olan “Eser”, çoğulu “Âsar” kavramı hakkında da kısaca bilgi vermek

¹⁴⁷ İbn Hacer el-Askalani, Nuhbetul Fiker Şerhi, Mektebetü'l Asriyyetü, Beyrut, 2009, s. 21.

¹⁴⁸ Subhi es-Salih, Hadis İlimleri ve İstılahları, (Çev. M. Yaşar Kandemir), DİB Yay., Ankara, 1988, s. 1.

¹⁴⁹ Şafii, er-Risâle, s. 30.

¹⁵⁰ Şafii, er-Risâle, s. 192-194.

¹⁵¹ Şafii, er-Risâle, s. 404.

istiyoruz. “Eser” Hadis Usûlü terimi olarak Haber ile aynı manada kullanılmaktadır. Fakat bazı âlimler Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiinden gelen bütün rivayetlere eser denileceği görüşündedirler. Ancak Hadis literatüründe bu kavramla genellikle sahâbe ve tâbiine ait bilgilerin kastedildiği söylenebilir.¹⁵²

İmam Şafii er-Risâle'nin bir yerinde “Eser” kavramını çoğul olarak kullanır. “*Kıyasa gelince, biz onu kitap, sünnet ve esere/âsara dayanarak kabul ediyoruz.*”¹⁵³ Bu sözlerinde Şafii Eser kelimesinin çoğulu olan Âsar kavramını kullanmıştır. Buradaki kullanımı ve er-Risâle'nin geneli göz önünde bulundurulduğunda Şafii'nin Eser kelimesinden sahâbîlerden gelen haberleri kastetmiş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü o Tâbiîlerin görüşlerini bir hukuk kaynağı olarak görmez. Onların kendileriyle eşit derecede oldukları kanaatindedir. Hatta onların görüşleriyle ilgili herhangi bir değerlendirmeye usûlünde hiç yer vermemiştir. Ancak zaman zaman onların fetvalarına uyduğu olmuştur.¹⁵⁴ Zaten Eser kelimesini Hz. Peygamber'den gelen haberler için kullanmış olamaz. Çünkü o yukarıdaki sözlerinde Sünnet ve Eser kelimelerini ayrı ayrı zikretmektedir.

B. İMAM ŞAFİİ'YE GÖRE SÜNNETİN KAYNAĞI

Sünnetin kaynağıyla ilgili tartışmalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Özellikle de sünnetin vahiy ürünü olup olmadığı konusu İslam âlimlerince sürekli tartışılmıştır. Sünnetin vahiy ürünü olduğunu iddia edenler, bu görüşlerinden hareketle vahyi ikiye ayırmışlardır. Bunlar:

1. El- Vahyu'l Metluv (İbadet maksadıyla okunun vahiy)
2. El- Vahyu'l Ğayrul Metluv (İbadet maksadıyla Okunmayan vahiy)

Bu vahiy çeşitlerinden birincisi Kur'an'ı Kerim vahyidir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in sünnetlerini oluşturan vahiydir. Sünnetin vahiy ürünü olduğu tezini savunun elimizdeki en eski kaynak İmam Şafii'nin “er-Risâle”sidir.¹⁵⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, Hz. Peygamber'in sünnetini ortaya koyarken başvurduğu bilgi

¹⁵² Yücel, Hadis Usûlü, s.108.

¹⁵³ Şafii, er-Risâle, s. 218.

¹⁵⁴ Aktepe, a.g.e., s. 293.

¹⁵⁵ Kırbasoğlu, İmam Şafii'nin 'Risalesinin' Hadis İlmindeki Etkileri, s. 91.

kaynaklarının neler olduğu konusunda ne Kur'an'da ne de hadislerde açık ve net bir bilgi bulunmaktadır, demiştir.¹⁵⁶

İmam Şafii kendi zamanında sünnetin kaynağıyla ilgili olarak dört farklı görüşün olduğunu belirtmiştir. Bunlar:

- 1- Allah Hz. Peygamber'e itaati farz kılmış ve onun Allah'ın rızasına ulaşmada başarılı olacağını bildiği için, Kur'an'da açıkça hükmü bulunmayan konularda ona hüküm koyma yetkisi vermiştir.
- 2- Hz. Peygamber'in koymuş olduğu sünnetlerin mutlaka Kur'an'da bir aslı vardır. Çünkü onun sünneti Kur'an'ın açıklamasıdır.
- 3- Allah, Resulullah'a talimat vermekte ve Hz. Peygamber'de Allah'ın bu talimatları doğrultusunda sünnet koymaktadır.
- 4- Hz. Peygamber'in sünnet olarak koyduğu her şey onun kalbine Allah tarafından ilham edilmektedir. Onun kalbine ilham edilen şey ise Hikmet'tir.¹⁵⁷

Şafii, saymış olduğumuz bu görüşlerden sünnetin vahiy ürünü olduğu fikrini benimsemektedir. O er-Risâle'nin birçok yerinde bunu açıkça ifade etmektedir. Şafii Hz. Peygamber'in sünnetinin vahiy ürünü olduğunu göstermek amacıyla bir de hadis rivayet etmiştir. Şöyle ki:

“Cebrail benim kalbime, hiç kimsenin rızkını tamamlamadıkça asla ölmeyeceğini ilham etti. Buna göre güzel rızık isteyin.”¹⁵⁸

Şafii Hz. Peygamber'in kalbine Allah'ın ilham ettiği şeyin, onun sünneti olduğunu ifade etmiştir. Allah'ın Kur'an'da zikrettiği “Hikmet”in de bu ilham, yani Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu belirtmiştir.

Şafii, er-Risâle'nin başka bir yerinde zina eden kişilere verilecek cezayla ilgili olarak Kur'an'da bu kişilere sopa cezası verildiğini, fakat Hz. Peygamber'in bir hadisinde kendisine Kur'an dışında bir emirle evli oldukları halde zina eden kadın ve

¹⁵⁶ Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, Ankara Okulu yay., Ankara, 2002, s. 215.

¹⁵⁷ Şafii, er-Risâle, s. 91-105.

¹⁵⁸ Şafii, er-Risâle, s. 93; İbn Mâce, Ticaret 2; Hakim, Müstedrek II/4.

erkeğin recmedileceklerinin bildirildiğini söylemektedir. Şafii'nin Kur'an dışında Hz. Peygamber'e vahiy geldiğine delil olarak kullandığı söz konusu hadis şu şekildedir:

“Benden öğrenin, benden öğrenin. Allah, o kadınlar için bir yol gösterdi; bekâr bir erkek bekâr bir kadınla zina ederse yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası gerekir. Evlenmiş olan bir erkek evlenmiş olan bir kadınla zina ederse yüz sopa ve recm cezası uygulanır.”¹⁵⁹

Şafii recm cezasının Hz. Peygamber'in Allah'tan almış olduğu Kur'an dışı bir vahiyle sabit olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰ Buna göre Şafii Hz. Peygamber'in sünnet olarak koyduğu hükümlerin Allah'tan aldığı bilgiye dayandığı kanaatindedir.

C. KUR'AN'DA GEÇEN “HİKMET” KELİMESİNİN SÜNNET ANLAMINA GELMESİ

İmam Şafii Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde geçen “Hikmet” kelimesiyle sünnetin kastedildiğini belirtmiştir. Buna Şafii'nin delil olarak kullandığı ayetler şunlardır:

“Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, Kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”¹⁶¹

“Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size Kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”¹⁶²

“...Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁶³

¹⁵⁹ Şafii, er-Risâle, s. 247; Muslim, Hudûd 12,13; Ebû Dâvud, Hudûd 23; Tirmizi, Hudûd 8; İbn Mâce Hudûd 7.

¹⁶⁰ Recm cezasıyla ilgili tartışmalar için bakınız: Ahmet Keleş, Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği 'Recm Cezası' Çalışmasına Eleştirel bir Bakış, Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ocak-Haziran, 2004, c.IV ,s.1.

¹⁶¹ 2.Bakara, 129.

¹⁶² 2.Bakara, 151.

“Andolsun, Allah, mü’minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”¹⁶⁴

“...Allah sana Kitabı (Kur’an’ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah’ın sana lütfu çok büyüktür.”¹⁶⁵

“Siz evlerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır.”¹⁶⁶

“O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”¹⁶⁷

Şafii, meallerini vermiş olduğumuz bu ayetlerde geçen Hikmet kelimesinin Sünnet olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Ahmet Keleş’in görüşlerini burada iktibas etmek istiyoruz:

” Sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşü için de aynı metodu kullanmış ve bu görüşünü destekleyen ayetlere eserinde yer vermiştir. Bu ayetlerin başında şüphesiz içinde “Kitap” ve “Hikmet”in yan yana zikredildiği ayetler gelmektedir. Bu ayetler Hz. Peygamber’i (a.s.), ümmetine “Kitap” ile beraber Hikmeti de öğretmekle görevlendirdiği gibi, ayrıca Kitap ile beraber “Hikmet”in de indirilen (münzel) bir husus olduğunu da açıkça ifade etmektedirler. Bu ayetlerde zikredilen “Hikmet” sözcüğü Sünnet anlamındadır. Çünkü Kuran, Hz. Peygamber’in (a.s.) ümmetine öğretmekle sorumlu olduğu görevlerini sayarken bu görevler arasında; kendisine indirilen Kitap’ın yanında Hikmeti, yani Sünneti de saymıştır. İşte buradan hareketle İmam Şafi, Sünnetin bizzat Allah tarafından peygambere indirilen bir vahiy olduğunu, dolayısıyla Kuran’ı kabul ettiğimiz ölçüde

¹⁶³ 2.Bakara, 231.

¹⁶⁴ 3.Ali İmran, 164.

¹⁶⁵ 4.Nisa, 113.

¹⁶⁶ 33.Ahzab, 34.

¹⁶⁷ 62.Cum’a, 2.

Hikmeti/Sünneti de kabul etmemiz gerektiğini savunmuştur. Tezini doğrudan doğruya Kuran ile temellendiren İmam Şafi, böylece sorunu, kendisine asla itiraz edilemeyecek olan bir kaynakla, yani Kuran ile çözmeyi hedeflemiştir.”¹⁶⁸

M. Hayri Kırbasoğlu da Muhammed el-Gazali'nin konuyla ilgili sözlerine atıfta bulunarak şunları söylemektedir:

“ Hikmet Kur'an'da ya tek olarak veya kitapla birlikte yaklaşık yirmi yerde zikredilmiştir. Kim “Hikmet” Sünnettir derse hata etmiş olur. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: 'Allah ona Kitabı, Hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.' (Al-i İmran;3/48) bu ayette geçen Hikmet nasıl Hz. Peygamber'in Sünneti olabilir? Çünkü ayet İsa(a.s) hakkındadır... Kur'an'da yaklaşık on yerde geçen Hikmet Sünnet olamaz, Hikmet Kur'an öğretilerinden elde edilen şeydir.”¹⁶⁹

Kırbasoğlu Kur'an'da zikri geçen Hikmet kelimesiyle Sünnetin kastedildiği görüşünün aslında tamamen yanlış olmadığını yanlış olan şeyin Hikmetin Sünnetle sınırlandırılması olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁰ Biz de Kırbasoğlu'ya aynı görüşte olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi Kur'an'ın bazı ayetlerinde geçen “Hikmet” kelimesinin sünnet anlamına gelmesi mümkün değildir. Allah “Hikmet” kelimesiyle Hz. Peygamber'in sünnetini kastetmiş olabilir. Fakat Kur'an'da geçen bütün “Hikmet” kelimelerinin “Sünnet” olduğu fikrine katılmıyoruz.

D. SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ VE BAĞLAYICILIĞI

Allah İslam dinini Peygamberi aracılığıyla insanlara ulaştırmıştır. Kendisine Kur'an-ı Kerim'i indirmiş ve onu insanlara tebliğ etmesini istemiştir. Hz. Peygamber de bu görevi yerine getirmiş ve Kur'an-ı Kerim'i insanlara tebliğ etmiştir. Fakat Kur'an-ı Kerim'in mücmel olarak bildirdiği konuların açıklanması ve Kur'an-ı Kerim'de yer almayan bazı konularda fikir beyan etmesi ve hükümler koyması Yüce Allah'ın kendisine izin verdiği bir husustur. Kur'an'da hükmü bildirilmemiş konularda Allah'ın

¹⁶⁸ Keleş, İmam Şafii'nin Fıkıh Usûlünde Sünnet-Vahiy İlişkisi, s. 4.

¹⁶⁹ Kırbasoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, s. 196.

¹⁷⁰ Kırbasoğlu, a.g.e. s. 196.

Hız. Peygamber'e kendiliğinden hüküm koyma yetkisi verdiğine dair bir delalet vardır.¹⁷¹

Bununla bağlantılı olarak Şafii, Allah'ın herhangi bir hükmü bulunmayan konularda Peygamber bir Sünnet koymuşsa onu Allah'tan aldığı yetkiyle koyduğunu ifade etmiştir.¹⁷² Bu hususta Müslümanlar arasında bazı ihtilaflar çıkmıştır. Kimileri Hz. Peygamber'in bu gibi konularda koyduğu sünnetin bağlayıcılığı hakkında farklı düşünmüşlerdir. İmam Şafii de sünnetin dindeki konumu ve bağlayıcılığı hakkında tereddütlü olan kimselere hem Kur'an'dan hem de hadislerden deliller getirerek onların tereddütlerini gidermeye ve sünnetin bağlayıcılığını temellendirmeye çalışmıştır.¹⁷³

İmam Şafii'nin sünnetin vahiy kaynaklı olduğunu savunduğunu belirtmiştik. Kaynağı vahiy olan bu sünnetin dinî konumu nedir? Özellikle de Kur'an-ı Kerim karşısındaki konumu nedir? Şafii bu sorulara cevap aramıştır. O, er-Risâle'de sünnetin konumunu ve fıkıh usûlündeki delillerin hiyerarşisini şu şekilde belirtmiştir:

“Kitap ve üzerinde icma edilen yani, ihtilaflı olmayan sünnete dayanarak karar verilir. Bu durumda hem zahiren hem de batinen doğru bir karar verdiğimizizi söyleyebiliriz. Tek yoldan nakledilen, üzerinde bilginlerce icma edilmeyen(Ahad Haber) sünnetle de hüküm verebiliriz. Ancak bu durumda sadece zahiren doğru karar verdiğimizizi söyleyebiliriz. Çünkü sünneti nakleden ravinin hata yapma ihtimali vardır. Bunlar dışında icma ve kıyasla da hüküm verebiliriz. Bunlara dayanarak hüküm vermek öncekilere nazaran daha zayıftır ve bunlara zaruret anında başvurulabilir. Çünkü haber varken kıyas yapılamaz...”¹⁷⁴

Şafii, er-Risâle'nin başka bir yerinde de sünnetin konumuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Kur'an'da açıkça belirtilmeyen konularda Hz. Peygamber'in birtakım sünnetleri vardır. Hz. Peygamber bunlarla Allah'ın ne murat ettiğini

¹⁷¹ Şafii, er-Risâle, s. 107.

¹⁷² Şafii, er-Risâle, s. 88.

¹⁷³ Şafii, er-Risâle, s. 73-105

¹⁷⁴ Şafii, er-Risâle, s. 599.

açıklamıştır. Müslüman âlimler de hakkında Hz. Peygamber'in sünneti bulunmayan ayrıntılarla ilgili konularda söz söylemiştir.”¹⁷⁵

Başka bir yerde de İmam Şafii konuyla ilgili şunları söylemektedir:

”...Hz. Peygamber'den sonra anlaşmazlığa düşen kimseler de o konuda Allah'ın hükmüne sonra da Peygamberinin hükmüne başvuracaklar eğer üzerinde tartıştıkları konuda Kitap ve sünnette açık bir hüküm bulamazlarsa, onu bunlardan birisine kıyas yapacaklardır.”¹⁷⁶

Vermiş olduğumuz görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Şafii, bir deliller hiyerarşisi oluşturmuştur. Bu hiyerarşide en üst seviyede Kur'an-ı Kerim vardır. Hemen ardından sünnet gelmektedir. Sünneti de Şafii derece olarak ikiye ayırmıştır. Bunlar:

- a- Üzerinde icma edilen ve hiçbir ihtilafın olmadığı sünnet, yani bir Hadis Usûlü terimi olarak: Mütevatir Sünnet.
- b- Tek bir ravi tarafından rivayet edilen ve üzerinde icma edilmeyen sünnet. Yani, Haber-i Vahid.

Bu iki sünnet çeşidinden sonra icma ve kıyas gelmektedir. Hatta Şafii Hz. Peygamber'in sünneti ve Kur'an-ı Kerim'in bazen aynı derecede olduğunu da belirtmiştir:

“Bir bilgin için sünnetin bağlayıcı oluşunda şüpheye düşmemek, Allah'ın hükümleriyle O'nun elçisinin hükümleri arasında ihtilaf bulunmadığını ve onların aynı derecede olduklarını bilmek, en uygun olan bir haslettir.”¹⁷⁷

İmam Şafii sünnetin dindeki yeri ve bağlayıcılığı konusunda er-Risâle'de çok sayıda ayet zikretmektedir. Bu ayetlerden bazıları; Allah'a ve O'nun Resulü'ne itaat etmenin gerekliliği zikredilmektedir. Örneğin şu ayetlerde olduğu gibi:

¹⁷⁵ Şafii, er-Risâle, s. 158-159.

¹⁷⁶ Şafii, er-Risâle, s. 81.

¹⁷⁷ Şafii, er-Risâle, s. 173.

“Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Allah) üçtür” demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah ancak bir tek ilahdır. O çocuk sahibi olmaktan uzaktır.”¹⁷⁸

“Mü’minler ancak Allah’a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir.”¹⁷⁹

Meallerini verdiğimiz bu ayetlerde Allah’a inanma ile Resulü’ne inanma yan yana zikredilmiştir. Allah’a iman edip de Resulullah’a iman etmeyen kimse Şafii’ye göre iman etmiş olmaz. Resulullah’ın sünneti Allah’ın buyruğu olarak kabul edilmiştir. Sünnete uyan kimse, ona Allah’ın Kitabıyla uymuştur. Allah’ın insanları uymaya mecbur kıldığı Kitab’ından ve Peygamber’inin sünnetinden başka açık bir bilgi kaynağı yoktur.¹⁸⁰ Ona göre Hz. Peygamber’in sünnetinin konumu, neredeyse Allah’ın hükümleriyle aynı seviyededir.

Ayrıca Kur’an’daki bazı ayetlerde geçen ve Resulullah’a “Kitap” ile birlikte “Hikmet”in verildiğine dair ayetlerde geçen “Hikmet”in “sünnet” olduğunu ifade etmiş ve bu ayetleri de sünnetin dindeki yeri ve bağlayıcılığı konusunda delil olarak kullanmıştır.

Şafii bu ayetlerin yanında Resulullah’a itaati emreden ayetler ile Hz. Peygamber’in kendisine vahyedilenlere uymasının farz kılındığını ve kendisinin insanlar için bir hidayet rehberi olduğuna dair bazı ayetleri delil olarak kullanmıştır. Delil olarak kullandığı ayetler şunlardır:

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”¹⁸¹

¹⁷⁸ 4.Nisa, 171.

¹⁷⁹ 24.Nur, 62.

¹⁸⁰ Şafii, er-Risâle, s. 108-109.

¹⁸¹ 33.Ahzab, 36.

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”¹⁸²

“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”¹⁸³

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”¹⁸⁴

“Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.”¹⁸⁵

“Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”¹⁸⁶

“(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”¹⁸⁷

“Aralarında hüküm vermesi için Allah’a (Kur’an’a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup

---

¹⁸² 4.Nisa, 59.

¹⁸³ 4.Nisa, 69.

¹⁸⁴ 4.Nisa, 65.

¹⁸⁵ 4.Nisa, 80.

¹⁸⁶ 48.Fetih, 10.

¹⁸⁷ 24.Nur, 63.

yüz çevirmektedir. Ama gerçek kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler. Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir. Aralarında hüküm vermek için Allah'a ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, "işittik ve iman ettik" demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir."¹⁸⁸

"Ey Peygamber! Allah'a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."¹⁸⁹

"Ey Muhammed! Sen, Rabbinden sana vahyedilene uy. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir."¹⁹⁰

"Sonra da seni din işi konusunda açık bir yola koyduk. Sen ona uy, bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma."¹⁹¹

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."¹⁹²

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki

¹⁸⁸ 24.Nur, 48-52.

¹⁸⁹ 33.Ahzab, 1-2.

¹⁹⁰ 6.En'am, 106.

¹⁹¹ 45.Casiye, 18.

¹⁹² 5.Maide, 68.

her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.”¹⁹³

Meallerini vermiş olduğumuz ayetlerde Allah, insanların hem kendileri üzerinde emir yetkisine haiz otoritelere hem de Hz. Peygamber'in emirlerine uymayı farz kılmıştır. Şafii, Hz. Peygamber'e itaatin Allah'a itaat olduğunu, onun sünnetinin nass bulunan konularda Allah'ın Kitabına Tâbî olduğunu ve onun Allah'ın Kitabına asla ters düşmediğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Kısacası Allah insanlara hem kendine hem de peygamberinin emrine uymalarını farz kıldığını, peygamberine itaatin kendisine itaat olduğunu bildirmiştir. Sonra da Yüce Allah peygamberinin de kendi emrine uymasının farz olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁵

Şafii, Hz. Peygamber'in sünnetinin ilgili konuda Kitap nassı bulunmasa bile bağlayıcı olduğunu çünkü Allah'ın Hz. Peygamber'e itaati farz kıldığını belirtmiştir.¹⁹⁶ Hakkında Allah'ın açık bir hükmü bulunmayan konularda da Hz. Peygamber'in sünneti aynı şekilde bağlayıcıdır.¹⁹⁷

İmam Şafii sünnetin dinî konumunu ifade ederken, zikretmiş olduğumuz ayetlerin dışında bazı hadisleri de delil olarak kullanmıştır. Bu hadisler Hz. Peygamber'in sünnetinin bağlayıcılığı konusunda destekleyici bir unsurdur. Fakat M. Hayri Kırbasoğlu Sünnet/Hadisi delil olarak kabul etmeyen insanlara karşı hadisleri delil olarak sunmanın anlamsız ve yanlış bir tutum olduğunu söylemiştir.¹⁹⁸ Şafii'nin delil olarak zikrettiği hadisler şunlardır:

“Allah'ın emrettiği hiçbir şeyi bırakmadım, hepsini size mutlaka emrettim. Allah'ın yasakladığı hiçbir şeyi bırakmadım, ondan mutlaka sizi nehyettim.”¹⁹⁹

“Koltuğuna oturan ve kendisine benim bir emrim veya yasağım gelince ‘Bilmiyoruz, Biz Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız.’ diyen birinizle asla karşılaşmayayım.”²⁰⁰

¹⁹³ 42.Şura, 52-53.

¹⁹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 146.

¹⁹⁵ Şafii, er-Risâle, s. 85.

¹⁹⁶ Şafii, er-Risâle, s.198.

¹⁹⁷ Şafii, er-Risâle, s. 172-173.

¹⁹⁸ Kırbasoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet, s. 117-213.

¹⁹⁹ Şafii, er-Risâle, s. 87; Hâkim, IX/4; Heysemî, 4/71.

²⁰⁰ Şafii, er-Risâle, s. 120; Ebû Dâvud, el-İmare 5; Tirmizi, 39 ilim 10; İbn Mâce, Mukaddime 12; Dârimi, Mukaddime 592.

Saymış olduğumuz bütün bu ayet ve hadislerde Şafii, Hz. Peygamber'in Allah'tan almış olduğu yetkiyle Kur'an dışında sünnet koyabileceğini ve bu koyduğu sünnetlerin de bütün Müslümanlar için bağlayıcı olacağını temellendirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den sadır olan bütün sünnetlerin bizi bağlayacağını ve hiç kimsenin ona muhalefet etme hakkının olmadığını ifade etmiştir. Eğer sünnet delil olarak kabul edilmezse herkes kendi isteğine göre birtakım şeyler uydurabilir.

E. ŞAFİİ'YE GÖRE SÜNNETİN FONKSİYONU

İmam Şafii'ye göre Yüce Allah Hz. Peygamber'i İslam dinini tebliğ etmesi için görevlendirirken onu tek başına bırakmamıştır. Allah ona açıklaması ve anlatması için Kur'an'ı indirmiş, Hz. Peygamber de Kur'an'ı açıklamış ve onun emrettiklerini bizzat hayatında uygulayarak göstermiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tebliğ ederken ihtiyaç duyduğu bilgileri de Allah Kur'an dışı vahiyle kendisine iletmiştir.

Şafii'ye göre Allah'ın Hz. Peygamber'e Kur'an'ı açıklaması için indirdiği bu bilgi türü Sünnettir. Yani Kur'an-ı Kerim'in birkaç ayetinde geçen "Hikmet"tir. Hz. Peygamber'in bu görevinde Allah bütün inananların Kur'an'a itaat ettikleri gibi Resulullah'ın sünnetlerine de itaat etmeyi farz kılmıştır. Ona göre Sünnete itaat etmeyen kimse Allah'a itaat etmemiş sayılır.

Şafii'ye göre Allah'ın inananları itaat etmeleri için uyardığı sünnetin belli başlı üç fonksiyonu/görevi vardır. Bunlar:

1. Allah'ın Kur'an'da açıkça bildirdiği bir hükmü Hz. Peygamber aynı şekilde açıklamıştır. Yani Kur'an'ı teyit eden, o'nu "tebliğ" eden ve Kur'an'da var olan bir hususu aynen açıklayan Sünnet.
2. Allah'ın Kur'an'da mücmel olarak indirdiği bir hükmü Hz. Peygamber O'nun amacına uygun olarak açıklamıştır. Yani Kur'an'ı "tebyin" eden Sünnet.
3. Hakkında Kur'an'da hiçbir hüküm bulunmayan konularla ilgili Hz. Peygamber'in müstakil olarak koyduğu Sünnetler.²⁰¹

---

²⁰¹ Şafii, er-Risâle, s. 91-92.

M.Hayri Kırbaşoğlu, Şafii'nin Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetin mahiyeti/fonksiyonu ile ilgili olarak dört görüşü bulunduğunu ifade etmektedir.²⁰² Fakat İmam Şafii sünnetlerin üç çeşit olduğunu zaten eserinde belirtmiştir. Kırbaşoğlu'nun dördüncü sünnet olarak nitelediği sünnet aslında üçüncü tür sünnetin açıklamasıdır. Şafii Hz. Peygamber'in hakkında Kur'an'da hiç hüküm bulunmayan konularda –üçüncü madde- Resulullah'ın kendisinin hüküm verdiğini belirtmiştir. Verdiği bu hükümlerin de kimine göre Hz. Peygamber'e bir mesaj olarak geldiği için onun sünneti Allah'ın emriyle sabit olmuştur. Yani Kırbaşoğlu'nun tabiriyle vahiy ürünü olduğu söylenmiştir. Kimine göre ise Hz. Peygamber'in koyduğu sünnet –üçüncü madde- onun kalbine ilham edilen “Hikmet”tir. Şafii aynı sünnet konusunda iki farklı yorumun olduğunu belirtmek istemiştir. Kırbaşoğlu ise bu iki farklı yorumun Şafii'nin kendi fikri olduğu kanaatindedir.

İmam Şafii bu saymış olduğu sünnetlerden ilk ikisi üzerinde İslam âlimlerinin icma ettiklerini belirtmiştir. Yani Hz. Peygamber'in sünneti Kur'an'ı hem teyit etmekte hem de Kur'an'da mücmel olan hükümleri Allah adına açıklamaktadır. Fakat sünnetin müstakil olarak hüküm koymasında âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtmiştir. Bu âlimler arasında Hz. Peygamber'in sünnet koyarken neye göre sünnet koyduğu konusunda dört farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşleri sünnetin kaynağı konusunda ele aldığımız için burada tekrar olmaması amacıyla yeniden ele almıyoruz. Hz. Peygamber'in sünnet koyarken hangi esaslara göre sünnet koyduğuna dair bilgi için “Sünnetin Kaynağı” konusuna bakılabilir.

Birinci tür Sünnet Kur'an'da açıkça bulunan hükümler hakkında Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetlerdir. Allah, kitabında bazı emir ve yasakları açıkça ifade etmiştir. Sünnet de açıkça ifade edilen bu emir ve yasakları pekiştiren hükümler koymuştur. Örneğin Allah Kur'an'da namaz, zekât, hac vb. ibadetlerin farz olduğunu; kumar, faiz, zina gibi davranışların ise yasak olduğunu açık bir şekilde buyurmuştur. Sünnet/Hadis ise bu yasakları destekleyen, onları te'yid eden hükümler koymuştur.

İmam Şafii Kur'an'ı te'yid eden sünnetlere örnek olarak abdest konusundaki şu ayeti vermektedir:

²⁰² Kırbaşoğlu, er-Risâlenin Şekil ve Muhteva Bakımından Eleştirisi, s. 205-267.

“ Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. ...”²⁰³

Şafii Hz. Peygamber'in abdest almayı Allah'ın indirdiği gibi uyguladığını; yani yüzünü ve dirseklere kadar elleri yıkadığını, başını meshettiğini ve topuklara kadar ayaklarını yıkadığını belirtmiştir.²⁰⁴ Sonuç olarak birinci tür sünnet için şunu söyleyebiliriz: Kur'an'da hakkında kesin hüküm bulunan konularda sünnetin görevi Kur'an'ı destekleyen hükümler koymaktır.

İkinci tür Sünnet ise Allah'ın mücmel olarak indirdiği hükmü Hz. Peygamber Allah'ın murat ettiği amaca uygun olarak açıklamıştır. Bu Sünnet aynı zamanda Kur'an'da bazen umum ifade eden ayetlerin aslında husus ifade ettiğini, bazen de husus ifade eden ayetlerin umum anlamı taşıdığını bize göstermiştir. Kur'an'da bazı ayetler açık olarak ifade edilmemiştir. Hz. Peygamber bu tür ayetleri sünnetleriyle açıklamaktadır. Bununla birlikte bazı hükümlerin yapılış tarzı açık olmadığından bunların uygulanması, hayata geçirilmesi Sünnet/Hadisın verdiği bilgiler neticesinde gerçekleşmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de namazların rekât sayısı, zekâtın miktarı, haccın nasıl yapılacağı gibi hususlar açıkça belirtilmemektedir. Resulullah'ın sünneti bu gibi mücmel olan konuların açıklığa kavuşturulması ve Allah'ın iradesinin insanlara açıkça bildirilmesi sorumluluğunu üstlenmektedir. Mesela **“Namaz belirli vakitlerde farz kılınmıştır.”²⁰⁵** ve **“Namazı kılın ve zekatı verin.”²⁰⁶** ve **“Gücü yetenlerin Allah için hac etmeleri farz kılınmıştır.”²⁰⁷**

Şafii, Allah'ın kitabında namaz, zekât ve hac konularındaki farzını kesin olarak belirlediğini bu farzların nasıl yerine getirileceğini de Peygamberi vasıtasıyla açıkladığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber de farz namazların sayısının beş olduğunu, seferîlik dışındaki hallerde öğle, ikindi ve yatsı namazlarının dörder rekât olduğunu akşam namazının üç ve sabah namazının iki rekât olduğunu bildirmiştir. Bütün

²⁰³ 5.Maide, 6.

²⁰⁴ Şafii, er-Risâle, s.162.

²⁰⁵ 4.Nisa, 103.

²⁰⁶ 2.Bakara, 34.

²⁰⁷ 3.Âl-i İmran, 97.

namazlarda kıraat gerektiğini, kıraatın akşam, yatsı ve sabah namazında yüksek sesle; öğle ve ikinci namazlarında ise sessizce olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

Hız. Peygamber'in Kur'an'daki mücmel ayetleri açıklaması Kur'an'a muhalif olamaz. Bu sünnetler, Kur'an'ın mücmel olan ifadelerini insanlar için anlaşılır kılmakta ve Allah'ın doldurulması için bırakmış olduğu bu gibi boşlukları Allah adına ve Allah'ın rızasına uygun olarak doldurmaktadır. Allah'ın kitabında yer alan konularda Hız. Peygamber'in koyduğu her sünnet, benzeri bir nass olma yönünden ve mücmeli Allah adına açıklamak bakımından Kur'an'a muvafıktır. Hız. Peygamber tarafında yapılan bu açıklama ise mücmelin daha fazla tefsir edilmesi demektir.²⁰⁹

İkinci tür Sünnetin mücmel olanı açıklığa kavuşturma özelliğinin yanında ayetlerin umum ve husus durumlarını açıklayan özelliği de vardır. Bu konu ile ilgili olarak Şafii Nisa Suresi 11-12. ayetleri örnek olarak vermektedir. Bu örnekte Allah mirasın kimlere, ne kadar verileceği hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Şafii bu ayetlerin ifade tarzlarının umumi olduğunu, Hız. Peygamber'in sünnetinin de bu ayet ile ana ve baba ile eşlerin... bir kısmının murat edildiğini, bir kısmının ise bu hükümlerden yararlanamayacağını gösterdiğini ifade etmiştir. Yine sünnet ana ve baba ile çocukların, kadın ile kocanın aynı dinden olması gerektiğini, miras bırakanı kasten öldüren kimsenin ve kölenin mirasçı olamayacağını göstermiştir.²¹⁰

İmam Şafii Kur'an-ı Kerim'de Umum ifade eden şu ayeti de örnek olarak zikretmektedir:

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”²¹¹

Bu ayetle ilgili olarak Hız. Peygamber muhsan oldukları halde zina eden kimselere ayetteki ceza yerine recm cezası verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Peygamber vermiş olduğu bu hükümlerle ayette umûmilik ifade eden hükmü hususileştirmiştir. Zina eden erkek ve kadınlardan muhsan olanları ayırmıştır.

²⁰⁸ Şafii, er-Risâle, s. 176-177.

²⁰⁹ Şafii, er-Risâle, s. 212.

²¹⁰ Şafii, er-Risâle, s. 65.

²¹¹ 24.Nur, 2.

Şafii'nin vermiş olduğu bu örnek doğrusu bizi tam olarak tatmin etmemiştir. Eğer ayette “Zina eden erkek ve kadınların hepsini recmedin” denilseydi ve sünnet de bu genel ifadeden sadece “evliler/Muhsan olanlar”ı tahsisi etseydi, bu örnek doğru olarak kabul edilebilirdi. Fakat bu örnekte aynı suçu işleyen iki farklı kesime ayette yer almayan farklı cezalar verilmiştir. Kanaatimizce bu örnek sünnetin ayetlerdeki mananın umûmileştirilmesi/husûsileştirilmesine verilecek isabetli bir örnek değildir.

Şafii, hakkında Kur'an nassı bulunan konularda bu iki tür sünnetin nasslar karşısındaki durumunun ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Yukarıda açıkladığımız sünnet çeşitleri, hakkında açık nass bulunan konularda hükümler koymuştur. Fakat hakkında Kur'an nassı bulunmayan konularda da sünnette bir takım hükümler mevcuttur. Sünnetin bu son çeşidini anlatırken Hz. Peygamber'in müstakil olarak sünnet koyduğunu ve koymuş olduğu bu sünnetleri de Allah'tan aldığı yetkiye dayanarak koyduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Allah'tan aldığı yetkiye dayanarak sünnet koyduğu için bu sünnetler bizim için bağlayıcıdır.²¹² Allah, insanlara gönderdiği vahye ve Peygamberinin sünnetlerine uymayı farz kılmıştır. Sonuç olarak Şafii'ye göre Resulullah Allah'tan aldığı tam bir yetkiye sahiptir. Resulullah tarafından müstakil olarak konan sünnetler, kendisine vahiy yoluyla bildirildiği için Müslümanlar bu sünnetlere uymak zorundadırlar.

F. SÜNNET ÇEŞİTLERİ

İmam Şafii'nin sünneti sınıflandırması, kendisinden sonra gelen hadis âlimlerinin yaptığı sınıflandırmadan farklıdır. Çünkü hadis usûlünün teşekkülünden sonra Hadis/Sünnetin kaynağına göre, senetteki ravi sayısının az ya da çok oluşuna göre, Hadis/Sünnetin Sahih veya Zayıf olması durumuna göre ve hadisin senedindeki ravilerin düşüp düşmediğine göre Sünnet/Hadis sınıflandırması yapılmıştır.

Şafii, öncelikli olarak Hz. Peygamber'den sadır olan sünnetin bağlayıcılığı ve Müslümanların o sünnetlere itaat etmeleri konusunda Sünnet/Hadisi ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi itaat edilmesi zorunlu olan Sünnet/Hadisler, bu sünnet çeşidine bütün Müslümanlar kayıtsız şartsız itaat etmek mecburiyetindedir. Çünkü Cenâb-ı

---

²¹² Şafii, er-Risâle, s. 212.

Hakk, Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde Peygamberine dolayısıyla "Peygamber'inin Sünneti"ne itaat etmeyi biz Müslümanlara farz kılmıştır.

İkincisi ise Hz. Peygamber'in yapmamızı tavsiye ettiği sünnetlerdir. İtaat edilmesi farz olan sünnet konusunu ayrıntılı olarak ele alacağımız için öncelikle tavsiye niteliğinde olan sünnete değinmek istiyoruz.

1. İhtiyarî Sünnet

İmam Şafii'nin ele almış olduğu bu sünnet çeşidi, Müslümanlar arasında yapılması mubah olan, yapıldığı takdirde Allah-u Teâlâ'nın rızasına kazandıracağına inanılan bir sünnet çeşididir. Aynı şekilde Hz. Peygamberin de yapmış olduğu bir sünneti yaparak hem onu örnek alma konusunda bir yol kat etmiş olunur hem de onun yap(ma)mış olduğu bir davranış yapıl(ma)dığı için mutlu olunur. Onun yapılmasını tavsiye ettiği şey, yapıldığı takdirde yapan kişiye sevap kazandırırken; yapılması yasaklandığı bir şey de yapıldığı takdirde, o yasağı çiğneyen kişi mekruh olan bir şeyi yaptığı için Allah'ın ve Resulullah'ın hoşlanmadığı bir davranışı yapmış olur. Dolayısıyla sahih olup olmadığından ziyade insanların toplum içerisinde birbirlerinin hak ve hukuklarına saygı göstermesi ve yapılan ibadetlerin daha feyizli yapılmasına katkı sağlayan rivayetlerdir.

Bu sünnetlerle amel etmek, sünnetle amel etmek anlamına gelmekle birlikte bunların yapılması zorunlu değildir.²¹³ Şafii konuyla ilgili olarak şu örnekleri vermektedir:

*"Hz. Peygamber abdest alırken uzuvlarını birer kere yıkayınca anladık ki birer kere yıkamak yeterli olmasaydı o, uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alıp namaz kılmazdı. (yani bir defadan daha çok yıkardı) Dolayısıyla abdest alırken uzuvları birer kereden fazla yıkamak ihtiyarî bir sünnettir."*²¹⁴

Şafii bu sözüyle abdest uzuvlarının üçer defa yıkanmasının ihtiyarî bir sünnet olduğunu açıklamıştır.

"Hz. Peygamber bir kat elbiseyle örtünmeyi, tek bir elbise giyinip avret yerini göğe doğru açarak durmayı yasaklamıştır. Yine o, kişinin yemeği kendi önünden yemesini emretmiş ve yemeğin tepesinden yenmesini yasaklamıştır."

²¹³ Aktepe, a.g.e, s. 251.

²¹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 164.

Bu zikrettiğimiz hadis kadar sahih olmasa da Hz. Peygamber'in kişinin iki hurmayı birlikte yemesini, hurmanın içini açıp bakmasını ve yol üstünde gecelemesini yasakladığı rivayet edilmiştir.”²¹⁵

Şafii, Hz. Peygamber'in koymuş olduğu bu yasakların bir zorunluluk olmayıp ihtiyat cihetiyle konulduğunu söylemektedir. Bir kimseye elbise giyinmesi mubahtır. Yemek yemek de serbesttir. Yine herhangi bir şahsa ait olmayan Allah'ın yolu herkes için mubah sayıldığına göre Hz. Peygamber'in bunları söylemesi bir edep meselesi olduğu içindir.

Resulullah *“Yol haşerat ve yılanların barınağıdır.”²¹⁶* Buyurarak yol üstünde geceleminin haram kılınmadığını, kişinin menfaatinin gözetildiğini belirtmiştir. Mesela tilavet secdeleri ihtiyarî bir sünnettir. Bunu yapmayan biri farzı değil faziletli olan bir şeyi terk etmiş olur. Uygun olan ise bunları terk etmemektir.²¹⁷

Kurban etlerinin üç günden fazla saklanılmamasının emredilmesi de böyledir. Çünkü yoksul olan insanların et ihtiyacını karşılamak için etlerin saklanmasından ziyade bu insanlara dağıtılması gerekir. Şafii'ye göre bu sünnete uymayan kişi bu sünnete uymamada ısrar ederse yasaklanmış olan bir şeyi yaptığı için günahkâr sayılır. Allah'a tövbe etmesi ve aynı işi bir daha tekrarlamaması gerekir. Fakat bu günahkârlık derecesinin zina, faiz vb. fiillerin günahlarıyla eşit seviyede olmadığını, onlardan daha aşağıda olduğunu belirtmiştir.

2. Zorunlu Sünnet

Bu sünnet çeşidi doğruluğu/sahihliği ispatlanmış olan sünnettir. Bu sünnet çeşidini Şafii'den sonra gelen hadis âlimleri yukarıda ifade ettiğimiz gibi kaynağına göre Merfu, Mevkuf ve Maktû olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bir başka sınıflama şekli ise hadisin sıhhatine göre Sahih, Hasen ve Zayıftır. Sünnet/Hadisın senedindeki ravilerin sayısına göre de ikiye ayrılmıştır. Bunlar: Mütevatir haber ve Âhad haberdir.

İmam Şafii daha sonra birer hadis ıstılahı olarak kullanılan bu iki sünnet çeşidini er-Risâle'de oldukça teferruatlı bir şekilde işlemektedir. Hadisçiler bu sünnet çeşidini

²¹⁵ Şafii, er-Risâle, s. 349-350.

²¹⁶ Şafii, er-Risâle, s. 353; Muslim, İmare s. 178; Tirmizi, Edeb 75; İbn Mâce, Taharet 21; Malik, Muvatta, İstî'zan 38; Ahmed b. Hanbel, II/378, III/305.

²¹⁷ Aktepe, a.g.e, s. 251.

“Hadisin Ravi Sayısı Bakımından Sınıflandırılması” başlığı altında ele almışlardır.²¹⁸ Şafii’ye göre Hz. Peygamber’den nakledilen haber/sünnetler iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi haber-i amme veya üzerinde icma edilen haber olarak isimlendirdiği mütevatir haberler. İkinci kısmı ise haber-i hassa ismini verdiği ahad haberlerdir.

a. Mütevatir Haber

İmam Şafii’nin haber-i amme dediği birinci tür sünnet dinin zaruretten bilinmesi gereken hükümlerini ihtiva etmektedir. Şafii, ilim konusundan bahsederken ilmin iki çeşit olduğunu ve Hz. Peygamber’den mütevatir olarak gelen haberlerin bu ilim çeşitlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bütün Müslümanların mütevatir olarak nesilden nesile aktarılan bu ilmin bağlayıcılığı konusunda hem fikir olduklarını mütevatir haberlerin bağlayıcılığı konusunda hiç kimsenin münakaşa etmediğini söylemiştir. Mütevatir haber için Şafii “İttifakla Kabul Edilen Sünnet, Üzerinde İcma Edilen Sünnet” tabirlerini kullanmıştır. Ona göre mütevatir haberden şüpheye düşen kimsenin tövbeye davet edilmesi gerekir.²¹⁹

“Mütevatir Haber”in hadis ilmindeki tanımı şu şekildedir:

”Yalan üzerinde birleşmeleri sayıca mümkün olmayan ve sayısı tahmin edilemeyen bir kalabalığın rivayet ettiği haberdir.”²²⁰

Mütevatir haberin yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan sayıda ravinin yine kendileri gibi kalabalık bir topluluktan rivayet ettiği haberler olarak tanımlanmasında ravi sayısının çokluğu ön plana çıkmaktadır. Fakat bu ravi sayısının kaç olacağı konusunda hadis âlimleri arasında ihtilaf vardır. İmam Şafii de Mütevatir Haber için herhangi bir ravi sayısı belirtmemiş, “ittifakla kabul edilen haber” kavramını kullanmıştır. Burada “ittifakla kabul edilen haber” ve “üzerinde icma edilen sünnet”ten maksat da muhtemelen Mütevatir Haberde aranan ravi sayısıdır.

İnsanların can ve mallarıyla yerine getirip, bedenleriyle yapmaları gereken bir kısım farzları bildiren büyük bir topluluğun kendileri gibi büyük bir topluluktan naklettiği haberdir.²²¹ Şafii’ye göre Mütevatir Haber yakînî ilimdir. Yani bunlar bütün

²¹⁸ el-Cezâiri, Tevcihu’n-Nazar ilâ Usûli’l-Eser, c. I, s. 156; Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 15-29.

²¹⁹ Şafii, er-Risâle, s. 461.

²²⁰ İbn Hacer, Nuhbetul Fiker Şerhi, s. 25.

²²¹ Aktepe, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, s. 254.

Müslümanlar için zorunluluk ifade eder. Hem zahirde hem de bâtında gerçeği kapsayan ilim çeşididir.²²² İbnu's-Salah da Mütevatir Haberin kendisine ulaşan kimse için zarûf bir ilim ifade ettiğini belirtmiştir.²²³

Şafii'ye göre herkesin bildiği bu ilimde rivayet yanlışlığı ve te'vil mümkün değildir.²²⁴ Zaten bütün hadis âlimleri Mütevatir hadislerin güvenilirliğinde herhangi bir tereddüde düşmedikleri için, doğruluğunu araştırma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Mütevatir Habere örnek olarak Hz. Peygamber'in şu hadisini örnek olarak vermektedir:

*“ Mirasçıya vasiyet yoktur. Kafir karşılık bir Mü'min öldürülmez.”*²²⁵

Şafii Bu hadisin bir topluluğun bir topluluktan yaptığı bir rivayet olup, bazı konularda bir kişinin bir kişiden yaptığı rivayetten daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir.²²⁶ Mütevatir haberlere ayrıca beş vakit namazı, ramazan orucunu, Allah'ın içkiyi haram kılması gibi örnekleri de vermektedir.

Hadis usûlcülerinin “Mütevatir Haber”i genelde iki kısma ayırmalarına karşın, İmam Şafii böyle bir ayırım yapmaz. Biz bu durumu, onun “Mütevatir” konusunu müstakil bir mevzu olarak ele almamış olmasına bağlıyoruz. Bundan dolayı “Mütevatir Haber”in çeşitleri hakkındaki ayrıntıya girmiyoruz.²²⁷

b. Haber-i Vahid

Şafii haber-i vahid konusunu er-Risâle'de oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Er-Risâle'de Haber-i vahidin kabul edilmesinin şartları, haber-i vahidin dindeki yeri ve hucet oluşu için gerekli şartların neler olduğu gibi bir takım konulara değinmiştir. Ayrıca haber-i vahidi rivayet eden raviyle, rivayet edilen metnin sübutu

²²² Şafii, er-Risâle, s. 478.

²²³ İbnu's-Salah, Ulumu'l- Hadis, Daru'l-Fikir, Dimeşk, 1986, s. 267.

²²⁴ Şafii, er-Risâle, s. 358.

²²⁵ Şafii, er-Risâle, s. 139. Hadisin ilk kısmı için bkz: Buhâri, Vesaya 6; Ebû Dâvud, Vesaya 6, Buyû' 88; Tirmizi, Vesaya 5; Nesai, Vesaya 5; İbn Mâce, Vesaya 6; Dârimi, Vesaya 28; Ahmed b. Hanbel, VI/186,187,238,239, V/267. Hadisin ikinci kısmı için bkz: Buhâri, İlm 39, Diyat 24,31; Ebû Dâvud, Diyat 11; Tirmizi, Diyat 16; Nesai, Kasame 9,14; İbn Mâce, Diyat 21; Dârimi, Diyat 5; Ahmed b. Hanbel, I/119,122, II/178,192.

²²⁶ Şafii, er-Risâle, s. 139.

²²⁷ Mütevatir haberle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Hüseyin Hansu, Mütevatir Haber, Bilge Adamlar yay., Van, 2008.

için lazım olan şartlar hakkında da bazı görüşler beyan etmiştir. Şafii'nin haber-i vahidi ele alışıyla ilgili olarak Habil Nazlıgül şunları söylemektedir:

“Haber-i vahidin sübutu ve huccet olması konusunu mütekaddimun içinde Şafii gibi teferruatlı bir şekilde inceleyen bir başka âlime rastlamadığımızı tekrar söylemeliyiz. Hatta Şafii'den çok sonraları bile konunun müstakil kitap veya er-Risâle çerçevesinde ele alınmamış olduğunu söylemek mübalağalı bir iddia olmaz kanaatindeyiz. İslami ilimlerin yeni yeni ortaya çıkmış olduğu bir dönemde, konunun böyle teferruatlı bir şekilde ele alınmış olması, hayret ve takdirimize mucib olmuştur. Şafii'yi haber-i vahidi derinliğine incelemeye yönelten sebep, onun zamanında sünnete küllî veya kısmî bir inkârın söz konusu olması ile sünneti hafife alma, onunla keyfî bir şekilde amel gibi faaliyetlerin varlığı olmuştur, denebilir.”²²⁸

Şafii'nin haber-i vahid konusunda söylemiş olduğu fikirlerin tamamına yakını kendisinden sonra sistematik bir hale gelen hadis usûlüne kaynaklık etmiştir.

İmam Şafii, birisinin kendisine şöyle bir soru yöneltmesi üzerine haber-i vahidi açıklamaya başlamıştır:

“İlim sahiplerine karşı huccet teşkil edecek en az şeyin ne olduğunu benim için belirle ki onlara göre haber-i vahidin sıhhati de anlaşılsın.”²²⁹

Şafii, “Haber-i Vahid” kelimesi yerine “Haber-i Hassa” tabirini de kullanır. Haber-i Hassa kavramını kullanmasının nedeni, bu gibi haberlerin dinin özel bilgi gerektiren meseleler içermesi ve Müslümanların çoğunluğunun bunları bilmemesidir.²³⁰ Haber-i Vahid için şöyle bir tanım yapar:

“Haber-i Vahid, Hz. Peygamber'e ya da Hz. Peygamber'den sonraki bir raviye ulaşıncaya kadar tek kişinin yine tek kişiden rivayet ettiği habere denir.”²³¹

Şafii'nin haber-i vahid tanımında öne çıkan husus bu haberleri rivayet eden ravilerin her tabakada tek kişi olmalarıdır. Bununla birlikte haber-i vahid tanımında öne çıkan ikinci husus ise hadisi rivayet eden ravilerin Hz. Peygamber veya ondan sonraki

²²⁸ Habil Nazlıgül, İmam eş-Şafii'nin Hadis kültürümüzdeki Yeri, (Basılmamış Doktora Tezi) A.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri, Ankara, 1993, s. 193.

²²⁹ Şafii, er-Risâle, s. 369.

²³⁰ Şafii, er-Risâle, s. 359.

²³¹ Şafii, er-Risâle, s. 369.

bir raviye ulaşıncaya kadar herhangi bir inkıtaya uğramamıştır. şafii'nin yapmış olduğu Ahad Haber tanımı kendisinden sonra sistematize edilen hadis usûlü eserlerinin bazılarında Ahad Haberinin bir çeşidi olan “Garip Haber” kavramı yerine kullanılmıştır. Çünkü bu eserlerde ahad haberin tanımında “*Yalnızca bir tek ravinin rivayet ettiği haber*” yerine “*Mütevâtir derecesine ulaşmamış haber*” tanımı kullanıldığı için ravi sayısının bir, iki, üç hatta üçten fazla da olabileceği belirtilmiştir. Ahad haberde esas olan onun mütevâtir seviyesine ulaşmamasıdır. Dolayısıyla şafii'nin Haber-i Vahid tanımı daha sonraki muhaddisler tarafından “Garip Hadis”in tanımına denk gelmektedir.

Genel olarak hadis usûlü eserlerinde ahad haber için şöyle bir tanım yapılmaktadır: “*Mütevâtir derecesine ulaşamayan haber*”²³² Ahad haberin lügat manası ise “*tek şahsın rivayet ettiği haber*” demektir. Bu lügat manası şafii'nin verdiği manayla birebir örtüşmektedir. Hadis usûlünde ahad haber üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar; Meşhur, Aziz ve Garip

İmam şafii'de böyle bir ahad haber ayrımı yoktur. O haber-i vahidi bu şekilde bir taksime tâbi tutmamıştır. Fakat bu kavramlardan birkaçı hakkında görüş belirtmiştir.

b.a. Meşhur Haber

Hadis usûlü eserlerinde yapılmış olan ahad haber sınıflamasında meşhur haberler için “*İkiden fazla kişinin rivayet ettiği haberler*”²³³ şeklinde bir tanım yapılmakla birlikte İbnu's-Salah başta olmak üzere birçok hadis âlimi bunun en az üç ravi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ahad haberin ilk çeşidi olan meşhur haberlerde ikiden fazla kişinin yapmış olduğu rivayette esas olan bu ravi sayısının mütevâtir derecesine ulaşmamasıdır. Ayrıca Meşhur Haberler ravisi olsun veya olmasın ulema ve halk arasında yaygın olarak kullanılan hadisler için de bu tabir kullanılmaktadır.²³⁴ Nitekim İmam şafii meşhur kavramını er-Risâle'de bu anlamda kullanmıştır.

*“şafii der ki: Munkatı olarak yazdığım her hadisi çoğunluktan öğrenen ilim sahiplerinin ekseriyetinin nakline dayanarak rivayet eden kimselerden muttasıl veya meşhur olarak işittim...”*²³⁵

²³² İbn Hacer, Nuhbetul Fiker şerhi, s. 32; Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 21; Yücel, Hadis Usûlü, s. 204.

²³³ İbn Hacer, Nuhbetul Fiker şerhi, s. 27.

²³⁴ İbnu's-Salah, Ulum'ul-Hadis, s. 265-269.

²³⁵ şafii, er-Risâle, s. 431.

Şafii bu sözleriyle Meşhur Hadis kavramını kullanmıştır. Kullandığı bu kavramın manası yukarıda ifade ettiğimiz gibi isnadına bakılmaksızın ulema ve halk nezdinde yaygın olması hasebiyle bu kavramı kullanmış olduğunu düşünüyoruz.

Ahad haberin ikinci çeşidi olan Aziz Haberler ise herhangi bir tabakada yalnız iki ravi tarafından rivayet edilen hadis olarak tarif edilmiştir.²³⁶ İbnu's-Salah ise Aziz Haber için iki ve üç ravinin aynı hadisi rivayet etmeleri halinde bunun Aziz olabileceğini ifade etmiştir. Yani ona göre ravi sayısı üçte olsa bu hadis Aziz sayılır.²³⁷ İmam Şafii Aziz Hadisler için herhangi bir görüş beyan etmemiş ve bu kavramı kullanmamıştır. Bundan dolayı Aziz Haberleri ayrı bir başlık altında ele almadık.

b.b. Garip/Ferd Haber

Ahad haberin son çeşidi olan garip haber ise sened ve metin yönünden tek kalmış veya benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadis anlamına gelmektedir.²³⁸ Ferd ise hem ıstılah hem de lugat yönünden Garip Hadisin müteradifi olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar bazı âlimler bu iki kelime hakkında ayırım yapmışlarsa da çoğu hadisçilere göre aralarında herhangi bir fark yoktur.²³⁹ Şafii er-Risâlede “Garip/Ferd Hadis” kavramını kullanmamıştır. Fakat şu sözünde “Ferd” kelimesini kullanmıştır. Bu kelimeden kastının da “Ferd Hadis” olduğunu düşünüyoruz.

“ Bir Tâbîû, mürsel olarak rivayet ettiği hadis konusunda yalnız kalırsa, bunu Hz. Peygamber’e isnat hususunda kendisine katılan biri bulunmazsa, söz konusu hadis sadece onun tek başına -ferd olarak- rivayet ettiği hadis olarak kabul edilir.”²⁴⁰

b.c. Ahad Haberinin Bilgi Değeri

İmam Şafii'nin haber-i vahide bu kadar önem atfetmesinin nedenin, neredeyse tüm rivayetlerin haber-i vahidle sabit olduğunu, dolayısıyla onu kabul etmediğimiz

²³⁶ El-Cezâiri, Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser, c. 1, s. 113.

²³⁷ Ahmed Muhammed Şakir, el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisari Ulumi'l-Hadis, Müessesetu'l- Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 1987, s. 124.

²³⁸ Yücel, Hadis Usûlü, s. 207.

²³⁹ İbn Hacer, a.g.e. s. 36-37.

²⁴⁰ Şafii, er-Risâle, s. 362.

takdirde, Din'in hadis kaynağının tamamına yakını kaybetmiş olacağımızın farkında olmasına bağlı olduğunu düşünüyoruz. Eğer Şafii haber-i vahidin üzerinde bu kadar durmasaydı, bağlayıcılığını ispatlamak için bu kadar uğraşmasaydı belki de ahad birçok hadisle insanlar amel etmeyecekti. O böylelikle insanların bu gibi haberleri rahatlıkla, bir çırpıda reddetmelerinin önüne bir set çekmiştir.

İmam Şafii'nin haber-i vahidin delil olarak kabul edilmesi gerektiğini ispat etmek için geliştirdiği argümanlar daha çok haber-i vahidi reddedenlere karşıdır. Çünkü haber-i vahidlerin delil olarak kabul edilmesi konusunda İslam âlimleri arasında ittifak söz konusudur. Onlardan hiç biri bu konuda ihtilaf etmemişlerdir.²⁴¹

Haber-i hassaya dayanarak sünneti tespit etme konusunda İmam Şafii hem kendisinden önceki Hanefi ve Malikilerle hem de Kelamcılarla tartışmıştır. Kelamcılara karşı haber-i hassanın delil alınması gerektiğini ispat etmeye çalışırken, Hanefi ve Malikilerle haber-i hassanın değeri konusunda daha kapsamlı bir mücadeleye girmiştir. İmam Şafii'nin haber-i hassa konusunda Irak ve Hicaz fıkıh ekolleriyle yaptığı mücadelenin esasını haber-i vahidlerin delil olduğunu ispat etmek değil, haber-i vahidleri sünnetin tespit edileceği yegane kaynak olarak belirleme ve yine Merfu Haberlerin Sahâbî Kavli ve Amel-i Ehl-i Medine gibi delillerden üstün olduğunu vurgulamak teşkil etmektedir.²⁴²

İmam Şafii'ye göre Ahad Haber Kitap ve Mütevatir Haber kadar olmasa da bizim için bağlayıcıdır. Herhangi bir konuda adil şahitlerin şahitlikleri bizler için ne kadar bağlayıcı ise Ahad Haber de o oranda bağlayıcıdır. Bundan dolayıdır ki hiç kimse sıhhati kesin olarak tespit edilen Haber-i Vahidi reddetme imkânına sahip değildir. Şafii, Haber-i Vahidin bağlayıcılığı konusunda şunları söylemektedir:

“ Eğer hüccet ihtilafa yol açan haber-i vahid türünden bir sünnet olup yorumlanabilir ve tek ravi vasıtasıyla gelmiş bir haber ise, bence, o bilginler için bağlayıcı bir delildir. Onların böyle bir delile dayanan hükmü reddetme hakları yoktur. Bu, Kitap ve Mütevatir hadis nassı gibi kesin bir şey olarak değil de onlar için adil kimselerin şahadetini kabul etmeleri ölçüsünde bağlayıcı olur.

Bir kimse böyle bir delil üzerinde şüpheye düşerse ‘tevbe et’ demeyiz; şöyle deriz: Eğer bilgin isen bu konuda şüpheye düşme hakkın yoktur. Tıpkı

²⁴¹ Şafii, er-Risâle, s. 457-458.

²⁴² Aktepe, a.g.e., s. 255-256.

yanulmaları mümkün olsa bile, âdil şahitlerin şهادetlerine göre karar vermek zorunda olman gibi; fakat sen, şahitlerin adaletlerine güvenerek zahire göre karar vermektesin. İşin en doğrusunu Allah bilir.”²⁴³

İmam Şafii, İslam hukukçularının Haber-i Vahidi kabul etme konusunda ihtilafa düştüklerini bilmediğini, yani bütün İslam hukukçularının Haber-i Vahidi delil olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.²⁴⁴ Kendisi de Haber-i Vahidlerin bağlayıcı olduğu konusunda hiçbir kuşku duymamaktadır. İmam Şafii’ye göre Haber-i Vahid, âdil ve rivayetlerine güvenilen kimseler tarafından nakledilirse makbul sayılır. Çünkü Allah adaletli kimselerin haberlerini kabul etmemizi farz kılmıştır.²⁴⁵

Hadis usûlü kaynaklarında Ahad Haberinin hüccet oluşu konusunda genel olarak Ahad Haberinin nazarî ilim ifade ettiği söylenmiştir. Çünkü Haber-i Vahidle hasıl olan ilim, zarurî veya yakîn bir ilim değildir. Kesinliği ancak nazara yani araştırmaya bağlıdır.²⁴⁶ İbn-i Hacer, Haber-i Vahidin bazı muhalif görüşler olmasına rağmen nazarî ilim ifade ettiğini belirtmiştir.²⁴⁷ İbnu’s-Salah ise Buhâri ve Müslim tarafından ortak olarak rivayet edilen Ahad Haberlerin yakîni yani kesin ilim ifade ettiklerini, dolayısıyla bağlayıcı olacaklarını belirtmiştir.²⁴⁸ Bu ifade de bize İbnu’s-Salah döneminde Şeyheyn’in otoritelerinin hangi boyutlara eriştiğini göstermektedir.

İmam Şafii’den sonra gelen hadis usûlü âlimleri de Şafii gibi ahad haberin Müslümanlar için bağlayıcı olacağını ifade etmekle birlikte itikadî konularda ahad haberlerin delil olamayacağını ifade etmişlerdir.²⁴⁹

Hiz. Peygamber döneminde doğruluğuyla tanınmış olan tek kişinin getirdiği haberlere güvenme konusunda hiç kimse bir tereddüt yaşamamıştır. Nitekim konuyla ilgili vereceğimiz örneklerde de Şafii buna birçok örnek zikretmektedir. Fakat M. Hayri Kırbaoğlu Şafii’nin Hiz. Peygamber dönemindeki insanların tek kişinin verdiği haberle amel etmesini örnek olarak vermesini kabul etmemektedir. Çünkü ona göre Şafii’nin de belirttiği gibi Hiz. Peygamber döneminde haberleri nakledenler tek kişi olsa bile Resulullah hayatta olduğu için en küçük şüphe karşısında bu haberlerin doğruluğunu Hiz. Peygamber’e tahkik ettirme imkânı vardı. Bundan dolayı Hiz. Peygamber

²⁴³ Şafii, er-Risâle, s. 461.

²⁴⁴ Şafii, er-Risâle, s. 357-358.

²⁴⁵ Aktepe, a.g.e., s. 257.

²⁴⁶ Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 23.

²⁴⁷ İbn Hacer, Nuhbetul Fiker Şerhi, s. 33-34.

²⁴⁸ İbnu’s-Salah, Ulum’ul-Hadis, s. 28.

²⁴⁹ Hatib el-Bağdâdî, el-Kifaye fi-İlmi’r-Rivaye, Matbaatü’s-Saadet, Beyrut, trs., s. 65-71.

zamanında onun söylemediği bir şeyi ona izafe etmek hemen hemen imkânsızdı. Fakat Şafii bu durumun Hz. Peygamber'den sonra gelen nesiller için de geçerli olacağını zannetmekte ve dolayısıyla büyük bir hataya düşmektedir. Çünkü Resulullah hayatta olmadığı için ahad haberleri gerçekten ona ait olup olmadığını tetkik etme imkânı ortadan kalkmıştır.²⁵⁰

b.d. Haber-i Vahidin Huccet Olması İçin Gerekli Şartlar

İmam Şafii, hangi haberlerin kabul edilip hangilerinin kabul edilmeyeceği konusunda âlimlerin genel geçer kurallara sahip olmadıklarını ve sürekli çelişkiye düştüklerini belirtmektedir. Ona göre bir kısım âlimler rivayetlerden yararlanmak istemekte; ancak pek çok sağlam haberi reddetmektedirler. Diğer bir kısım ise hadislerle amel etmek arzusuyla gördüğü her haberi delil olarak kullanmaktadır. Hatta bazen kendi görüşlerini destekleyen zayıf hadislerle amel edip, görüşlerine aykırı olan sahih nakilleri de reddetmektedirler.²⁵¹

Konuyla ilgili olarak Şafii şunları söylemektedir:

“ Akıllı bir fakihin bir kez veya defalarca bir haber-i vahide göre sünnet saydığı şeyi, daha sonra onun benzeri veya ondan daha güvenilir bir haber dolayısıyla Kur'an yorumcularının yaptığı gibi mantıklı bir yorum, raviye yönelik bir töhmet veya ona aykırı bir habere dair bir bilgi olmaksızın bırakması caiz olmaz.”²⁵²

Bu sözleriyle Şafii Ahad Haberinin kendisinden daha güçlü bir delil olmadıkça terk edilemeyeceğini ifade etmiştir.

Şafii, Haber-i Vahidin huccet olarak kabul edilmesi için gerekli olan şartları şu şekilde sıralamaktadır;

- ⇒ Haber-i vahidi rivayet eden kimse dininde güvenilir olmalı.
- ⇒ Hadis rivayetinde doğru(sika) olmakla tanınmış olmalıdır.
- ⇒ Rivayet ettiği şeyi anlayan biri olmalıdır.

²⁵⁰ Kırbaçoğlu, İmam Şafii'nin 'Risalesinin' Hadis İlmindeki Etkileri, s. 95.

²⁵¹ Aktepe, İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, s.262.

²⁵² Şafii, er-Risâle, s. 459.

- ⇒ Hadisin manasını değiştirecek hususları bilmelidir.
- ⇒ Hadisi işittiği gibi harfi harfine rivayet etmelidir.
- ⇒ Manaya göre rivayet etmemelidir. Çünkü o hadisin manasını saptıracak olan hususları bilmediği halde haber-i vahidi manaya göre rivayet ederse belki helali harama veya haramı helale çevirebilir.
- ⇒ Ezberinden rivayet ediyorsa hadisi tam olarak hıfzetmelidir.
- ⇒ Yazılı malzemeden rivayet ediyorsa kitabına sahip olmalıdır.
- ⇒ Hadis âlimleriyle bir hadiste hem fikirse kendisi de onların hadisine uygun bir haber nakletmiş olmalıdır.
- ⇒ Hz. Peygamber’den başka ravilerin rivayet ettiklerine uymayan hadisler rivayet etmemeli, yani hadisi şaz olmamalıdır.
- ⇒ Müdellis olmamalıdır.
- ⇒ Bu şartlar Hz. Peygamber’e veya hadisi rivayet eden kimseye varıncaya kadar isnadın tamamında mevcut olmalıdır. Yani senedi muttasıl olmalıdır²⁵³

M. Hayri Kırbaşoğlu, şafii’nin bir hadisin huccet olabilmesi için aradığı şartlar arasında ravinin dokuz yaşından küçük ve asabiyet güden biri olmaması²⁵⁴ şartlarını da aradığını ifade etmiştir. Fakat yazarın dipnotta er-Risâle’den vermiş olduğu sayfa numaralarına ve eserin geneline bakmamıza rağmen şafii’nin böyle bir şartının olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Kırbaşoğlu’nun zikretmiş olduğu bu iki şart şafii’nin “el-Ümm” ya da başka bir eserinde geçiyor olmalıdır.

şafii, Haber-i Vahidin huccet olması için gerekli olan şartları bu şekilde izah etmiştir. Muarızının konuyu daha iyi anlaması için kendisinin isteği üzerine şafii haber-i vahidi şahitliğe benzeterek anlatmıştır. Konuyu anlatırken de şahitlikle hadis ravilerinin hangi yönden birbirlerine benzediğini hangi yönden birbirlerinden ayrıldığını ayrıntılarıyla anlatmıştır. Hadiste bir erkek ve kadının tek başlarına rivayetini kabul ederken, şahitlikte ise bunları tek başlarına kabul etmediğini ifade etmiştir. Hadisler

²⁵³ şafii, er-Risâle, s. 369.

²⁵⁴ Kırbaşoğlu, şafii’nin er-Risâle’deki Hadisçiliği, s. 213.

arasında ihtilaf varsa Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas yoluyla bunlardan birini tercih edeceğini fakat şahitlikte böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirtmiştir.²⁵⁵

İmam Şafii haber-i vahidin delil oluşunun başka bir şeye kıyas yapmaya ihtiyaç duymayacak kadar kuvvetli olduğunu da ifade etmiştir. O, muarızına çeşitli sorular yönelterek ondan cevaplar almış ve onun haber-i vahid ile şahitlik arasında ilişki kurmasını kolaylaştırmıştır. Şahidin yalancı şahitlik yapması için bazı nedenlerinin olabileceğini fakat muhaddisin hadiste yalan söylemekle herhangi bir menfaat elde edemeyeceği için muhaddislerin bilerek yalan hadis rivayet etmeyeceklerini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in kendisine yalan isnad eden kimse hakkında söylemiş olduğu hadisleri de zikrederek, muhaddislerin bundan dolayı korkacaklarını, Hz. Peygamber'e yalan isnad edemeyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, yalancı olduğu bilinen kimselerden rivayet edilmemesi gerektiğine dair bir hadis söylediğini belirtmiştir.

Şafii Hz. Peygamber'in kendi adına yalan söylemeyi yasakladığını ve bunu yapan kişileri cehennem ateşiyle tehdit ettiğini söylemiştir. Bu telkinlerden dolayı muhaddisler hem korktukları için hem de hadis uydurmakla herhangi bir çıkar elde edemeyecekleri için Peygamber adına yalan söylemeyeceklerini ifade etmiştir. Fakat Mevzu hadislerin hadis edebiyatında işgal ettikleri yere baktığımız zaman mevcut durumun İmam Şafii'nin söylediği gibi olmadığı görülebilecektir.

Şafii'ye göre hadisin sahihliğinin tespitinde esas olan güvenilir raviler tarafından sağlam bir senetle rivayet edilmesidir. Şafii'nin hadisin sübûtu ile ilgili kriterleri ise daha çok şeklîdir; rivayetlerin içeriğinden ziyade isnadına, yani ravilerine dönüktür.²⁵⁶

Şafii'ye göre hadisin doğru veya yalan olduğu sonucuna çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı olmasıyla varılır. Hadisin yalan olduğu sonucuna muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şey rivayet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren çok sayıda delalet bulunmasıyla ulaşılır.

Şafii, hadis ravisinde, şahitlik yapacak kimseden daha fazla titiz davrandığını belirtmiştir. Çünkü hadisin manasının değiştirilmesi daha tehlikelidir. Eğer hadis ravisi hadislerde tedlis yapıyorsa, söz ve davranışları birbirini tutmuyorsa onlardan sakınır ve onların hadislerini almayız. Bununla birlikte Şafii, hadisini kabul etmediği kimsenin şahitliğini kabul edebileceğini belirtmiştir.

²⁵⁵ Şafii, er-Risâle, s. 371.

²⁵⁶ Özafşar, Hadisi Yeniden Düşünmek, s. 99.

İmam Şafii, hadisin ne anlama geldiğini bilmeyen bir kimsenin manayla rivayetinin kabul edilemeyeceğini, aynı şekilde muhaddislerden çok yanılan ve yanında sahih bir kitabın aslı bulunmayan kimselerin de hadisinin kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Şafii hadis hıfzı bakımından geride kalan bir raviye nazaran hıfz bakımından daha kuvvetli olan ravinin hadisinin tercih edileceğini belirtmiştir. Aslında Şafii, daha sonra bir hadis terimi olarak kullanılan ‘Şaz ve Mahfuz’ kavramlarından da bahsetmiştir. Fakat bu terimleri kullanmamıştır. Eğer iki hadis rivayeti birbirinden farklı ise hangisinin iyi hıfzedilmiş olduğuna bakılır. Bu konuyla ilgili ayrıntıları ilerde işleyeceğimiz için burada fazlaca üzerinde durmak istemiyoruz.

b.e. Şafii'nin Haber-i Vahidin Huccet Olarak Kabul Edildiğine Dair Verdiği Örnekler

İmam Şafii, Haber-i Vahidin delil olarak kullanılması konusunda herhangi bir şüphe içerisine girmemiştir. O, Haber-i Vahidi dinin ameli olmak koşuluyla her alanında delil olarak kabul etmektedir. Şafii, Haber-i Vahidin huccet olarak kabul edildiğine dair Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetler ve o ayetlerde bahsi geçen Peygamberlerin tek kişi olmasını delil olarak getirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatından çok sayıda hadis ve uygulamayı da zikretmektedir. Bununla birlikte hem sahâbe hem de tabiilerden haber-i vahidin huccet olarak kabul edildiği ve bunlarla amel edildiğine dair çok sayıda örnek vermektedir.

Kendisi gibi haber-i vahidi delil olarak kabul eden birçok kişi olduğunu belirtmiş ve bu konuda birçok delil getirmiştir. Şafii, ahad haberin sünneti temsil eden yegane unsur olduğunu temellendirmeye çalışıyor. Bu görüşü ilk ortaya atanın kendisi olmadığını, bilakis çeşitli ilim merkezlerindeki bazı hadisçilerin de böyle yaptıklarını, onları kaynak göstererek ispata çalışıyor.²⁵⁷

M. Hayri Kırbaçoğlu, İmam Şafii'nin haber-i vahidin delil olarak kullanıldığına dair vermiş olduğu örneklerin birer ahad haber olduklarını, dolayısıyla ahad haberlerin yine kendisi gibi ahad haberlerle ispatlanmaya çalışılmasının yanlış olduğu kanaatindedir. Konuyla ilgili olarak Kırbaçoğlu şunları söylemektedir:

---

²⁵⁷ Özafşar, a.g.e, s. 99.

“... Kısaca Şafii'nin huccet ve delil olduğunu ispat etmeye çalıştığı ahad haberleri, yine bir takım ahad haberlere dayanarak temellendirmeye çalışmasıdır ki, bu bir kısır döngüden başka bir şey değildir. Onun bu amaçla başvurduğu rivayetlerin çokluğu da bu sonucu değiştirmez. Zira bunların pek çoğu ahad birer haber olup, kesin bilgi ifade etmezler. Sadece zann-ı galip ifade ederler. Sübutu zannî olan delillere dayanılarak kesin bir sonuca varmak ise mümkün değildir.”²⁵⁸

Biz öncelikle İmam Şafii'nin Kur'an'dan vermiş olduğu ayetleri, ardından da Hz. Peygamber'in hayatından vermiş olduğu hadis ve uygulamalara dair örnekleri inceledikten sonra sahâbe ve Tâbîflerin hayatlarından verdiği örneklere değineceğiz. Bu örnekleri ele alırken gerekli gördüğümüz örnekler hakkında da kısaca bir değerlendirme yapacağız.

Şafii, Haber-i vahidin huccet oluşuna dair Kur'an'dan bazı ayetleri delil olarak göstermiştir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de kavimlere peygamberler gönderdiğini bildirmiştir. Pek çok ayette her kavme kendi içlerinden bir kişinin peygamber olarak gönderildiği ifade edilmektedir. İmam Şafii'nin Delil olarak gösterdiği ayetler şunlardır:

“ Biz Nûh'u da kavmine bir elçi kıldık.”²⁵⁹

“ Âd kavmine kardeşleri Hûd'u gönderdik”²⁶⁰

“Semud kavmine kardeşleri Salih'i gönderdik”²⁶¹

“ Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik”²⁶²

“Biz İbrahim ve İsmail'e vahyettik.”²⁶³

“Muhammed ancak bir Peygamberdir ondan önce de Peygamberler gelip geçmiştir.”²⁶⁴

²⁵⁸ Kırbaçoğlu, İmam Şafii'nin 'Risalesinin' Hadis İlmindeki Etkileri, s. 95.

²⁵⁹ 71.Nuh, 1.

²⁶⁰ 7.A'raf, 65.

²⁶¹ 7.A'raf, 73.

²⁶² 7.A'raf, 85.

²⁶³ 4.Nisa, 163.

²⁶⁴ 3.Al-i İmran, 144.

Şafii, bu ayetlerde kavimlere, ismi geçen peygamberlerin gönderildiğini, Böylece Allah Teâla'nın tek bir kişinin bildirdiği hususların kabul edilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Zira eğer tek kişinin söyledikleri doğru kabul edilmeyecek olsaydı, Allah Teâla peygamberlerini tek değil, aynı anda bir cemaat halinde gönderirdi.

M. Hayri Kırbasoğlu, Şafii'nin Peygamberlerin tek kişi olmasının haber-i vahidin bağlayıcılığı için delil olarak kullanmasına itiraz etmiş ve şunları söylemiştir:

“Şafii'nin insanlara gönderilmiş olan peygamberlerin tek kişi olmasını delil olarak ileri sürmesine gelince, ahad haberleri nakledenlerin peygamber gibi olamayacaklarını, zira peygamberlerin doğruluklarının mucizelerle desteklendiğini belirtmekle yetiniyoruz. Dolayısıyla peygamberlerin teker teker gönderilmelerinin ahad haberlerin hucet ve delil oluşuna dayanak teşkil ettiği iddiası bir zorlamadan ibarettir.”²⁶⁵

Biz de bu konuda Kırbasoğlu ile aynı görüşü paylaştığımızı belirtmek istiyoruz. Çünkü Allah tarafından seçilen peygamberlerin diğer insanlarla güvenirlilik yönünden aynı seviyede görülmesi kanaatimizce uygun olmasa gerektir.

Şafii, Hz. Peygamber'den şu hadisi rivayet etmiştir:

“Allah, benim sözüümü işitip ezberleyen ve onu iyice aklında tutup rivayet eden bir kulun yüzünü nurlandırır. Bir bilgiyi nakleden bazı kişiler bilgin olmayabilir. Bir bilgiye sahip bazı kişiler de onu, kendilerinden daha bilgili olan kimselere nakledebilir...”²⁶⁶

Şafii bu hadise dayanarak kendisine hadis ulaşan kimsenin o hadisi muhakkak rivayet etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Şafii, Hz. Peygamber'in haber-i vahidleri delil olarak kabul ettiğine dair ilk olarak yukarıda zikretmiş olduğumuz hadisi örnek olarak vermektedir. Bu hadiste Hz. Peygamber'in sözlerini ezberleyip aktaracak kişinin tek kişi olabileceği açıkça görülmektedir. Resulullah, hadislerin tek kişi tarafında rivayet edilmesine izin verdiğine göre tek kişinin rivayeti Şafii'ye göre delil olarak kullanılabilir.

Örnek olarak vermiş olduğu bir başka hadis ise şudur:

²⁶⁵ Kırbasoğlu, “İmam Şafii'nin 'Risalesinin' Hadis İlmindeki Etkileri”. S. 95-96.

²⁶⁶ Şafii, er-Risâle, s. 401; Ebû Dâvud, İlm 10; Tirmizi, İlm 7; Dârîmi, Mukaddime 24; Ahmed b. Hanbel, I/437, 3/225, VI/80,82.

“ İftiraların en kötüsü, bir kimsenin bana söylemediğim bir şeyi isnat etmesi, bir kimsenin rüyasında görmediği şeyi gördüm demesi ve babasından başka birisinin çocuğu olduğunu söylemesidir.”²⁶⁷

Mealinde zikretmiş olduğu hadistir. Bu hadisin birkaç farklı versiyonunu da er-Risâle’de aktarmıştır.

Başka bir örnek de şu şekildedir:

“Sahâbîlerden birisi oruçlu iken hanımını öptü ve bu yaptığından ötürü utanıp üzüldü. Bu durumu açıklığa kavuşturmak üzere hanımını Resûlullah’ın hanımlarına gönderdi. Hanımı da Ümmü Seleme’nin yanına geldi ve durumu ona anlattı. Ümmü Seleme Resûlullah’ın oruçlu iken hanımlarını öptüğünü ona söyledi. Hanım kocasına bunları anlatınca kocası daha fazla üzüldü ve ‘Biz Resûlullah ile bir değiliz, Allah O’na dilediğini helal kılar.’ dedi. Bunun üzerine hanımı tekrar Ümmü Seleme’nin yanına geldi. Resûlullah da oradaydı. Resûlullah hanımı görünce: ‘Bu hanım ne istiyor!’ diye sordu. Ümmü Seleme de olup biteni anlattı. Bunun üzerine Resûlullah ‘Benim bunu yaptığımı söylemedin mi?’ diye sordu. Ümmü Seleme Validemiz de ‘Söyledim’ dedi. Kadın kocasına bunları anlatınca, kocası daha da üzüldü ve ‘Biz Resûlullah ile bir değiliz, Allah O’na dilediğini helal kılar.’ dedi. Resûlullah bunu duyunca kızdı ve ‘Vallahi Allah’a karşı en takvalı olanınız ve O’nun emirlerini en iyi bileniniz benim!’ diyerek tepkisini ortaya koydu.”²⁶⁸

Bu hadiste de Hz. Peygamber tek kişinin vereceği haberin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Şafii bu hadisi muttasıl olarak işittiğini fakat kimden işittiğini hatırlamadığını söylemiştir.²⁶⁹

Hz. Peygamber, bir kimsenin karısının zina ettiğini söylemesi üzerine sahâbîlerden Üneys’i o kadına göndererek suçunu itiraf etmesi halinde kadını recm

²⁶⁷ Şafii, er-Risâle, s. 394; Buhârî, Menakıb 5; Ahmed b. Hanbel, II/118, VI/106,107.

²⁶⁸ Şafii, er-Risâle, s.404; İbn Mâce, Sıyam 19; Malik, Muvatta, Sıyam 13; Ahmed b. Hanbel, VI/463.

²⁶⁹ Şafii, er-Risâle, s. 405.

etmesini söylemiştir ve Üneys de bunu yerine getirmiş ve kadını recm etmiştir.²⁷⁰ Bu rivayette de Hz. Peygamber tek kişinin haberini makbul kabul etmiştir.

Resulullah, Hz. Ali'yi Minada bulunan insanlara bugün oruç tutmamalarını söylemesi için göndermiştir. Hz. Ali de devesinin üzerinde Hz. Peygamber'in bu emrini insanlara bildirmiştir.²⁷¹ Eğer Resulullah tek kişinin haberinin Müslümanlar için bağlayıcı olmadığını düşünseydi Hz. Ali ile beraber birkaç kişi daha gönderirdi.

Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'i hicretin dokuzuncu yılında hac emiri olarak göndermiş, Hz. Ebû Bekir de hacca gelen Müslümanlara hac ibadetlerini yaptırmış ve Resulullah'ın emir ve yasaklarını bildirmiştir. Aynı yıl Hz. Ali'yi de göndermiş ve Hz. Ali, Berâe Suresinin bazı ayetlerini okumuş ve bir kavimle yapılan antlaşma hakkında bilgi vermiştir.²⁷²

Şafii, Hz. Peygamber'in bir topluluğu göndermeye gücü yettiği halde bir kişiyi göndermesi göz önünde bulundurulunca, bu imkândan yoksun olan sonraki Müslümanların sâdık bir kişinin haberinin sabit olmasının daha da uygun olacağını ifade etmiştir.

Hz. Peygamber bazı yerlere bir kısım memurlar göndermiştir. Mesela Kays b. Asım, Zibrikan b. Bedir ve İbn Nuveyre'yi kendi aşiretlerine; Muaz b. Cebel'i Yemen'e, İbn Said b. el-As'ı da Bahreyn'e bazı yetkilerle göndermiştir. Bu kişiler de doğruluğuyla bilinen kimseler olduğu için hiç kimse onlara “*Sen tek kişisin, bizden üzerimize farz olduğunu Hz. Peygamber'den işitmediğimiz bir şeyi söylemeye hakkın yok.*” dememişler ve onların söylediklerini kabul etmişlerdir.²⁷³

Hz. Peygamber'in seriyyeler için gönderdiği komutanlar da hep tek kişiydiler bunların verdiği emirlere ordu itaat etmiş, hiç kimse onlara itiraz etmemiştir. Halbûki Hz. Peygamber'in iki, üç, dört ve daha fazla vali ve seriyye komutanı gönderme imkanı varken o böyle yapmamış tek kişiyle yetinmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber on iki

²⁷⁰ Şafii, er-Risâle, s. 410. Buhârî, Sulh 5, Şurût 9, Eyman 3, Hudûd 34,38,46, Ahkam 39, Âhad 1; Muslim, Hudûd 25; Ebû Dâvud, Hudûd 24; Tirmizi, Hudûd 8; Nesai, Kudât 22; İbn Mâce, Hudûd 7; Malik, Muvatta, Hudûd 6; Ahmed b. Hanbel, VI/355.

²⁷¹ Şafii, er-Risâle, s. 411. Ebû Dâvud, Edahi 10; Tirmizi, Savm 59; Nesai, Fer' 2; İbn Mâce, Sıyam 35; Dârimi, Savm 47; Malik, Muvatta, Hacc 135; Ahmed b. Hanbel, VI/137.

²⁷² Şafii, er-Risâle, s. 414.

²⁷³ Şafii, er-Risâle, s. 415-417.

elçiyi ayrı ayrı on iki krala göndermiş, onları İslam'a davet etmiştir.²⁷⁴ Hem elçiler hem de kumandanların ortak özelliği onların tanınan kimseler olmalarıyla birlikte kendilerine gönderilen kimseler tarafından doğruluklarıyla meşhur olmuş olmalarıdır.

Bu vermiş olduğumuz rivayetlerde Şafii, Resulullah'ın herhangi bir konuda tek kişinin naklettiği haberleri delil olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Resulullah'ın haber-i vahidi kabul etmesi bizim de onları delil olarak kullanabileceğimiz anlamına gelir.

İmam Şafii, Hz. Peygamber'den haber-i vahidin huccet oluşuna dair hadis örnekleri verirken bazen sahâbîlerin hayatlarından da örnekler vermiştir. Bu örneklere de burada değinmek istiyoruz.

Müslümanlar Kûba'da sabah namazını kılarken birisi gelip Resulullah'a ayet indiğini ve kible olarak Kâbe'nin tayin edildiğini belirtmiştir. Orada bulunanlar da Kâbe'ye dönmüşler,²⁷⁵ hiçbiri haberi getirene sen tek kişisin, senin sözüne inanmayız dememiştir. Şafii, bu konuda gelen haberin mütevatir olmadığı halde insanların bunu delil olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Başka bir örnekte ise, Ebû Talha ve birkaç kişi içki içiyordu. O sırada daha içki yasaklanmamıştı. Birisi geldi ve onlara içkinin yasaklandığını söyledi. Onlar da hemen içkiyi döktüler ve içki kaplarını kırdılar.²⁷⁶

İmam Şafii, Hz. Ömer ile ilgili olarak birkaç örnek vermiştir. Bu örneklerden birincisi şu şekildedir:

“Hz. Ömer başparmak için on beş, şahadet parmağı için on, orta parmak için on, yüzük parmağı için dokuz ve küçük parmak için de altı deve diyet hükmetmişti. Hz. Ömer'in, Resulullah'ın el için elli deve hükmettiğini bildiğinden dolayı parmakların işlevlerine göre böyle bir hüküm verdiğini belirtmiştir. Amr b. Hazm'ın ailesinde Hz. Peygamber tarafından yazılmış bir

²⁷⁴ Şafii, er-Risâle, s. 417-418.

²⁷⁵ Şafii, er-Risâle, s. 123; Buhâri, Âhad 1; Nesai, Salat 24, Kible 3; Malik, Muvatta, Kible 6; Ahmet b. Hanbel, II/113.

²⁷⁶ Şafii, er-Risâle, s. 408; Buhâri, Eşribe 3,11, Âhad 1; Malik, Muvatta, Eşribe 13; Ahmet b. Hanbel, III/181.

mektup görülünce –mektupta her parmak için on deve diyet gerektiği yazılıydı- herkes bu hadisle hükmetmeye başladı”²⁷⁷

İmam Şafii’ye göre imamlardan birinin geçmiş bir uygulaması olsaydı, sonra da imam, Hz. Peygamber’den bu uygulamaya muhalif bir haber bulunduğunu öğrenseydi kendi uygulamasını terk eder ve Hz. Peygamber’den gelen habere uyardı. Eğer bu hadis Hz. Ömer’e ulaşıyorsa o da aynısını yapar ve kendi görüşünü terk edip Hz. Peygamber’in hadisini kabul ederdi.

Hz. Ömer diyetin âkileye²⁷⁸ ait olduğunu ve kadının kocasının diyetine mirasçı olamayacağını düşünüyordu. Nihayet Dahhak b. Süfyan, Eşyem ed-Dıbâbî’nin hanımının kocasının diyetine mirasçı olduğunu Hz. Peygamber’in emrettiğini Hz. Ömer’e haber verince halife kendi görüşünden vazgeçmiş ve bu hadisle amel etmiştir.²⁷⁹

Hz. Ömer, sahâbîlere seslenerek “*Cenin konusunda bir şey bilen varsa Allah adına söylesin.*” demiştir. Hamel b. Malik b. en-Nabiya ayağa kalkıp şöyle dedi: “*Ben iki karımın arasında idim, kadınlardan biri diğerine sopa ile vurdu ve onun cenininin ölü olarak düşmesine neden oldu. Hz. Peygamber bu düşük hakkında gurre²⁸⁰ ile hükmetti.*” dedi. Ömer de “*Bunu iştimeseydim başka bir şey ile hükmederdim.*” dedi.²⁸¹

Başka bir örnekte de Hz. Ömer Mecûsiler hakkında nasıl bir hüküm vereceği konusunda bir fikre sahip olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf Resulullah’ın onlar hakkında “*Ehli kitaba uyguladığınız hükümleri onlara da uygulayın.*” dediğini nakletmiş Hz. Ömer de buna göre hüküm vermiştir.²⁸²

²⁷⁷ Şafii, er-Risâle, s. 422; Tirmizi, Diyat 4; Ebû Dâvud, Diyat 18; Nesai, Kasame 45,47; Dârimi, Diyat 16; Malik, Muvatta, Ukul 1; Ahmet b. Hanbel, II/207.

²⁷⁸ **Âkile:** Birini hatayla veya tam bir kasıt bulunmaksızın öldüren kişinin ödeyeceği diyeti vermekle yükümlü olan soyca yakınları veya meslektaşlarıdır.

²⁷⁹ Şafii, er-Risâle, s. 426; Tirmizi, Diyat 18; İbn Mâce, Diyat 12.

²⁸⁰ **Gurre:** Anne karnındaki çocuğun dışarıdan bir müdahale ile düşmesine neden olan kişinin ödemek zorunda olduğu para, mal; Tam diyetin yirmide biri, yani 500 dirhem veya 5 deve veya onun değerinde olan köle ya da cariye verilmesidir.

²⁸¹ Şafii, er-Risâle, s. 427; Muslim, Kassame 35,36,38; Buhâri, Feraiz 11; Ebû Dâvud, Diyat 19,20; Tirmizi, Diyat 15; Nesai, Kassame 12; İbn Mâce, Diyat 11; Ahmet b. Hanbel, II/216.

²⁸² Şafii, er-Risâle, s. 430; Malik, Muvatta, Zekat 41,42.

Hiz. Ömer kendisine bir haber ulaştıran kimsenin yanında başka birini daha istemiştir. İmam şafii, Hiz. Ömer'in böyle davranmasıyla ilgili olarak üç sebep ileri sürmüştür. Bunlar:

1. İhtiyat cihetine gidilerek daha emin olunmak istenmiştir. Huccet, haber-i vahid ile sabit olsa da iki ve daha fazla kimsenin haberi onu daha da kuvvetlendirir.
2. Hiz. Ömer raviyi tanımadığı için tanıdığı bir ravi gelinceye kadar onun karşısında duraklamıştır.
3. Belki de Hiz. Ömer'e haberi nakleden kimse sözü makbul olmayan bir kimse olabilirdi. O da bundan dolayı sözünü kabul edebileceği birisini buluncaya kadar onun haberini reddetmek durumunda kalmış olabilir.²⁸³

Aslında Hiz. Ömer'in takınmış olduğu bu tutum daha sonraki muhaddisler tarafından bu maddeler aynen kalmakla birlikte üzerine birtakım ilaveler yapılarak, bir hadisin alınmasında izlenmesi gereken yollar olarak tespit edilmiştir. Bütün muhaddisler hadisi rivayet eden ravilerin kimler olduğunu araştırmışlar ve bu da cerh ve ta'dil ilminin oluşmasını sağlamıştır. Hiz. Ömer'in de cerh ve ta'dil ilmi hakkında ilk söz eden kişilerden biri olduğu söylenebilir.

Başka bir rivayette Zeyd b. Sabit'in hac esnasında ay hali gören bir kadının hac sonunda Kâbe'yi tavaf etmeyeceği görüşünde olduğunu, fakat İbn Abbas'ın kendisine bu durumdaki bir bayanın Kâbe'yi tavaf edebileceğine dair ensardan bir kadına Hiz. Peygamber'in izin verdiğini söylemiştir. Zeyd b.Sabit, o kadınla görüşmüş ve kendi fikrinden vazgeçmiştir.²⁸⁴

Fureya binti Malik b. Sinan, kocasının ölümlü neticesinde evine dönmek için Hiz. Peygamber'den izin istemiş ve Hiz. Peygamber'de iddeti bittikten sonra gitmesine izin vermiştir. Hiz. Osman halife olunca Fureya'ya bu meseleyi soruyor. Fureya halifeye meseleyi anlatınca. Hiz. Osman da onun evine dönmesi için izin vermiştir. Bu rivayette Hiz. Osman tek bir kadının haberini kabul etmiştir.²⁸⁵

²⁸³ şafii, er-Risâle, s. 433-434.

²⁸⁴ şafii, er-Risâle, s. 441; Muslim, Hacc 381.

²⁸⁵ şafii, er-Risâle, s. 438; Ebû Dâvud, Talak 4; Tirmizi, Talak 23; Nesai, Talak 60; İbn Mâce, Talak 8; Dârimi, Talak 14; Malik, Muvatta, Talak 87.

İbn Abbas'a Hızır'ın arkadaşı olan Musa'nın İsrailoğulları'nın Musa'sı olup olmadığı sorulunca, İbn Abbas, Ubey b. Kab'dan rivayetle Hz. Peygamber'in o kişinin İsrailoğulları'nın Musa'sı olduğunu haber verdiğini söylüyor. İbn Abbas tek kişinin rivayetine dayanarak karar vermiştir.²⁸⁶

Saymış olduğumuz bu rivayetler sahâbîlerin, haber-i vahidleri huccet olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Böylece Şafii, Peygamber'in en yakınındaki sahâbîlerin de Hz. Peygamber'den tek bir yolla gelen hadisleri delil olarak kabul ettiklerine örnekler vererek kendi teorisinin doğruluğunu ispatlamaya çalışmıştır.

İmam Şafii, Tâbiîlerin hayatlarından da haber-i vahidin delil olarak kabul edildiğine dair birkaç örnek vermektedir. O, haber-i vahidin kabulünde icma olduğunu vurgulamak için Tâbiîlerin de bu tür haberlerle amel ettiğini gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Tâbiîlerin haber-i vahidi delil olarak kabul ettiklerine dair şunları söylemektedir:

“Tâbiîlerden haber-i vâhidi kabul edip, ona dayanarak fetva vermeyen ve onlara tâbi olmayan kimseyi bilmiyorum. İbnü'l-Müseyyeb, Ebû Hüreyre'nin ve Ebû Said'in tek başlarına Resulullah'tan naklettikleri haberleri kabul etmekte ve bu haberlerde ifade edilen hususları sünnet olarak görmektedir. Urve b. Zübeyr de Hz. Ayşe ve Yahya b. Abdirrahman'ın rivâyetlerinde aynı şekilde davranmaktadır. (...) Medine'de el-Kâsım b. Muhammed, Sâlim ve tâbiinin tümü, Mekke'de Atâ b. Rabah, Tâvus b. Keysan ve Mücâhid aynı şekilde davranıp Câbir b. Abdillâh'ın ve İbn Abbas'ın tek başlarına Resûlullah'tan rivayet ettikleri haberleri kabul edip, bu hadislerdeki hususları sünnet saymışlardır...”²⁸⁷

Bu örneklerden biri de şudur: Tâvus, İbn Abbas'a ikinci namazından sonra kılınan iki rek'atlık namazı sormuş, o da bu iki rek'atı kılmaktan onu menetmiştir. Tâvus, İbn Abbas'a bu iki rek'atı terk etmeyeceğini söyleyince İbn Abbas ona Ahzab suresinin 36. Ayetini okumuştur. İbn Abbas hem Hz. Peygamber'den bir haber vermiş hem de bu haberi Kur'an'dan okuduğu ayetle desteklemiştir. Tâvus, Hz. Peygamber'in hükmünü yalnızca İbn Abbas'tan öğrenmiş ve sen tek bir kişisin, unutabilir veya yanılabilirsin dememiştir.²⁸⁸

²⁸⁶ Şafii, er-Risâle, s. 442; Buhârî, İlm 44; Muslim, Fedail 170.

²⁸⁷ Şafii, er-Risâle, s. 453-456.

²⁸⁸ Şafii, er-Risâle, s. 443.

İbn Ömer, “Biz tarım ortaklığı yapıyor ve bunda bir sakınca görmüyorduk. Raî b. Hadic, Hz. Peygamber’den bu işin yasak olduğuna dair bize bir haber nakletti, biz de onu terk ettik.”²⁸⁹ diyerek tek bir kişinin haberini delil olarak kabul etmiş ve biz bugüne kadar böyle yapıyorduk dememiştir.

Ebû Derda, Muaviye’nin altın veya gümüş bir kabı ağırlığından fazla bir fiyata sattığını görünce onu uyarıyor ve Hz. Peygamber’in böyle şeyleri yasakladığını işittiğini söylüyor. Fakat Muaviye “Ben bunda bir sakınca görmüyorum” demiştir. Bunun üzerine Ebû Derda “Bende onunla bir daha konuşmayacağımı söyledim” demiştir.²⁹⁰

Mahled b. Hufaf bir köyde bir köle satın aldıktan sonra onu bir süre çalıştırıyor ve daha sonra kölenin bir ayıbını görüyor. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz’e gidip durumu anlatınca o, köleyi ve köleden kazandığını sahibine iade etmesine hükmediyor. Mahlet b. Hufaf bunu Urve b. Ez-Zübeyr’e haber verince o da Hz. Ayşe’nin bu konuda Resulullah’tan “Gelir sorumluluğa bağlıdır.” dediğini, akşam bu hadisi halifeye bildireceğini söylüyor. Bu hadis Ömer b. Abdülaziz’e bildirilince o hemen verdiği kararı bozuyor ve sünnete göre karar veriyor.²⁹¹

Şafii, vermiş olduğu bu örneklerle Tâbiîlerin haber-i vahidi kabul edip bunlarla fetva verdiklerini belirtmiştir. Şafii İslam hukukçularının haber-i vahidi kabul etme konusunda ihtilaf etmediklerini, onların hepsinin haber-i vahidi delil olarak kabul ettiklerini kabul etmektedir. O, Tâbiîlerin görüşlerinin bizim için bağlayıcı olmayacağını ifade etmiştir. Tâbiîler hüküm verdikleri zaman eğer herhangi bir rivayetle değil de kendi görüşleriyle bu hükümleri vermişlerse biz de onlar gibi kendi görüşümüzü belirtebiliriz. Onlara katılmak zorunda değiliz. Şafii’nin Tâbiîlerle ilgili görüşlerine ilerde değineceğiz.

²⁸⁹ Şafii, er-Risâle, s. 445; İbn Hacer, V/17,20; Ahmed b. Hanbel, I/234, II/11, III/312,313, V/187,188; Muslim, Buyû’ 81-85, 93,95; Şevkani, VI/7-18.

²⁹⁰ Şafii, er-Risâle, s. 446; Nesai, Buyû’ 47; Malik, Muvatta, Buyû’ 33.

²⁹¹ Şafii, er-Risâle, s. 448; Ebû Dâvud, Buyû’ 71; Tirmizi, Buyû’ 53; Nesai, Buyû’ 15; İbn Mâce, Ticaret 43; Ahmed b. Hanbel, VI/49,208.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ER-RİSALE'DE GEÇEN HADİS TERİMLERİNİN TASNİFİ

Tezimizin bu bölümünde er-Risâle'de yer alan ve Şafii'nin kullanmış olduğu hadis ıstılahları üzerinde duracağız. Kendisinden sonraki dönemlerde tam bir sistematîğe kavuşan hadis usûlü ıstılahlarının er-Risâle'de nasıl kullanıldığını ve hangi anlama geldiği üzerinde duracağız. Onun er-Risâle'de kullandığı hadis kavramlarının tamamı, daha sonr birer usûl ıstılahı olarak hadis usûlü eserlerinde yer almıştır. Onun eserinde ele aldığı fakat herhangi bir isimle belirtmediği ifadelerinin bazıları kendisinden sonra isimlendirilmiş ve birer hadis ıstılahı olarak hadis usûlü eserlerinde yer almıştır. Hatta bu kavramların bazılarından ilk defa bahseden kişinin İmam Şafii olduğu da söylenmiştir.²⁹²

İmam Şafii, er-Risâle'de kullanmış olduğu hadis ıstılahlarını, Hadisin/Sünnetin kabulü için râvi ve mervide aradığı şartları eserinin farklı yerlerinde yeri geldikçe belirtmiştir. O, hadis usûlüne ait fikir ve düşüncelerini günümüz eserleri gibi belirli bir sistematik içerisinde belirtmemiştir. Onun eseri kesinlikle günümüz hadis usûlü eseri formatında yazılmamıştır. Çünkü o eserini salt bir hadis usûlü olarak yazmamıştır. Bu husus üzerinde tezimizin birinci bölümünde yeterince durmuştuk.

Şafii'nin er-Risâle'de ele aldığı hadis kavramları yukarıda ifade ettiğimiz gibi belli bir düzen ve sistematîğe sahip değildir. Bir sistematîğe sahip olmayış, bizim söz konusu ıstılahları tesbit etmemizi ve onları birer ıstılah olarak tanımlamamızı da zorlaştırmıştır. Ayrıca onun ismini zikretmeden hakkında görüş beyan ettiği birçok hadis ıstılahı olduğunu da daha önce ifade etmiştik. Bu kullandığı ifadelerin günümüz hadis ıstılahlarındaki karşılığını bulup, bunları da vermeye çalışacağız. Konunun daha iyi anlaşılıp görülebilmesi için elimizden geldiğince Şafii'nin kullandığı ıstılahları, günümüz hadis usûlü tasnifine göre sistematize etmeye ve sınıflandırmaya gayret edeceğiz.

Bu kavramları açıklarken de Şafii'den sonra ortaya çıkan ve tam bir usûl düzenine sahip olan hadis usûlü eserlerine atıfta bulunacağız. Ancak ıstılahları karşılaştırmada ve

²⁹² Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, İFAV yay., İstanbul, 1996, s. 158.

hadis usûlünün genel çerçevesini belirlemek için ise en temel başvuru kaynağı olarak, bu alanın en meşhur eseri olan İbn Salah(ö.643/1245)'ın Ulûm'ul-Hadis adlı eserini seçtik. Bu kitabın yanında yeri geldikçe başka eserlere de değindik. Bu eserlere atıfta bulunmamızın esas amacı Şafii'nin anlam yüklediği hadis ıstılahlarının kendisinden sonraki devirlerde hangi anlamda kullanıldığını ortaya çıkarmak ve Özellikle de Şafii'nin kullandığı ıstılahların kendisinden sonra, kendisiyle aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığını belirlemektir.

A. RAVİ MERKEZLİ HADİS TERİMLERİ

Bu başlık altında öncelikli olarak Şafii'nin sahâbe ve Tâbiîne bakış açısını ele alacağız. Yani Şafii'ye göre sahâbe ve sahâbeden gelen haberlerin bilgi değeri ve kendisinden sonra gelen muhaddislerin sahâbeye bakışı ile onun bakışı arasında fark olup olmadığını açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Ayrıca onun Tâbiîlere yaklaşımına değineceğiz.

1. SAHÂBE VE TÂBİÎ KAVRAMLARI

a. Şafii'ye Göre Sahâbî

Şafii'nin sahâbî anlayışına geçmeden önce, hadis usûlü eserlerinde sahâbînin nasıl tanımlandığına kısaca değinmek istiyoruz. İbnu's-Salah, usûlcülerin sahâbî kavramını Hz. Peygamber ile sohbeti olan, ondan hadis alan ve onunla uzun süre birlikteliği bulunan ve Hz. Peygamberle belli bir süre ikamet eden veya onunla birlikte en az bir veya iki gazveye katılan kimseler için kullandıklarını, Hadis âlimlerinin ise sahâbî kavramının alanını genişleterek Resulullah'ı hayatta iken velev bir kez olsun gören Müslüman her kişi için kullandıklarına işaret etmiştir. Kendisi de hadisçilerin görüşlerini tercih etmiştir.²⁹³

H. Musa Bağcı ise İbnu'Salah'ın tercih ettiği muhaddislerin görüşlerinden ziyade usûlcülerin tanımlamalarının daha tutarlı ve makul olduğunu ifade ederek İbnu's-

---

²⁹³ İbnu's-Salah, a.g.e., s.291-301.

Salah'a katılmadığını söylemiştir. Çünkü ona göre hadisçiler sahâbî kavramının lügat anlamını tercih etmişlerdir.²⁹⁴

Sahâbî konusuyla ilgili daha fazla ayrıntıya girmek konumuzu aşacağı için şimdi Şafii'nin konuyla ilgili görüşlerine geçiyoruz.²⁹⁵ Aslında İmam Şafii, sahâbî kavramıyla ilgili herhangi bir söz söylememiştir. Yani sahâbînin bir tanımını yapmamış ve sahâbenin kimler olabileceği hakkında herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Biz Şafii'nin er-Risâle'de sahâbeyle ilgili olarak vermiş olduğu örnekler ve sahâbî kavli hakkındaki sözlerinden yola çıkarak onun söylemlerine göre sahâbenin kimler olabileceğine dair bir fikir yürütmeye çalışacağız.

Şafii hadislerdeki illetler konusunu anlatırken nâsih-mensûh olan sünnetler hakkında Hz. Peygamber'in neshettiği sünnetinin yerine yeni bir sünnet koyduğunu, fakat Hz. Peygamber'den hadis işiten kimsenin yani sahâbînin, nâsih-mensûh sünnetlerle ilgili bazı bilgilerden yoksun olabileceğini belirtmiştir. Bu, sahâbînin nâsih-mensûh olan hadislerden birisini hıfzettiğini diğerini ise hıfzetmediğini ancak sahâbenin hepsinin bu hadisteki nesh ile ilgili bilgiden yoksun olamayacağını, istendiği zaman aralarında bu bilgiye sahip olan bir sahâbînin bulunabileceğini söylemektedir.²⁹⁶

Şafii'nin bu sözleriyle Hz. Peygamberle bir şekilde irtibat halinde olan, onun sohbetlerine kısmen de olsa katılan ve onu dinleyen kişilerin ancak sahâbî olabileceğini çıkarıyoruz. Nitekim o, sahâbî sözünün²⁹⁷ (Kavlu's-Sahâbî) sünnete muhalif olamayacağını belirtmiş, muhalefet olsa bile bunun zâhiri olduğunu ve muhakkak bir izahının olabileceğini söylemiştir. Çünkü sahâbenin Hz. Peygamber'e son derece yakın olduğunu ve Hz. Peygamber'in her şeyine bizzat şahit olduklarını ve bundan dolayı da ona aykırı söz söylemeyeceklerini belirtmiştir. Biz de onun bu sözlerinden hareketle bir sahâbî tanımı çıkarmaya çalışıyoruz ve İmam Şafii için sahâbî olmanın en önemli şartının, Hz. Peygamber'le belli bir süre birlikte olmak, olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Yani ona göre Hz. Peygamber'i hayattaiken bir kere gören ve onunla hiç sohbeti olmayan bir kişi Hadis rivayeti ve kendisiyle herhangi bir Sünnetin sabit olması anlamında sahâbî sayılmaz. Ancak sözlük anlamıyla sayılabilir.

²⁹⁴ Bağcı, Hadis Tarihi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009, s. 65.

²⁹⁵ Sahâbe hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, T.D.V. Yay., Ankara, 2008.

²⁹⁶ Şafii, er-Risâle, s.215.

²⁹⁷ Sahâbî Kavli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Bağcı, Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu, İlâhiyât Yay., Ankara, 2004.

b. Şafii'ye Göre Tâbiî

Tâbiîler, Hz. Peygamber'in hadislerinde sahâbeden sonra övülen kimselerdir. Tâbiîler Hz. Peygamber'e hiç mülaki olmayan fakat Hz. Peygamber'e mülaki olan sahâbeyi gören, onlarla irtibat halinde olan ve onlardan hadis alan kimselerdir. Hadis rivayetinde ana kaynağa yakın olmaları hasebiyle başkalarının muttali olamayacağı bazı şeylere ulaşabilecekleri varsayımından hareketle değerlendirilmişlerdir. Bu nedenle Tâbiînin kavilleri hadis literatüründe “Maktû haberler” olarak yerini almış ve sünnetin kaynaklarından sayılmışlardır.²⁹⁸

Şafii hiç şüphesiz Tâbiîleri diğer insanlardan daha üstün görmektedir. Fakat sahâbenin görüş ve düşüncelerine vermiş olduğu ehemmiyet ile Tâbiîlerinkine vermiş olduğu ehemmiyet birbirinden farklıdır. O bazen Tâbiîlerin hükümlerine başvurmakla beraber onları eleştirmekten de kendini geri alamamıştır.²⁹⁹

Şafii Tâbiîleri iki kısma ayırmaktadır. Bunlar: “Kibar-ı Tâbiîn” ve “Siğar-ı Tâbiîn”. Şafii Kibar-ı Tâbiînin hükümlerini ve icthadlarını daha üstün görmektedir.³⁰⁰ Bu hususların ayrıntılarını “Maktû Haberler” konusunda ele alacağız.

2. KAYNAĞI AÇISINDAN HADİS ÇEŞİTLERİ

Bilindiği üzere Hadis ilminde Hz. Peygamber'e ait sözlerin sahâbî, Tâbiîn, tebe-i Tâbiîn ve daha sonraki kuşaklarca, “an fûlan, an fûlan” şeklinde nakledilmesine rivayet zinciri (Sened) denir. İşte bu rivayet zinciri Hz. Peygamber'e kadar ulaşıyorsa Merfu, sahâbîde kalıyorsa Mevkuf, Tâbiînde kalıyorsa Maktû adını alır. Rivayetlerin Hadis ilminde bu isimlerle adlandırılması “Kaynağına Göre Hadislerin Sınıflandırılması” adını almaktadır. Biz de bu başlık altında İmam Şafii'nin konuyla ilgili görüşlerine yer vereceğiz.

²⁹⁸ İbnu's-Salah, a.g.e., s. 302-306.

²⁹⁹ Nazlıgöl, a.g.e. s. 234.

³⁰⁰ Şafii, er-Risâle, s. 365.

a. Merfu Haber

“Merfu Hadis”in hadis ilmindeki tanımı şu şekildedir: “Hz. Peygamber’e isnat edilen söz, fiil ve takrirlere merfu hadis denir.”³⁰¹ Vermiş olduğumuz bu tanım bütün hadis âlimleri tarafından kabul edilen ortak bir tanımdır.

er-Risâle’de yapmış olduğumuz tetkik neticesinde, Şafii’nin Hz. Peygamber’in Hadisi anlamında “Merfu” kavramını korku namazının nasıl kılınacağına dair bir bahsi anlatırken kullandığını görmekteyiz.

” *Bana biri, İbn Ebî Zib, Zührî, Salim o da babası vasıtasıyla Hz. Peygamber’den aynı manada bir hadis nakletti. O, bu hadisi babasının rivayet etmiş olmasından şüphe etmemiştir. Bu hadis Hz. Peygamber’e ulaşan merfu bir hadistir.*”³⁰²

Şafii’nin bu sözleri Merfu Hadisin Hz. Peygamber’e isnat edilen, yani Hz. Peygamber’e kadar ulaşan sözler için kullanıldığının açık bir ifadesidir. Ancak bu kavramın İmam Şafii’den daha önce de kullanıldığına dair Ahmet Yücel şunları söylemektedir:

“*Muhammed b. Sirîn’in(ö.110/728) ‘Ebû Hureyre’den rivayet ettiğim her hadis merfudur.’ Ve Ali b. Zeyd b. Ced’an’ın(ö.131/748) kendi arkadaşlarından Hasan-ı Basrî, Ebû’l-Aliye ve adını zikretmediği bir başkası olmak üzere üç kişi için ‘Onlar hadisi işittikleri zaman merfu olarak rivayet ederler.’ Şeklindeki açıklamalarından merfu teriminin hicrî birinci asrın sonlarından itibaren Tâbiûler tarafından ıstilahî manası ile kullanıldığı anlaşılmaktadır.*”³⁰³

İmam Şafii’den daha önce yaşamış olan Muhammed b. Sirîn bu kavramı Şafii’den çok daha önce ıstilahî manasında kullandığına göre, Şafii’nin bu kavramdan müstağni olması düşünülemez. Aynı şekilde Şafii bu kavramı kendisinden önce ve sonra gelen âlimlerle aynı manada kullanmıştır.

³⁰¹ İbnü’s-Salah, a.g.e. s.45; el-Cezairî, Tevcîhü’n-Nazar, s. 175; İbn Hacer, a.g.e., s. 87; es-Suyûti, Tedribü’r-Ravi, c.I, s. 149.

³⁰² Şafii, er-Risâle, s.185.

³⁰³ Yücel, Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 154.

b. Mevkuf Haber

Mevkuf terimi hadis ıstılahında “*Sahâbenin söz ve fiillerine dair rivayet edilen haberlere denmektedir.*”³⁰⁴ Sahâbe sözlerine bu ismin verilmesi isnadın sahâbede son bulması ve Hz. Peygamber’e ulaşmamış olması dolayısıyladır³⁰⁵.

er-Risâle’de yapmış olduğumuz inceleme neticesinde İmam Şafii’nin bir hadis ıstılahı olarak “Mevkuf” kavramını kullandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Aslında bu kavramın hicrî ikinci asırda kelime anlamında kullanıldığı, terim olarak kullanımının hicrî üçüncü asırda yaygınlaştığı ifade edilmektedir.³⁰⁶ Dolayısıyla İmam Şafii zamanında bu kavram kelime anlamında kullanmış olup, bir hadis ıstılahı olarak yaygınlık kazanmamıştır. Bundan dolayıdır ki Şafii, sahâbenin söz ve davranışlarına sürekli atıfta bulunmasına rağmen bu hadis ıstılahını kullanmadığını söyleyebiliriz. Yeri gelmişken Şafii’nin sahâbî kavline verdiği değeri de belirtmek istiyoruz.

Vahye şahid olmaları, Hz. Peygamber’in vahyi izahını ve tatbikini yakînen bilmeleri, Resulullah’ın yaşadığı hayatı ve onun sözlerini nakleden ilk kimseler olmaları, ayetler ve hadislerle övülmeleri sebebiyle, sahâbe hem fıkıh usûlünde hem de hadis usûlünde diğer insanlardan ayrı ve onlardan daha üstün bir mevkide değerlendirmişlerdir. Mesela hadis usûlünde sahâbenin hepsi, Hz. Peygamber’e kasten yalan isnat etmeyecekleri hüsn-ü zannından hareketle âdil kabul edilmiş ve haklarında diğer insanlara uygulanan cerh ameliyesi tatbik olunmamıştır.³⁰⁷

Şafii, Kitap, Sünnet, icma ve bunlara yapılacak olan kıyastan sonra sahâbenin sözlerinin bilgi kaynağı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Çünkü sahâbenin bizzat vahye tanıklık etmesi, Hz. Peygamber’in söz ve fiillerinin tarihî arka planını daha iyi bilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla onların söylemiş olduğu sözler ve vermiş olduğu hükümler, Hz. Peygamber’le yaşamanın vermiş olduğu maneviyatla yapıldıkları için, bizlerden daha üstün sayılırlar. Ona göre sahâbe arasında herhangi bir muhalefetin olmadığı görüşler bize nakledildiğinde bunlara uymamız gerekir.³⁰⁸ Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi hem Peygamber’in sünnetine hem de Kur’an’a bizden daha iyi hâkim oldukları için onların sözlerini kabul etmeliyiz.

³⁰⁴ İbnu’s-Salah, a.g.e., s.46.

³⁰⁵ Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 162.

³⁰⁶ Yücel, a.g.e. s. 156.

³⁰⁷ Nazlıgöl, a.g.e. s. 227.

³⁰⁸ Şafii, er-Risâle, s.597.

Şafii'ye göre sahâbî sözlerinin birbirleriyle ihtilaflı olmaları halinde Kitap ve Sünnet veya icmaya uygun düşen hangisi ise onunla amel edilmesi gerekir.³⁰⁹ Sahâbî kavlinin sünnete aykırı olmasının mümkün olmadığını söylemekte ve eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa da bunu o sünneti bilmemelerine veya eksik işitmiş olmalarına bağlamaktadır. Bu durumda da sahâbî kavline değer vermemekte ve sünneti esas almaktadır. Zaten o sahâbeden rivayet edilen her sözün Hz. Peygamber'e ait olduğunu düşünmenin yanlış olacağını ifade etmiş ve rivayet edilen sözün sahâbeye de ait olabileceğine dikkat çekmiştir.

c. Maktû Haber

Maktû Haber, Tâbiînün söz ve fiillerine dair rivayet edilen haberlere denir.³¹⁰ Başta İmam Şafii olmak üzere bazı âlimler Maktû terimini Munkatı anlamında da kullanmışlardır. Ancak bu kullanım yaygın değildir.³¹¹

“... Tâbiînün söz ve fiilleri anlamına gelen Maktû terimini bahis konusu ettiğimiz dönemlerde rastlamadığımızı hatırlatmalıyız. Ancak bu durum Kutsî hadisler ve bunlara delalet eden sîğalar ile Maktû hadislerin ilk dönem musannefatında mevcut olmadığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca söz konusu ettiğimiz dönemde Maktû tabirinin senedinde kopukluk (inkita) olan başka bir tabirle Munkatı anlamında kullanıldığına da işaret etmeliyiz.”³¹²

Ahmet Yücel'in bahis konusu ettiği dönem hicrî ilk üç asırdır. Yani İmam Şafii'nin de içinde bulunduğu dönemdir. Bu dönemde Maktû kavramı bir hadis ıstılahı olarak kullanılmadığı için, aynı dönemde yaşamış olan Şafii tarafından da kullanılmamıştır.

er-Risâle'de yapmış olduğumuz tetkik neticesinde bir hadis terimi olarak “Maktû Haber” kavramını kullandığına dair herhangi bir ifadeye rastlamadık. İmam Şafii için Tâbiîn kuşağı kendisinin de içinde bulunduğu bir kuşak sayılacağı için, Tâbiîn sözleri olan Maktû Haberleri bir kavram olarak görmesi ve onları kullanması beklenmemelidir.

³⁰⁹ Şafii, er-Risâle, s.597.

³¹⁰ Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Hadis Usûlü ve Tarihi, Uludağ Ün. Merkez Kütüphanesi, Bursa, 1993, s. 101.

³¹¹ Ahmed Muhammed Şakir, Baisu'l-Hasis, s. 39.

³¹² Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 154.

Çünkü kavramlar ancak sonraki nesiller için daha bir anlam taşır ve daha fonksiyoneldir.

Şafii her ne kadar bu kavramı kullanmamışsa da o, Tâbiîlere büyük önem vermektedir. Fakat Şafii bazı Tâbiîlerin görüşlerini kabul etmekle beraber bazen de onların fikirlerini eleştirmiştir. Şafii'ye göre Tâbiîlerin icihadları kendisi için bağlayıcı değildir. Çünkü Tâbiîlerin yapmış oldukları icihadlar onların kendi görüşleridir. O, Tâbiîleri ilim olarak kendi seviyesinde görür ve onların hükümlerini hukuk kaynağı olarak kabul etmez. Nitekim er-Risâle'de Tâbiîlerin sözleriyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“... Bir fakih için ancak anlattığım sebeplerden dolayı bir haberi terk etmek mümkün olur. Bir de o, Tâbiîlerden ve tabilerin öğrencilerinden uyulması gerekmeyen bir söz rivayet etmişse onu terk edebilir; Çünkü o, bunu huccet olduğu için değil lehinde veya aleyhinde bir şey söylemeksizin, sadece o şahsın görüşlerinin bilinmesi için rivayet etmiştir.”³¹³

Daha önce ifade ettiğimiz üzere o, Tâbiîleri ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi “Kibar-ı Tâbiîn” ikincisi ise “Sığar-ı Tâbiîn” dir. Şafii, Kibar-ı Tâbiîn diye isimlendirdiği tabileri Sığar-ı Tâbiînden daha üstün tutmuştur. Kibar-ı Tâbiîn, Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden bazılarını çok kez görmüş olan Tâbiîlere denir.³¹⁴Hatta Şafii, Kibar-ı Tâbiînden olan kimselerin Mürsel/Munkatı olarak rivayet ettikleri hadislerin delil olarak kabul edilebileceğini, diğerlerinin ise kabul edilmeyeceğini çünkü onların rivayet ettikleri kimseler hakkında çok gevşek davrandıklarını ifade etmiştir.

B. MAKBUL OLMA DURUMUNA GÖRE HADİS TERİMLERİ

Aslında bu başlık bazı İslam âlimleri tarafından sıhhat durumuna göre hadislerin sınıflandırılması adı altında ele alınmaktadır. Âlimler sıhhat durumuna göre hadisleri iki kısma ayırmıştır. Bunlar Makbul ve Merdud Haberlerdir. Bu ayrım Âhad Haberinin Sahih veya Zayıf olması dolayısıyla yapılmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi Mütevatir Haberler Sahih kabul edildiği için onların araştırılması ihtiyacı hissedilmemiştir. Yani Mütevatir Haberlerin hepsi Makbul/Sahihtir.

³¹³ Şafii, er-Risâle, s. 459.

³¹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 365.

“Makbul”, yani Sahih Hadis, muhaddislerin çoğunluğuna göre ameli gerektiren haberlerdir. Ravisinin doğruluğu kabul edilmeyen haberlere de Merdud denir.³¹⁵ Ahad haberler için üç durum söz konusudur. Birincisi, ravilerin doğruluğunun kanıtlanmış olması vesilesiyle sahih kabul edilen Ahad haberlerdir. İkincisi, ravisinin yalancılığı sabit olan haberlerdir ki bu haber çeşidi Merdud kabul edilir ve kendisiyle amel edilmez. Üçüncüsü ise, ravisinin doğruluğu ve yalancılığı bilinmeyen veya birbirlerine muhalif olan hadislerden hangisinin tercih edileceği kararına varılamayan Haber çeşididir.

Biz bu başlık altında İmam Şafii'nin er-Risâle'de yer verdiği kavramları ele alacağız. Zaten daha sonraları Hadis Usûlü âlimleri genel olarak rivayetleri; Sahih, Hasen ve Zayıf olmak üzere üçlü şekilde sınıflandırmışlardır.³¹⁶ İmam Şafii er-Risâle'de “Hasen Hadis” kavramını kullanmadığı ve bununla ilgili herhangi bir söz söylemediği için bu kavramı ele almayacağız. Diğer iki kavram hakkındaki görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

1. SAHİH HADİS

Adalet ve zabt sahibi olan ravilerin kendileri gibi adalet ve zabt sahibi ravilerden muttasıl bir senetle rivayet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadislerle Sahih Hadis denir.³¹⁷ İktibas ettiğimiz bu tanım İbnu's-Salah'a aittir. Sahih Hadisin tanımını verdikten sonra kısaca bu tanımın tarihçesinden bahsetmek istiyoruz. Çünkü Sahih Hadisin tanımının ilk defa kimin tarafından yapıldığı ve sistematize edildiği konusunda ihtilaflar yaşanmıştır. M. Hayri Kırbaoğlu Sahih Hadisin tanımıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Bu tanımı bu şekliyle ilk defa kimin tarafından yapıldığı incelendiğinde elimizdeki mevcut kaynaklar içerisinde bu tanımın yer aldığı en eski kaynağın İbnu's-Salah'ın (ö.643/1245) “Ulumul-Hadis” adlı eseri olduğu görülmektedir. Ondan önce bir başka eserde bu şekliyle Sahih Hadis tanımına rastlamak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla meşhur Sahih Hadis

³¹⁵ İbn Hacer, a.g.e., s.32.

³¹⁶ İbnu's-Salah, a.g.e., s.11.

³¹⁷ İbnu's-Salah, a.g.e., s.11-12.

tanımının İbnu's-Salah tarafından şekillendirildiği ve formüle edildiği anlaşılmaktadır.”³¹⁸

Sahih Hadis tanımının İbnu's-Salah tarafından şekillendirildiği ve formüle edildiği fikrine katılmaktayız. Fakat en eski Sahih Hadis tanımının İbnu's-Salah'a ait olduğu düşüncesi kanaatimizce tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü İmam Şafii er-Risâlesinde bir hadisin huccet olabilmesi için gerekli olan şartları sayarken İbnu's-Salah'ın sahih hadiste aradığı şartların tamamını doğrudan veya dolaylı olarak ondan yüzlerce yıl önce zikretmiştir.

Hicrî ikinci asırdan itibaren kullanılmakla birlikte hadisin sahih olabilmesi için gerekli şartları ilk defa ortaya koyan İmam Şafii olmuştur.³¹⁹ Her ne kadar kelimesi kelimesine İbnu's-Salah'ın tanımıyla örtüşmese de Şafii'nin ifade ettiği şartlar sistematize edildiği ve kullandığı ifadelerin hadis usûlündeki kavramsal karşılıkları bulunduğu takdirde, Sahih Hadis tanımı rahatlıkla ortaya çıkacaktır. Aslında İbnu's-Salah'ın bu tanımının Şafii'nin haber-i vahidin kabulü için ileri sürdüğü şartlardan derlenerek yapılan bir tarif olduğu, hatta Şafii'nin şartlarından bazılarının da tarif dışı bırakıldığı³²⁰ iddiası da bizim bu düşüncemizi desteklemektedir.

İmam Şafii'nin Sahih Hadiste aradığı şartların neler olduğunu “Haber-i Vahidin Huccet Olması İçin Gerekli Şartlar” başlığı altında zikretmiştik. Onun için burada tekrar olmaması amacıyla bu şartları yazmıyoruz. Yukarıda da İbnu's-Salah'ın Sahih Hadis tanımını verdik. Bu ikisi karşılaştırıldığında aralarındaki ciddi benzerlik rahatlıkla görülecektir. İbnu's-Salah'ın Sahih Hadis tanımı ile İmam Şafii'nin bir haberin huccet olması için aradığı şartların karşılaştırmasını yapmak tezimizin amacını aşacağı için bu konuya girmeyi uygun bulmuyoruz.

Sahih Hadisin tanımında ileri sürülen şartların metinden ziyade senede ağırlık verdiği, yani ravinin ön plana çıktığı iddia edilmiştir. Hatta Sahih Hadisin tanımında yer alan şartların hepsinin senetle ilgili olduğu da ileri sürülmüştür.³²¹ Bu tartışmalar girmek tezimizi ilgilendirmediği için ayrıntıya girmiyoruz.

³¹⁸ Kırbaçoğlu, İmam Şafii'nin “Risale”sinin Hadis İlmindeki Etkileri, s. 91.

³¹⁹ Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 158.

³²⁰ Nazlıgöl, a.g.e., s. 238.

³²¹ Konuyla ilgili tartışma için bkz. Mehmet Bilen, Sahih Hadis Tanımı Üzerine, Dicle ün. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı: 1, 1999, s. 247-258.

Sahih Hadis usûlcüler tarafından “Sahih Li Zâtihi” ve “Sahih Li Ğayrihi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır.³²² İmam Şafii sahih hadisi herhangi bir taksimle sınıflandırmamıştır. Yani “Sahih Li Zâtihi” ve “Sahih Li Ğayrihi” diye iki farklı kavram er-Risâle’de geçmez.

Gerçi henüz bir ıstılah olarak Şafii’de ‘Sahih hadis’ “El-Hadisü’s-Sahih” terimine rastlanmamaktadır Daha sonraları ‘Sahih Hadis’ adı verilecek olan hadis türü için Şafii’nin kullandığı ifade “Haber-i Hassa’nın delil olabilmesi için şu şartları taşıması gerekir.” şeklindedir.³²³ Her ne kadar bitişik bir kavram olarak “Sahih Hadis” kavramını kullanmamışsa da “Sahih” diye nitelendirdiği şey aslında “Sahih Hadis”tir. Bunu aşağıdaki örneklerde de görmek mümkündür.

Bununla birlikte İmam Şafii er-Risâle’de “Sahih” kavramı yerine “Sabit” kavramını da kullanmıştır. Bu kullanımını şu sözlerinde görmek mümkündür.

*“...İşte bu şekilde Hz. Peygamber’den bir şey işiten veya ondan nakledilen bir hadisin **sabit/sahih** olduğuna kanaat getiren kimsenin, başkasını öğrenene kadar işittiği hadisle amel etmesi gerekir.”³²⁴*

*“...Gördüm ki o hadiste kolaylaştırıcı bir cihet var ve onu İbn Abbas’ın **sahih** olarak rivayet ettiğini işittim. Bundan dolayı o hadis bence diğerlerinden lafz bakımından daha şümüllü ve daha zengindir. Ben de onunla amel ettim; Hz. Peygamber’den **sabit/sahih** olarak intikal eden diğer hadislerle amel edenlere de şiddetle karşı çıktım.”³²⁵*

Şafii’nin bu iki sözünde görüldüğü üzere “Sabit” Kavramını “Sahih” yerine kullanmıştır. “Sabit” kavramı hadis usûlünde yaygın olarak kullanılan bir kavram değildir.

³²² el- Cezâiri, Tevcihu’n-Nazar ilâ usûli’l-Eser, c.I s. 171.

³²³ Kırbasoğlu, İslamî İlimlerde Şafii’nin Rolü Üzerine, s.23.

³²⁴ Şafii, er-Risâle, s. 238.

³²⁵ Şafii, er-Risâle, s. 276. “Sahih” kullanım yerine “Sabit” kullandığına dair bkz:588-589-667-757-782-905-923-1603-1604 numaralı paragraflar.

2. ZAYIF HADİS

Sahih ve Hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadislere Zayıf Hadis denir.³²⁶ Hadis usûlünde bir veya birden fazla ravinin düşmesi neticesinde senedin inkıtaya uğraması ya da hadis ravisinin adâlet veya zabt yönünden zayıf olmaları nedeniyle ortaya çıkan bu gibi durumlar bir hadisin zayıf olarak nitelendirilmesine neden olur.

Hadis usûlünde hadislerin zayıf olma nedenlerine göre “Zayıf Hadisler” farklı farklı kavramlarla isimlendirilmiştir. Biz hadis eserlerinde geçen bu kavramların hepsini açıklamak yerine yalnızca İmam Şafii’nin hakkında görüş beyan ettiği kavramlar hakkında birtakım bilgiler vereceğiz.

Şafii er-Risâlede bir hadis ıstılahı olarak “Zayıf Hadis” kavramını kullanmamıştır. Fakat yalnızca şu sözünde “Zayıf” ifadesini kullanmıştır. Bizce bu ifadeden kastettiği şey “Zayıf Hadis” tir.

“... Sonra mürsel olarak rivayet ettikleri hadisin kaynak bakımından zayıf olduğunu gösteren pek çok delalet mevcuttur.”³²⁷

Bu ifadesinde Şafii, kaynağın zayıf olması sözüyle o hadisin zayıf olacağını kastetmektedir.

Zayıf hadisler usûl kitaplarında genellikle iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi “isnadında bir veya birden fazla ravi düşmesi nedeniyle inkıtaya uğrayan zayıf hadisler”, ikincisi ise, “ravisinin adâlet ve zabt yönünden kusurlu olması nedeniyle zayıf olan hadisler”dir. Biz bu şekilde bir sınıflandırma yapmayacağız ve zayıf hadisleri tek bir başlık altında inceleyeceğiz. Çünkü imam Şafii sistematik bir şekilde Hadis ıstılahlarından bahsetmemiştir.

Hadisin, Hz. Peygamber’den itibaren muhaddislere ulaşmaya kadarki süreçte Hz. Peygamber’in vermek istediği mesajdan herhangi bir şey kaybetmeden sonraki nesillere aktarılmasında ravilerin çok önemli bir yeri vardır. Özellikle hadisi rivayet eden ravilerin adalet ve zabt yönünden yeterince güvenilir olup olmadığı muhaddislerin en çok üzerinde durdukları konudur. Çünkü yalan söyleyen, dinin emirlerine gereğince uymayan ve dinin yasakladığı fiilleri işleyen kişiler rivayetlerinde lâubali olabilirler. Ayrıca rivayet ettiği şeyi iyice belleymeyen, hafızası zayıf olan ravilerin rivayet ettiği

³²⁶ Yücel, Hadis Usûlu, s. 230.

³²⁷ Şafii, er-Risâle, s. 465.

hadislerde de hata ve hatta yalan olma ihtimali söz konusu olabilir. Bundan dolayı hadisleri rivayet eden ravilerin güvenilir olup olmadığı tek tek araştırılmış ve güvenilir olmayan ravilerin haberleri zayıf veya uydurma kabul edilmiştir.

a. Mürsel/Munkatı Hadis

Hadis ilminde “Mürsel” ve “Munkatı” birbirinden farklı anlamlarda kullanılan iki farklı kavramdır. Birbirlerinden farklı olarak kullanılmalarına rağmen bizim “Mürsel” ve “Munkatı” kavramlarını tek bir başlık altında ele alışımızın nedeni, Şafii’nin “Mürsel” ve “Munkatı” kavramlarını aynı anlamda kullanmasındandır. Aşağıdaki ifadeler bunu gayet açık bir şekilde göstermektedir.

*“ Resulullah’ın sahâbîlerini gören Tâbiîlerden birisi, Hz. Peygamber’den **Munkatı** bir hadis rivayet ederse, birkaç yönden ona bakılır... Bir Tâbiî, **Mürsel** olarak rivayet ettiği hadis konusunda yalnız kalırsa, bunu Hz. Peygamber’e isnad konusunda kendisine katılan biri bulunmazsa, söz konusu hadis sadece onun tek başına yaptığı **Munkatı/Mürsel** bir rivayet olarak kabul edilir.”³²⁸*

Mürsel kelimesi Hadis ıstılahında Tâbiîlerin sahâbeyi zikretmeden doğrudan doğruya Resulullah’a isnat ederek “Kâle Resulullah (s.a.v.)” diyerek rivayet ettikleri hadislere denmektedir.³²⁹ Mürsel Hadisin kullanımıyla ilgili olarak Hâbil Nazlıgül’ün görüşlerini burada aktarmak istiyoruz.

“ Şafii’yi yazılı literatürde Mürseli ilk tanımlayan kişi olarak vasıflandırmak kanaatimizce yanlış olmaz.”³³⁰

Şafii’ye göre Mürsel/Munkatı Haber, Hz. Peygamber’in ashabını gören Tâbiîlerin Resulullah’tan munkatı olarak rivayet ettiği hadislerdir.³³¹

“Munkatı” tabiri ise lügat yönünden umumiyetle isnadı muttasıl olmayan hadisler için kullanılmıştır. İnkıta veya ravi düşmesi isnadın ister başında olsun ister ortasında

³²⁸ Şafii, er-Risâle, s. 361-362.

³²⁹ İbnu’s-Salah, a.g.e., s. 51-56.

³³⁰ Nazlıgül, a.g.e., s. 207.

³³¹ Şafii, er-Risâle, s. 461.

veya sonunda olsun, o isnad Munkatıdır.³³² İstilahta ise Munkatı; İsnad zincirinden tabînden sonraki ravinin düş(ür)mesiyle yapılan rivayettir.³³³

Görüldüğü gibi Munkatı teriminin hadis ilminde iki farklı kullanımı vardır. Birinci kullanımında ravinin nerede düştüğüne bakılmaksızın, isnadında kopukluk meydana gelen bütün hadisler için bu kavram kullanılırken; ikincisinde ise yalnızca tabilerden sonra gelen ravilerden birinin düşmesi durumunda ortaya çıkan hadisler için Munkatı kavramı kullanılmıştır.

İmam Şafii Munkatı kavramını birinci anlamında, yani isnadın herhangi bir yerinde ravi düşmesiyle ortaya çıkan hadisler için kullanmıştır. Şafii'ye göre ravi düşmesinin sahâbede, Tâbiîlerde veya onlardan sonra gelen ravilerden birisinde olmasının anlamı yoktur. Önemli olan senette ravinin düşüp düşmediğidir. Mürsel/Munkatı kavramlarının ilk defa kullanımıyla ilgili olarak Ahmet Yücel Şunları söylemektedir:

“Tespitlerimize göre ilk defa İmam Şafii tarafından kullanılan Munkatı kavramının hicrî üçüncü asırda senedi muttasıl olmayan tüm rivayetler hakkında kullanıldığı anlaşılmaktadır... Aynı şekilde ilk üç asırda Mürsel, mutlak muttasıl olmayan anlamında kullanılmakta, başka bir ifadeyle senedi muttasıl olmayan her türlü hadise Mürsel denmekteydi.”³³⁴

Yukarıdaki sözleriyle Ahmet Yücel bizim de ifade ettiğimiz gibi hicrî ilk üç asırda özellikle de İmam Şafii'nin içinde bulunduğu zaman diliminde Mürsel ve Munkatı kavramlarının birbirleriyle aynı anlamda, yani senedinden herhangi bir ravisi düşen hadisler için kullanıldığını ifade etmiştir.

Şafii, Munkatı/Mürsel bir hadisin kabul edilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Bunlar:

1. Eğer bir ravi bir hadisi mürsel olarak rivayet ederse ve kendisine güvenilen raviler de aynı hadise mana itibariyle benzer bir hadisi müsned olarak rivayet ederlerse bu, o ravinin söz konusu hadisi ezberlediğini ve ravinin de doğru olduğunu gösterir.
2. Bir Tâbiî bir hadisi mürsel olarak rivayet eder ve bu hadisinde yalnız kalırsa bu, onun tek başına rivayet ettiği munkatı bir hadis olarak kabul edilir.

³³² Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 75.

³³³ İbnu's-Salah, a.g.e., s.58-59.

³³⁴ Yücel, Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s. 164-166.

3. Eğer mürsel olarak rivayet edilen hadise başka ravilerce rivayet edilen mürsel bir hadis bulunursa bu onun mürselliğini güçlendirir. Fakat birinci tür mürsel hadise göre daha zayıf kabul edilir.
4. Eğer böyle bir mürsel bulunmazsa, sahâbîlerden bu mürsele uygun bir söz nakledilip edilmediğine bakılır. Böyle bir sahâbî sözü bulunursa bu o ravinin hadisi doğru bir kaynaktan aldığını gösterir.
5. Âlimlerin çoğu, mürsel hadise uygun tarzda fetva veriyorsa bu da mürsel hadisi kuvvetlendirir.
6. Eğer mürsel hadis ravisi, hadisi kimden aldığını belirtirse ve ismini verdiği o ravi de bilinmeyen ve rivayeti kabul edilmeyen bir ravi değilse, onun rivayeti doğru olarak kabul edilir.
7. Eğer mürsel hadisi rivayet eden ravi, muhaddislerden biri ile birleşir ve ona muhalefet etmezse bu, onun hadisinin kaynağının doğruluğunu gösterir.³³⁵

Birisi, yukarıda saymış olduğumuz hususlardan birine aykırı davranırsa, rivayet ettiği hadise zarar verir ve onun hadisini kabul etmek caiz olmaz. Yani bu şartlara uymayan Mürsel bir hadis huccet olarak kabul edilmez. Yukarıda saydığımız şartlara uyan Mürsel Hadis olursa bu hadis kabul edilir.³³⁶

Şafii'ye göre Mürsel Hadis muttasıl hadis derecesinde huccet olmaz. Hicrî ikinci asır imamlarının sika ravilerin yanında zayıf olan ravilerden de rivayet etmeleri ve mürsel olarak rivayet edilen hadisteki düşürülen ravinin zayıf olabileceği ihtimali sebebiyle, muhaddislerin çoğuna göre Mürsel Hadis zayıftır ve delil olarak kullanılmaz. Ayrıca Tâbiîlerden sonra gelen ravilerin mürselleri de kabul edilmez.³³⁷

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Şafii, Tâbiîler arasında ayırım yapmıştır. Ona göre Resulullah'ın sahâbîlerinden çoğunu gören Tâbiîlerle(Kıbar-ı Tâbiîn) sahâbîlerden bazılarıyla karşılaşan Tâbiîlerin mürsel olarak rivayet ettikleri hadisler eşit değildir. Sahâbîlerin bazılarıyla karşılaşan Tâbiîlerin(Sığar-ı Tâbiîn) hata yapma ihtimalleri daha fazladır. Bundan dolayı onların mürsel rivayetleri kabul edilmez. Çünkü onlar rivayeti aldıkları şahıslar hakkında çok gevşektirler. Ayrıca mürsel olarak rivayet ettikleri hadisin kaynak bakımından zayıf olduğunu gösteren çok delalet vardır. Buna ilaveten

³³⁵ Şafii, er-Risâle, s. 462-463.

³³⁶ Şafii, er-Risâle, s. 464.

³³⁷ Şafii, er-Risâle, s.464.

onlar hadisin manasını çok saptırıyorlar. Fakat sahâbîlerin çoğunu gören Tâbiîlerin(Kıbar-ı Tâbiîn) Mürsel rivayetleri kabul edilebilir.³³⁸

İmam Şafii bazı ilim adamlarının bir rivayetten istifade etmek için zayıf olan bir hadisi kabul ettiklerini o hadisten daha güçlü olan başka bir hadisi kabul etmediklerini ifade etmiştir. O, bu tür ilim adamlarının bunu gafletten dolayı yaptıklarını belirtiyor. Muhatabının güvenilir kimselerce rivayet edilen ve hiçbir fakihin kabul etmediği Mürsel bir hadise örnek vermesini istemesi üzerine Şafii şu hadisi örnek olarak vermektedir.

“Muhammed b. el- Münkedir, Hz. Peygamber’in, bir babanın isterse oğlunun malından dilediği gibi ve dilediği kadarını alıp bunu ailesine harcayabileceğini çünkü oğul ve oğlun malının babaya ait olduğunu söylediğini nakletmiştir. Şafii bu hadisin Hz. Peygamber’den intikalinin sabit olmadığını, Muhammed b. el- Münkedir’in güvenilir olmasına rağmen bu hadisinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.”³³⁹

Şafii, *“Hz. Peygamber namazda gülen birisine abdestini de namazını da iade etmesi gerektiğini emretti.”³⁴⁰* Hadisini de Mürsel olduğu için kabul etmediğini ifade etmiştir. Başka bir rivayette İbn Şihab’ın hadisleri tanıma konusunda çok iyi olmasına rağmen, Süleyman b. Erkâm gibi güvenilir olmayan birinden hadis aldığını söylemiştir. İbn Şihab’ın, onu iyi bir kimse ve akıllı biri olarak gördüğünü ve bundan dolayı da kendisine hüsn-ü zan besleyip onun ismini zikretmediğini veya onun İbn Şihab’dan yaşça küçük olduğu için ismini zikretmeyip, hadisini mürsel olarak rivayet etmiş olabileceğini belirtmiştir.³⁴¹

b. Müdelles

Müdelles; bir ravinin mülâkî olduğu şeyhten, işitmediği yahutta muasır olmakla beraber mülâkî olmadığı şeyhten işitmiş gibi rivayet ettiği hadislere denir.³⁴² Bu tanımda geçen mülâkî olmak ve muasır olmak şartları hakkında iki farklı görüş vardır.

³³⁸ Şafii, er-Risâle, s.465.

³³⁹ Şafii, er-Risâle, s.467.

³⁴⁰ Şafii, er-Risâle, s. 469; Ebû Dâvud, taharet 66; Tirmizi, mevâkıf 56; İbn Mâce, ticaret, 64, taharet, 139; Ahmed b. Hanbel, II/204,214;

³⁴¹ Şafii, er-Risâle, s.470.

³⁴² Koçyiğit, Hadis Usûlü, s.78.

Bunlardan birincisi İbnu's-Salah'ın da içinde olduğu hadis âlimlerinin savunduğu görüştür. Bu âlimlere göre müdelleste esas olan mülakatın bulunup bulunmadığı değil esas olan muasır olmalarıdır. Yani birbirleriyle karşılaşma ihtimalleri olması yeterlidir.³⁴³ İkinci görüşün en önemli savunucularından biri olan İbn Hacer ise Müdelles Hadiste şartın mülakat olduğunu ifade etmiştir. Ona göre ravi ve şeyhinin aynı çağda yaşamış olması yeterli değildir. Muhakkak birbirleriyle mülakatları olmak zorundadır. Eğer mülakat yoksa ve çağdaş iseler bu durumda rivayet edilen hadise Mürsel-i Hafi denir.³⁴⁴

“Müdelles Hadis” âlimler tarafından birkaç kısma ayrılmıştır. Fakat Şafii müdelles hakkında herhangi bir sınıflandırma yapmadığı için tedlisin çeşitlerine girmiyoruz. Ayrıca o, mürsel-i hafi tabirini de kullanmamıştır. Hicrî ikinci asrın ilk yarısından itibaren yaygın olarak kullanılan ve hoş karşılanmadığı ifade edilen Tedlisin ilk tanımını yapan âlim Şafii olmuştur.³⁴⁵ Sadece hadis ilmine has bir ıstılah olan “Tedlis”in mahiyeti ve hükmü üzerinde görüş beyan eden ve bu görüşleri bize yazılı olarak ulaşabilmiş ilk müellifin de Şafii olduğunu söyleyebiliriz.³⁴⁶

İmam Şafii haber-i vahidin huccet olması için gerekli olan şartları sayarken bu şartlar arasında ravinin müdellis olmaması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“...Bir de o, karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber'den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.”³⁴⁷

Bu sözlerinden Şafii'nin İbn Hacer'in Müdelles Hadis tanımıyla aynı manada bir fikre sahip olduğunu düşünüyoruz. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi İbnu's-Salah Müdelles Hadis için muasır olmayı yeterli görürken, İbn Hacer birbirlerine mülaki olmayı veya karşılaşmış olmayı şart koşmuştu. Görüleceği üzere Şafii de “karşılaştığı kimselerden” ifadesiyle mülaki olma şartını aramıştır.

Şafii Müdelles Hadisin kabul edilip edilmeyeceği konusunda şunları söylemektedir: “ *Hadiste 'bana fülân, fülâncadan rivayet etti.'* sözünü kabul ederim. *Eğer bunu söyleyen müdellis değilse.*” diyerek bu tarzda rivayet edilen Müdelles Hadisleri kabul etmeyeceğini söylemektedir. Fakat müdellis olduğu herkesçe bilindiği

³⁴³ İbnu's-Salah, a.g.e., s.73-76.

³⁴⁴ İbn Hacer, a.g.e., s.65-66. Ayrıca bkz: El-Cezâiri, Tevcihu'n-Nazar ilâ usûli'l-Eser, c.II s. 566-573.

³⁴⁵ Yücel, Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, s.167.

³⁴⁶ Nazlıgöl, a.g.e., s.239.

³⁴⁷ Şafii, er-Risâle, s.371.

halde eğer o kişi “*Bana rivayet etti.*” veya “*Ben işittim.*” tabirleriyle rivayet ederse bu hadisi kabul edebileceğini şu sözleriyle söylemektedir: “*Biz bir müdellis rivayet ettiği hadisi, bu konuda o ‘Bana rivayet etti.’ veya ‘Ben işittim.’ demedikçe kabul etmeyiz dedik.*”³⁴⁸

Muhatabının “*Müdellislik yaptığını bilmediğin kişilerin ‘Fülandan...’ diyerek rivayet ettiği hadisi kabul ederken ne düşünüyorsun? Bu rivayette onun işitmediği bir şey de bulunabilir.*” şeklindeki sorusuna karşılık Şafii Müslümanların kendileri hakkındaki bilgi ve haberlerle ilgili sözlerinin doğru olduğunu, onların sözlerine muhalif bir fiili görüldüğü vakit onlardan sakınılacağını ifade ederek cevap vermiştir. Yani Şafii’ye göre tedlis yaptığı bilinmeyen birisinin hadisi kabul edilir. Eğer tedlis yaptığı ortaya çıkarsa ondan sakınılır ve hadisi alınmaz.

*“Ne geçmişlerimizde ne de yetiştiğimiz arkadaşlarımız arasında memleketimizde tedlis yapan kimseyi tanımıyoruz. Fakat böyleleri yeni çıktı. Bir kişinin böyle birinin rivayetini kabul etmesi yerine terk etmesi onun için daha hayırlıdır.”*³⁴⁹

Şafii bu sözleriyle daha önce Müdelles Hadis rivayet edenlerin olmadığını, bunların yeni yeni zühür ettiğini belirtmiş ve yukarıda saydığımız durum hariç, Müdelles Hadisleri hucet olarak kabul etmeyeceğini söylemiştir. Şafii’nin yaşadığı dönemden önce tedlis yapanlar bulunmadığı için herkesin rivayeti kabul edilirdi. Ancak Şafii ve ondan sonra gelen insanlar tedlis yaptıkları için herkesin Mürsel Hadisleri kabul edilmemiştir.³⁵⁰

c. Şaz Hadis

İbnu’s-Salah “Şaz” kavramıyla ilgili şunları söylemektedir:

*“Ravinin rivayetiyle tek kaldığı hadisin durumuna bakılır. Eğer rivayet ettiği hadisi aynı hadisi rivayet eden ve kendisinden hıfz ve zabt yönünden daha üstün başka bir ravinin rivayetine muhalifse o zaman rivayetiyle tek kalan ravinin hadisi merdud şazdır...”*³⁵¹

³⁴⁸ Şafii, er-Risâle, s.380.

³⁴⁹ Şafii, er-Risâle, s.378.

³⁵⁰ Nazlıgöl, a.g.e., s.240.

³⁵¹ İbnu’s-Salah, a.g.e., s.76-79.

Rivayet ettiği hadisle diğer ravilere muhalefet etmekle tek kalan ravi de aynı hadisi rivayet eden raviler gibi güvenilir bir ravidir. Zaten şazın en temel şartı muhalefet eden ravinin de güvenilir olmasıdır. Şaz Hadisin muhalifi olarak rivayet edilen ve ondan daha üstün kabul edilen hadise de Mahfuz denir.³⁵² Şafii Mahfuz kavramı hakkında herhangi bir fikir beyan etmemiştir.

İmam Şafii Şaz kavramını kullanmamakla beraber onun açık bir tanımını yapmıştır. O, Haber-i Vahidin huccet olması için gerekli olan şartları sayarken, şartlardan birisinin de hadisi rivayet eden ravinin Hz. Peygamber'den başka ravilerin rivayet ettiklerine uymayan hadisler rivayet etmemesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁵³ Yani başka ravilerin rivayet ettikleri hadislere uymayan hadisten kasıt “Şaz Hadis”tir. Bir başka yerde de Şafii şunları söylemektedir:

“Bir hadisin sübut bakımından daha kuvvetli olması onu rivayet eden kimsenin isnad bakımından daha mâruf, ilim ve hıfz bakımından daha meşhur olmasıdır.”³⁵⁴

Şafii bu sözleriyle ihtilafı olan iki hadisten hangisinin seçilmesi gerektiğini belirtmiş ayrıca, seçilen hadisin ravisinin diğer ravilere nazaran hangi yönden üstün olması gerektiğini de ifade etmiştir. Dolayısıyla her iki hadisin ravisi de güvenilir olmasına rağmen üstün tutulan hadisin ravisi bir derece de olsa daha üstün kabul edilmiştir. Şafii'nin burada kasettiği şey hadisin şaz olmaması, yani daha sonra Hadis Usûlünde bir hadis terimi olarak kullanılan ve Şaz Hadise muhalif olarak rivayet edilen “Mahfuz Hadis”tir.

İbnu's-Salah, Yunus b. Abdu'l-Âla'dan İmam Şafii'nin Şaz Hadis kavramını kullanmasıyla ilgili olarak şunları söylediğini nakletmiştir:

“Şaz, güvenilir olan bir ravinin rivayet edip de başkalarının rivayet etmediği hadis değil, güvenilir bir ravinin başkalarının rivayet ettiği hadise aykırı olarak rivayet ettiği hadistir.”³⁵⁵

İbnu's-Salah, Şafii'nin Şaz Hadis tarifini nakletmesine rağmen, Şafii'nin bu tanımının geçtiği kaynak hakkında herhangi bir malumat vermemektedir. Bu tanımları biz de er-Risâlede yapmış olduğumuz tetkik neticesinde bulamadık. Fakat yukarıda ifade

³⁵² İbn Hacer, a.g.e., s.43-44.

³⁵³ Şafii, er-Risâle, s.370.

³⁵⁴ Şafii, er-Risâle, s.285.

³⁵⁵ İbnu's-Salah, a.g.e., s.76.

ettiğimiz gibi Ahad Haber konusunu işlerken İmam Şafii Şaz Hadis konusuna bir cümleyle de olsa değinmiştir.

d. Müdrec Hadis (Hadiste Ziyade)

Hadis ilminde esas olan, bir hadisin Hz. Peygamber'den sadır olduğu şekliyle diğer insanlara aktarılmasıdır. İster güvenilir, ister zayıf olsun kim tarafından yapılırsa yapılsın hadise yapılan ilaveler bütün hadis âlimleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Aynı şekilde, hadise yapılan ziyade ister iyi niyetle, insanları doğruya yöneltmek amacıyla, isterse sehven(yanlışlıkla) olsun her iki durumda da hadise ilave yapılması uygun görülmemiştir. Bazen hadiste geçen garip (ne anlam geldiği bilinmeyen) bir kelimeyi açıklamak amacıyla veya hadis metnini tamamlamadan hüküm çıkarmak amacıyla hadise bir takım ilaveler yapılmıştır. Hadis âlimleri, hadislerde bu gibi ilavelerin olup olmadığını araştırmışlar ve herhangi bir ilavenin olduğu hadisleri sıhhat bakımından farklı kategorilerde değerlendirmişlerdir.³⁵⁶

İmam Şafii bir hadis terimi olarak “Müdrec Hadis” kavramını er-Risâle’de kullanmamıştır. O, hadiste yapılan ilavenin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında herhangi bir fikir de beyan etmemiştir. Fakat onun er-Risâle’de ele aldığı bazı hadislerin isnad veya metnine ilave yapıldığını belirtmesi ve bu hadisleri de sahih kabul edip delil olarak kullanması onun ziyade yapılmış olan bazı hadisleri kabul ettiğini göstermektedir. Şafii’ye göre “İdrac” eğer güvenilir raviler tarafından yapılmışsa zayıflık nedeni olarak kabul edilmez.

Örneğin recm konusuyla ilgili olarak rivayet edilen hadislerden birisinin isnadına Süfyan b. Uyeyne'nin ravi zincirindeki Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid'in yanında Şıbl b. Ma'bel'i ilave ederek rivayet ettiğini açıklamıştır. Şafii senedine ilave yapılan bu hadisi delil olarak kabul etmiştir.³⁵⁷ Başka bir örnekte de Hz. Peygamber'in insanların istedikleri vakit namaz kılabileceklerine delil olarak göstermiş olduğu hadiste Abdülmecid b. Abdülaziz'in, İbn Cüreyc ve Ata b. Yesar vasıtasıyla yapmış olduğu rivayette hadisin metnine; “Ey Abdülmuttalip Oğulları, Ey Abdülmenaf Oğulları “ sözlerini ilave ettiğini belirtmiş ve bu hadisi delil olarak kullanmıştır.³⁵⁸

³⁵⁶ Suyûti, Tedribu'r-Ravi, s. 226.

³⁵⁷ Şafii, er-Risâle, s.440.

³⁵⁸ Şafii, er-Risâle, s.325.

Bir başka örnekte ise Enes b. Malik ve İmran b. Husayn'ın, İbn el-Museyyib'in rivayet ettikleri; "Bir kimse namazı unutarak geçirirse, onu hatırlayınca kılsın. Çünkü Allah; **'Beni hatırlamak için namaz kıl'**³⁵⁹ buyurmuştur", hadisine "...veya uyuyarak" sözünü ilave ettiklerini belirtmiş ve bu ilaveye herhangi bir itirazda bulunmamıştır.³⁶⁰

İmam Şafii teşehhüd ile ilgili olarak çok sayıda rivayet olduğunu ve bunlardan İbn Abbas'ın rivayetini kabul ettiğini belirtmiştir. Teşehhüdün birbirinden farklı olmasının nedenlerini de şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Ben de şöyle dedim; Bütün bunlar Allah'ı ululamak için onlara Hz. Peygamber tarafından öğretilen dualardır. Belki Hz. Peygamber onu birine öğretmiş, o da ezberlemiştir. Diğerine de öğretmiş o da ezberlemiştir. Ezber yoluyla edinilen bilgide en çok sakınılması gereken şey, mananın değiştirilmesidir. Onun bu sözlerinde manayı değiştirecek bir fazlalık bir eksiklik ve bir çelişki yoktur ki 'mananın böyle değiştirilmesi doğru değildir' diyelim."³⁶¹

Bu sözleriyle Şafii teşehhüd konusunda yapılan rivayetlerin bazılarının birbirlerine göre fazlalık veya eksiklik ihtiva ettiğini açıkça söylemiştir. Ona göre yapılan bu fazlalık ve eksiklikte önemli olan şey mananın değişmemesidir. Mana değişmediği sürece yapılan ilaveler hadise zarar vermez. Zaten nerdeyse bütün hadis âlimleri sika bir ravinin hadiste yapacağı ilavenin kabul edilebileceğini ifade etmişlerdir. Nitekim Hadis Usûlünde "Ziyadetu's-Sıkat" başlığı altında hadise yapılan ziyade konusu ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

e. Münker Hadis

Zayıf ravinin, güvenilir ravilere aykırı olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadislere denmektedir.³⁶² Münker Hadiste önemli olan şey hadisi rivayet ederken tek kalan ravinin zayıf olmasıdır. Şaz ve Münker arasındaki en önemli fark; Şaz Hadisin ravisinin güvenilir olması, Münker Hadisin ravisinin ise zayıf olmasıdır.

³⁵⁹ 20.Taha,14.

³⁶⁰ Şafii, er-Risâle, s.324.

³⁶¹ Şafii, er-Risâle, s.271.

³⁶² İbn Hacer, a.g.e., s.43-44.

Münker Hadise muhalif olarak güvenilir ravinin rivayet ettiği ve sahih olarak kabul edilen hadis ise “Ma’ruf”tur. İmam Şafii “Münker Hadis” ve “Ma’ruf Hadis” kavramlarını er-Risâle’de kullanmamıştır.³⁶³ Şafii Bu iki kavram hakkında herhangi bir fikir de ileri sürmemiştir. Fakat şu sözünde Şafii’nin kastettiği şeyin bu hadis kavramları olduğunu düşünüyoruz.

“Hadis hıfzı bakımından geride olan birisi kendisinden önde gelen raviye muhalefet ederse uygun olan ikinci ravinin hadisini kabul etmektir. Hadisin hıfzı bakımından geride olanınkini değil.”³⁶⁴

Başka bir yerde ise şunları söylemektedir:

” Hadisin Sahih veya Uydurma olduğu sonucuna çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı kişi olmasıyla varılır. Ancak hadisin özel olan çok az bir kısmı bunun dışındadır. Bu tür hadiste doğru veya yalan olduğu sonucuna muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şeyi rivayet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahih ve doğru olduğunu gösteren çok sayıda delalet bulunmasıyla varılır.”³⁶⁵

Bu nakletmiş olduğumuz sözleriyle Şafii, hafıza yönünden diğerlerinden daha geride olan ravinin hadisinin kabul edilmeyeceğini ifade etmekte ve aslında bu sözleriyle, Münker Hadis ravisinin Şaz Hadis ravisine göre zayıf olduğunu belirtmiş olmaktadır.

3. MEVZU HADİS

Hadis usûlünde mevzu hadis için şöyle bir tanım yapılmıştır:

”Söz, fiil ve takrir olarak Resulullah’tan südür etmemiş fakat hatayla veya kasten; bilmeyerek veyahut da dinî bozmak için ona izafe edilen her şey mevzu hadistir.”³⁶⁶

³⁶³ 110. Sayfada yaptığımız iktibasta kullandığımız “Ma’ruf” kavramını Şafii bir hadis ıstılahı olarak değil, ravinin güvenilirliğinin bir belirtisi olarak ravi hakkında kullanmıştır. Bu kelimedden kasit ravinin herkesçe tanınan bir kişi olmasıdır.

³⁶⁴ Şafii, er-Risâle, s.382.

³⁶⁵ Şafii, er-Risâle, s.399.

³⁶⁶ Abdulfettah Ebû Gudde, Mevzu Hadisler, (çev: Enbiya Yıldırım), İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 45.

Hadis uydurmak hem Hz. Peygambere hem de onun getirdiği dine iftira etmek anlamına gelmektedir.³⁶⁷

İmam Şafii er-Risâle de “Mevzu Hadis” kavramını kullanmamıştır. Fakat o, Haber-i Vahidin kabulü için muarızıyla yaptığı konuşmada, Hz. Peygamber’e yalan isnat etme konusunu ele almakta ve bunun kötülüğü üzerine durmaktadır. Zaten yukarıda tanımını verdiğimiz gibi “Mevzu Hadis” Hz. Peygamber adına yalan olarak söylenen sözlerdir. Dolayısıyla Şafii her ne kadar “Mevzu Hadis”i müstakil bir konu ve kavram olarak kullanmasa da biz onun bu sözlerinden; “Hz. Peygambere yalan isnat etmek” ten kastının “Mevzu Hadis” kavramı olduğu sonucunu çıkarıyoruz.

C. CERH VE TA’DİL TERİMLERİ

Hz. Peygamberin söz ve fiillerinin kendisinden sonra gelen Müslümanlara doğru bir şekilde aktarılmasında, bunları rivayet eden raviler çok ciddi bir öneme sahiptirler. Bundan dolayı muhaddisler, raviler üzerinde çok ciddi bir şekilde durmuş ve bu ravilerin güvenilirliğini araştırmışlardır. Hatta bu alanda yalnızca ravilerin güvenilir olup olmadığını inceleyen eserler yazılmıştır.³⁶⁸ Hadisçiler cerh ve ta’dil konusunda gerçekten büyük bir gayret göstermişler ve on binlerce ravi hakkında bilgi veren bir literatürü ya fiilen eser yazarak ya da oluşmasına katkıda bulunarak bizlere miras bırakmışlardır.³⁶⁹

Muhaddislere göre bir hadisin sıhhatini tespit etmede en önemli etken ravidir. Eğer bir hadisin bir veya birkaç ravisi güvenilir değilse ve çok hata yapıyorlarsa bu hadis sahih olarak kabul edilemez.³⁷⁰ Bunun için hadisin kabulünde ravinin adalet ve zabt yönünün bilinmesi en başta gelen konudur. Hatta adâlet ve zabt durumu bilinmeyen yani güvenilir veya zayıf olduğu hakkında kesin bir bilgi yoksa bu durumdaki bir hadisle amel edilmez çünkü durumu bilinmeyen bir ravinin yalancı olma ihtimali vardır.³⁷¹

³⁶⁷ Mevzu hadislerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: M. Yaşar Kandemir, Mevzu hadisler, Marmara İFAV Yay, İstanbul, 2009; İbn Kayyim el-Cevziyye, el-Menâru’l-Münif fi Sahih ve Zaif, Matbaatu’l-İslamiyye, Beyrut, 2003.

³⁶⁸ Raviler hakkında yazılan eserler için bkz: El-Kettani, Hadis literatürü, s. 316-324.

³⁶⁹ Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006, s.147.

³⁷⁰ Müslim b. Haccac, Sahih-i Müslim, mukaddime.

³⁷¹ Ahmed Muhammed Şakir, a.g.e., s.74.

“Şafii'nin yaşadığı hicrî ikinci asırda hadis ilimlerinde özellikle hadis ravileri hakkında uzmanlaşmış muhaddisler bulunmaktadır. Bunların birinin veya bir kaçının bir ravi hakkındaki görüş ve beyanlarına elbette çok itibar edilmektedir. Ancak gene de bu âlimlerin biri hakkında verdiği hükümler nihâî karar olarak kabul edilmemektedir. Öte yandan bu âlimlerin bir ravi hakkındaki beyanları sıklıkla birbirleriyle çelişmektedir”³⁷²

Yukarıda görüşlerini aktardığımız Habil Nazlıgül'ün de ifade ettiği gibi muhaddislerin bir hadis ravisi hakkındaki kanaatleri tek başına kesin hüküm olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bir muhaddisin cerh ettiği ve zayıf olarak nitelendirdiği bir ravi hakkında başka bir muhaddis bunun tersi yönünde fikir beyan edebilmektedir. Çünkü bazı muhaddisler, insanların nazarında normal karşılanan bazı tutum ve davranışları bile cerh sebebi olarak kabul etmişlerdir. Mesela sırf ayakta bevlettiği için cerh edilen ve rivayeti kabul edilmeyen bazı ravilerin olduğu kaynaklarımızda zikredilmiştir. Bu tür bir raviyi bazı muhaddisler cerh ederken bazıları ise bunun cerh nedeni olamayacağı kanaatindedir.³⁷³

İmam Şafii tıpkı diğer muhaddis ve fakihlerin yaptığı gibi bir hadisin delil olarak kullanılabilmesi için bazı şartları taşıması gerektiği kanaatindedir. Bu şartların neler olacağını er-Risâlede yeri geldikçe ifade etmiştir. Bu şartları taşımayan bir rivayeti de delil olarak kullanmayacağını buralarda belirtmiştir. Şafii'ye göre bir hadisin huccet olabilmesinin esas şartı hadisin muttasıl bir ravi zinciriyle rivayet edilmesidir. Yani isnadında herhangi bir ravi düşmemelidir. Bir diğer şart ise onu rivayet eden ravinin adalet ve zabt yönünden güvenilir olarak tanınmasıdır.

“Âlimler rastgele herkesin hadisinin alınmaması ve hadisi kabul edilecek ravilerde bazı özelliklerin bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Böyle şartlar ileri süren ve bunu eserlerinde işleyen imamlardan biri de Şafii'dir. Fakat Şafii'nin eserlerinin bu husustaki ayrıcalık ve üstünlüğü, meseleleri geniş ve sarif bir biçimde ele alıp işleyen ilk kaynak özelliği taşıyor olmasıdır”³⁷⁴

³⁷² Nazlıgül, a.g.e. s.147.

³⁷³ Koçyiğit, Hadis İstılahları s. 72.

³⁷⁴ Nazlıgül, a.g.e. s.178.

Er-Risâlede Şafii'nin kullandığı cerh ve ta'dil kavramlarının bazılarını zaten Haber-i Vahidin hucet olabilmesi için gerekli olan şartları sayarken zikretmiştik. Burada öncelikle usûl eserlerinde yer alan kavramları ve anlamlarını verip hemen ardından Şafii'nin bu kavramlar hakkındaki görüşlerini belirteceğiz. Hadis usûlünde bir ravinin cerhi; Adâlet ve Zabt yönünden olmak üzere iki ana noktaya bağlıdır. Herbiri için beş esas/ilke belirlenmiştir. Bunlara “Metâinu Aşere” denir.

1. ADALETLE İLGİLİ OLAN CERH TERİMLERİ

1. Kizb: Yapmış olduğu rivayetlerde yalan söylediği kesin olarak tespit edilmiş olan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Adaletle ilgili olan bu cerh kavramını Şafii şu şekilde ifade etmektedir:

“ Hadisin Sahih veya Uydurma olduğu sonucuna genelde onu haber veren ravinin doğru veya yalancı olmasıyla ulaşılır. Yine muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şeyi rivayet etmesi veya muhalefet ettiği hadisin daha sahîh ve doğru olduğunu gösteren delaletler bulunmasıyla da hadisin doğru veya yalan olduğu sonucuna ulaşılır.”³⁷⁵

Şafii bu sözleriyle hadisinde yalan söyleyen kimselerin veya daha kuvvetli olan rivayetlere aykırı olarak rivayet eden ravinin hadisinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir.

2. İttihâmu'r-ravi bil-kizb: Hz. Peygamberin hadisinde yalan söylemese bile toplum içerisinde yalan söylediği sabit olan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Şafii konuyla ilgili olarak er- Risalede şunları söylemektedir:

“Hz. Peygamber yalancı olduğu bilinen kimselerden yapılan rivayetlere müsaade etmemiştir... Yalancıdan bir şey rivayet eden kimse yalandan uzak olamamıştır.”³⁷⁶

Şafii'nin bu sözlerinde doğrudan Hz. Peygamber adına yalan hadis rivayet eden yalancıdan rivayet etmekten değil, herkes tarafından yalancılığıyla bilinen, bu şekilde meşhur olmuş yalancıların rivayetinden kaçınılması gerektiğini söylemiştir. Zaten Hz.

³⁷⁵ Şafii, er-Risâle, S.399.

³⁷⁶ Şafii, er- Risale, s.399.

Peygamber adına yalan söyleyen kişiden kaçınılması gerektiğini önceki maddede zikretmiştir. Şafii'nin Hz. Peygamber adına yalan rivayette bulunan ravi ile – birinci madde – günlük hayattaki davranış ve ilişkilerinde yalan söyleyen ravi- ikici Madde – şeklinde iki farklı yalancı ravi tasavvuru olduğunu Habil Nazlıgül şu sözleriyle belirtmiştir:

“Şafii yalanı ikiye ayırır; birincisi açık yalancılıktır ki Şafii bunu Hz. Peygamber’e yalan bir şeyin bilerek isnat edilmesi olarak değerlendirilir...Şafii'nin kastettiği ve Hz. Peygamber'in yasakladığını söylediği ikinci yalan ise “Kızb-i Hafî” olarak isimlendirdiği gizli yalandır. Şafii bunu “doğruluğu bilinmeyen kimseden hadis almak” olarak tanımlamaktadır.”³⁷⁷

Şafii'nin “Kızb-i Hafî” diye ifade ettiği şey daha sonraki muhaddislerin ifade ettiği “İtthamu'r-ravi bil-kizb”dir.

3. Fısku'r-Ravi: İslam'ın yasakladığı bazı filleri gerçekleştiren kimseler için kullanılır. İmam Şafii er-Risâle'de doğrudan bu kavramı kullanmamıştır. Fakat er-Risâlenin geneli göz önüne bulundurulduğunda onun yalan söylediği tespit edilen bir ravinin rivayetini kabul etmemesi bizi şöyle bir sonuca götürüyor; Neticede yalan, Allah'ın yasakladığı bir fiildir. Şafii bu yasağı çiğneyen birinin rivayetini nasıl kabul etmiyorsa, fıskâ düşen yani ibadetlerini gereği gibi yerine getirmeyen içki, faiz vb. yasakları işleyen birinin rivayetini de haydi haydi kabul etmeyecektir.

4. Bidatu'r-Ravi: Dinden olmadığı halde sonradan ortaya çıkan dini inanç ve uygulamaları benimseyen, onu tasdik eden kimseler için kullanılan bir tabirdir. Muhaddislerin çoğunun genel fikri, mezhebinin propagandasını yapmayan ravilerin rivayetlerinin kabul edilmesi, propagandacı olanların rivayetinin ise reddedilmesidir. İmam Şafii de bu görüşe katılan âlimlerimizdendir.³⁷⁸ Ona göre mezhebinin propagandasını yapmayan bir ravinin bidatçı da olsa rivayeti kabul edilir.

5. Cehaletu'r-Ravi: Ravinin adalet ve zabt yönünün bilinmemesidir. Şafii bu kavram için ”meçhul ravi” kavramını kullanır. Ona göre doğru veya yalancı olduğu

³⁷⁷ Nazlıgül, a.g.e. s. 180.

³⁷⁸ Nazlıgül, a.g.e. s. 184.

bilinmeyen bir kişinin hadisi kabul edilmez.³⁷⁹ O, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

*“tanınmayan (meçhul) birisinden bir haber nakleden kimsenin haberi kabul edilmez. Bir kimsenin haberinin kabul edilmesi için onun meşhur ve ehil olan bir kimse olması gerekir.”*³⁸⁰

Şafii bu gibi hadislerin akibeti belli oluncaya kadar tevaküf edilmesi gerektiğini söylemektedir.

2. ZABT İLE İLGİLİ OLAN CERH TERİMLERİ

Yukarıda saydığımız maddeler ravinin adalet yönünden cerhedilmesiyle alakalıydı. Şimdi de ravinin zabt yönüne taalluk eden cerh ıstılahlarını ele alacağız.

1. Fuş-ı Galat: “Kesretü'l-Galat” olarak da ifade edilen bu tabir bir ravinin rivayetlerinde çok fazla hata yapmasından dolayı kullanılan bir tabirdir. Şafii bu kavramı er-Risâle de kullanmıştır. İfadenin geçtiği cümleyi burada aktarmak istiyoruz:

*“muhaddislerden çok yanılan (hata yapan) ve yanında sahih bir kitabın aslı bulunmayan bir kimsenin hadisini de kabul etmeyiz...”*³⁸¹

2. Kesretü'l-Gaflet: Ravinin aşırı derecede dalgın ve dikkatsiz olması demektir.

İmam Şafii er-Risâlenin birçok yerinde bu kavramı telaffuz etmektedir. Ona göre gaflet mazur görülebilecek bir tutum değildir. Şafii meçhul bir raviden rivayette bulunan bir muhaddisin böyle bir şeyi niçin yapmış olduğu konusunda bazı fikirler ileri sürerken bu fikirleri arasında o muhaddisin bunu gafletinden yani dikkatsizliğinden veya hadis konusunda yeterince titiz olmamasından dolayı yapmış olabileceğini söylemiştir.³⁸² Yine Şafii kimi ilim adamlarının sırf bir rivayetten istifade edebilmek için üstün bir raviyi terk edip, ondan daha zayıf bir ravinin rivayetini gafletten dolayı kabul ettiklerini ifade etmiştir. Eğer bunu kabul etmezlerse onlar için daha hayırlı olacağını söyleyerek gafletten dolayı yapılan yanlışlığı hoş karşılamadığını ifade etmiştir.³⁸³

³⁷⁹ Şafii, er-Risâle, s. 225.

³⁸⁰ Şafii, er-Risâle, s. 434, 376.

³⁸¹ Şafii, er-Risâle, s. 382.

³⁸² Şafii, er-Risâle, s. 376.

³⁸³ Şafii, er-Risâle, S. 466.

3. Muhalefetu’r-Ravi: Ravinin güvenilir ravilere metin ve isnadındaki eksiklik, fazlalık veya yanlış rivayet etme gibi nedenlerle muhalefet etmesidir.

İmam Şafii’ye göre ravi sika (güvenilir) olsa bile kendisinden daha güvenilir olan ravilere muhalif rivayette bulunmamalıdır. Haber-i vahidin huccet olması için gerekli şartları sayarken o şartlar arasında, eğer ravi hadis bilginleri ile aynı hadiste hem fikir ise kendisi de onların hadisine muvafık olan bir haber nakletmiş olmalı ve Hz peygamber’den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmaması gerektiğini söylemiştir.³⁸⁴

4. Vehm: Ravinin doğru olduğu düşüncesiyle hadisi yanlış rivayet etmesi veya mürsel bir hadisin munkatı, munkatı bir hadisi de mürsel olarak rivayet etmesi durumunda kullanılan bir tabirdir. İmam Şafii bu cerh kavramını er-Risâle de geçen şu ifadesinde kullanmaktadır:

“ Tamamı ihtilaflı olan sünnetler, ya iyice ezberlenmemiş ve bu yüzden ihtilaflı sayılmış olup, sünnetin açıklama kısmı bize ulaşmadığı için; ya da muhaddisin vehminden dolayı o sünnet öylece ihtilaflı olarak kalmıştır “³⁸⁵

Şafii bu sözleri ile bir muhaddisin vehimden dolayı hadisi yanlış rivayet etmesi dolayısıyla ravinin cerhedileceğini bize göstermiştir.

5. Sû-i hıfz: Hafızanın bunama, yaşlılık veya hastalık nedenleriyle ezber dahil olmak üzere bazı işlevlerini yeterince yerine getirememesi demektir. Bu cerh kavramı hakkında Şafii’nin er-Risâlede herhangi bir ifade kullandığına rastlamadık.

Tâbiî ki cerh sebepleri bu on madde ile sınırlı değildir. Bu genel olarak hadis ulemasının ittifakla kabul ettikleri ve sistematize ettikleri kavramlardır. Cerh ve ta’dil konusu oldukça ayrıntılı bir konudur. Biz bu kadarla sınırlandırmayı uygun gördük.³⁸⁶

³⁸⁴ Şafii, er-Risâle, s. 370.

³⁸⁵ Şafii, er-Risâle, s. 216.

³⁸⁶ Cerh ve ta’dil ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Suyûti, Tedribu’r-Ravi, s.255-280.

3. ER-RİSÂLE'DE KULLANILAN CERH VE TA'DİL İFADELERİ

Hadis usûlü eserlerine baktığımız zaman ravilerin iyi ve kötü yönlerini ifade etmek amacıyla kullanılan cerh ve ta'dil ıstılahlarının sayısı oldukça fazladır. Bizim burada bunların hepsini yazmamız mümkün değildir. Sadece Şafii'nin er-Risâlede sıkça kullandığı cerh ve ta'dil ıslahlarını kısaca vermek istiyoruz. O, her şeyden önce güvendiği ravilerin güvenilirliğini ifade etmek için **“sika”** ve **“evsak”** ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca **“emin”**, **“âdil”**, **“sâdık”** ifadelerini de bu anlamda kullanmıştır. Bunlarla birlikte er-Risâlenin birkaç yerinde ismini vermediği bazı ravilerden rivayette bulunmuş ve bu raviler için **“itham edemeyeceğim bir kimse”** şeklinde bir ifade kullanmıştır. Yine bir ravinin üstünlüğünü ifade etmek için **“...falancanın haberinden daha üstün bir hadisin var olduğunu bilmiyorum”**, **“işittiğim şeylerin en güzeli”** şeklindeki ifadelerle güvenilir ravileri ta'dil etmiştir. Cerh ifadelerini yukarıda açıkladığımız için burada bir daha açıklama lüzumu duymadık.³⁸⁷

D. DİĞER HADİS TERİMLERİ

1. İLEL'UL-HADİS

Hadislerde var olan illetleri inceleyen hadisin bir alt dalıdır. Görünüşte sağlam, herhangi bir kusuru olmayan ve ravileri güvenilir olan hadislerde bazen fark edilemeyen hatalar olabilmektedir. Mesela adalet ve zabt yönünden güvenilir kabul edilen ravinin bazen hafızasının ve dikkatinin mükemmel olmaması ezberlediği bir hadisi hatalı ezberlemesi veya unutması gibi durumlarla karşılaşabileceği daima göz önünde bulundurulmuştur.³⁸⁸ Zaten zayıf olduğu tespit edilmiş ravilerin rivayetleri kabul edilmediğine göre illet asıl itibariyle daha çok güvenilir ravilerin rivayetinde aranmalıdır.³⁸⁹

³⁸⁷ Cerh ve ta'dil ifadeleri için bkz: Şafii, er-Risâle, s. 374, 375, 376, 434, 458, 532.

³⁸⁸ El-Cezâiri, Tevcîhu'n-Nazar ilâ usûli'l-Eser, c.2 s. 598.

³⁸⁹ Yücel, Hadis Usûlü, s.272.

İmam Şafii konuyla ilgili olarak er-Risâle’de “Babu îlel fi’l-Ehadis” yani “Hadislerdeki İletler” başlığıyla bir bab açmış ve konuyu bu bab başlığı adı altında incelemiştir.³⁹⁰

İmam Şafii belkide kendi dönemine ait bir üslûbun gereği olarak, konuları karşısında hayali bir “muhatap” ile yaptığı diyalog şeklinde ele almaktadır. Muhatabı, Şafii’ye aşağıda maddeler halinde sıralayacağımız gibi Kur’an ve Hadisin birbirlerine karşı konum ve görevlerini belirtmekte ardından da Şafii’yi de kastederek birçok Muhaddisin Hz. Peygamber’in Hadisi ve ona yapılan kıyas konusunda çelişkiye düştüklerini ifade etmektedir. İmam Şafii’ye söyledikleri maddeler halinde şunlardır:

1. Bazı hadislerin benzerleri Kur’an’da nass olarak vardır.
2. Bazı hadislerin benzerleri Kur’an’da mücmel olarak vardır.
3. Bazı hadisler Kur’an’daki hükmü daha fazla açıklamaktadır.
4. Bazı hadislerin ifade ettiği hükümler Kur’an’da hiç yoktur.
5. Bazı hadisler birbirleriyle uyum halindedirler.
6. Bazı hadisler birbirleriyle çelişkilidir. Yani bunlarda nâsih-mensûh söz konusudur.
7. Bazı hadisler çelişkili olduğu halde hangisinin nâsih, hangisinin mensûh olduğuna dair herhangi bir delalet yoktur.

Muhatabı, hadislerin bu yönlerini ifade ettikten sonra Şafii’yi ve hadisçileri eleştirerek ona şunları söylüyor:

- ❖ Bir kısım hadislerde Hz. Peygamber bir şeyin yapılmasını nehyetmiş, siz de Hz. Peygamber’in nehyettiği şeyin haram olduğunu söylüyorsunuz.
- ❖ Hz. Peygamber bazı şeyleri nehyediyor, siz de onun bu tür emir ve nehiyelerinin tahrir değil, ibahat olduğunu söylüyorsunuz.
- ❖ Birbirleriyle çelişkili olan hadislerden bazılarını benimsiyor, bazılarını benimsemiyorsunuz.
- ❖ Bir durumu herhangi bir hadise kıyas yapıyorsunuz; kıyasınız o hadisle çelişince kıyası terk ediyor ve ona kıyas yapmaktan vazgeçiyorsunuz. Bir hadise kıyas yaparken ve ona kıyas yapmayı terk ederken deliliniz nedir?

³⁹⁰ Daha önce ifade ettiğimiz üzere bab başlıklarının İmam Şafii tarafından mı yoksa kendisinden sonra gelen takipçileri tarafından mı yazıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber biz konuyla alakalı bab başlığının Şafii tarafından konulduğundan hareketle konuyu inceleyeceğiz.

- ❖ Daha sonra birbirinizden ayrılıyorsunuz; içinizden biri Hz. Peygamber'in bir hadisini terk ediyor ve o terk ettiği hadisin isnad yönünden daha zayıf olanıyla amel ediyor.

Muhatabı, Şafii'ye bu eleştirileri yönelterek neden aynı konu ve hadisle ilgili muhaddislerin birbirlerinden farklı düşündüklerini soruyor.

Şafii de ona cevaben şunları söylüyor:

- Allah'ın kitabında yer alan konularda Hz. Peygamber'in koyduğu her sünnet, benzeri bir nass olma yönünden ve mücmel olanı Allah adına açıklamak bakımından Kur'an'a muvafıktır. Hz. Peygamber tarafından yapılan bu açıklama, mücmel olanın daha fazla tefsir edilmesi anlamına gelir.
- Ku'ran nassı bulunmayan konularda Hz. Peygamber'in koyduğu sünnete ise, Allah'ın ona her yönden itaati farz kıldığı için biz de ona uyuyoruz.
- Nâsîh-mensûh konusunda ise, Allah'ın Kitabıyla koyduğu hükmü yine Kitabıyla neshetmesi gibidir. Yani Hz. Peygamber'in sünneti de yine onun sünnetiyle neshedilir.
- Hakkında nâsîh-mensûh olduğuna dair herhangi bir delil bulunmayan çelişkili hadisler aslında birbirleriyle uyumlu haldedir yani onlarda çelişki yoktur.³⁹¹

Şafii muhatabını çelişkili olduğunu ifade ettiği konulara bu şekilde bir izah getirdikten sonra hadislerdeki bu illetlerin asıl nedenlerinin ravi merkezli olduğunu belirtmektedir. O, hadis ravilerinin bazılarının bir hadisi geniş olarak bazılarını özet olarak naklettiğini bundan dolayı da aynı konu hakkında rivayet edilen hadislerin bu nedenlerden dolayı eksik veya ihtilafli/illetli görüldüğünü ifade etmiştir.

Bazen de Hz. Peygamber'in aynı konuyla alakalı olarak konunun bağlamını gözönünde bulundurarak birbirleriyle aynı ve birbirlerine muhalif sünnetler koyduğunu,

---

³⁹¹ Şafii, er-Risâle, s.210-213.

bunu ezberleyen ravilerin bu hadisleri kendilerine göre rivayet ettiklerini bunun da hadisler arasında çelişki olduğu hissini uyandırdığını belirtmiştir.

2. MUHTELİF'UL-HADİS (İHTİLAF'UL-HADİS)

Muhtelif'ul hadis ilminin amacı birbirleriyle ve Kur'an'la çelişiyor gibi gözükken veya çelişen hadislerin çelişkili görünmesinin nedenlerini araştırmaktır. Eğer çelişki giderilebilecek bir şekildeyse o hadis te'vil edilerek aralarındaki ihtilaf giderilir. Çelişki giderilemeyecek düzeydeyse bu hadisler arasında bir tercih söz konusu olur.

Aynı konuyla alakalı birbirine taban tabana zıt olan iki hadis varsa bu durumda bu hadisler ihtilafı kabul edilir. İmam Şafii Muhtelif'ul-Hadis konusunda çok önemli bilgiler vermiş ve bu bilgiler günümüze kadar yazılı olarak gelebilmiştir. Hatta Şafii'nin verilerinden hareketle daha erken bir dönemde başlamış olduğu tahmin olunan muhtelif'ul-hadis ilminin yazılı literatürdeki ilk örneğine Şafii'de rastlamaktayız.³⁹² Yani o, ihtilaf'ul-hadis ilminin kurallarını ilk defa ortaya koyan ve bu özellikte hadisleri toplayan ilk kişidir. İmam Şafii er-Risâle'nin birçok yerinde muhtelif'ul-hadis konusunu ele almaktadır. Şafii nâsîh-mensûh ve ihtilaf'ul-hadis konusunu iç içe geçmiş bir şekilde ele almaktadır. Şafii hadisler arasında görülen çelişkilerle ilgili görüşlerini ifade etmek için "İhtilaf'ul-Hadis" adlı bir de eser yazmıştır.³⁹³

*"Muhtelif'ul-Hadis', 'İhtilaf'ul-Hadis', 'Müşkil'ül-Hadis' isimleriyle anılan bu ilim sahih bir hadisin yine sahih olan hadis veya hadisler ya da diğer delillere zıt görünmesinin sebeplerini araştırır ve bunu gidermenin yollarını inceler."*³⁹⁴

Şafii ihtilafı şu şekilde tanımlamaktadır:

³⁹² Nazlıgöl, a.g.e., s.219.

³⁹³ İmam Şafii'nin İhtilaf'ul-Hadis adlı eseri üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır bkz: Bayram Kanarya, "İmam Şafii'nin 'İhtilaf'ul-Hadis' isimli Eserinin Hadis ilmindeki Yeri", basılmamış yüksek lisans tezi.

³⁹⁴ Yücel, Hadis Usûlü, s.276.

“İhtilaflı iki hadis, birisi feshedilmeden uygulanamayan hadistir. Örneğin bir hadis bir şeyi helal kılıyor, başka bir hadiste o şeyi haram kılıyorsa bu hadisler ihtilaflıdır.”³⁹⁵

Ahmet Yücel İhtilaf’ul-hadis ilminin teşekkülüyle ilgili olarak İbn Kuteybe’ye atfen şunları söylemektedir:

“Hadislerin birbirleriyle Kur’an’la veya aklî delillerle çelişkiliymiş gibi görünmesi hadisçileri zor durumda bırakmaktaydı. Bunun üzerine hadisçiler bir taraftan ihtilaflı olduğu iddia edilen hadislerle amel etmeyi sağlamak, diğer taraftan da söz konusu eleştirilere cevap vermek amacıyla İhtilaf’ul-Hadis ilmini geliştirmişlerdir. Böylece hem hadislerim azamisinden yaralanılması sağlanacak hem de sünnete ait metinlerin anlaşılması sağlanmış olacaktı.”³⁹⁶

a. İmam Şafii’ye Göre İhtilafın Nedenleri

İmam Şafii’ye göre hadisler arasında ihtilaf çıkmasının çeşitli nedenleri vardır. Ona göre bu nedenlerin tamamı ravi kaynaklıdır. Hz. Peygamber’in her işinin uyum halinde olduğu için onun işlerinde ve sözlerinde asla bir çelişki olamayacağını belirtmiştir. Sahih/Sabit olan hadisler arasında asla çelişki olamayacağı kanaatindedir. Yine o, sika ravilerin birbirlerine muhalif rivayette bulunmadıklarını eğer raviler sika olmalarına rağmen hadislerinde ihtilaf varsa bu hadislerde nesh olabileceğini düşünmektedir.³⁹⁷

Resulullah bazen kendisine sorulan sorulara sorunun bağlamını göz önünde bulundurarak cevaplar vermiştir. Hz. Peygamber’in konuyla alakalı sözünü işiten sahâbeden bazıları hadisin bağlamından söz etmeden sadece Hz. Peygamber’in soruya verdiği cevabı rivayet etmişlerdir. Aslında sahâbe bu hadisin bağlamını ve söyleniş amacını bilmektedir fakat onlardan sonra gelen Tâbiîler hadisin bağlamını bilmedikleri için sadece sahâbeden duydukları bölümü nakletmişlerdir. Dolayısıyla rivayet edilen hadis sorulan soruyla ilgiliyken bağlamı söylenmediği için genel bir hüküm

³⁹⁵ Şafii, er-Risâle, s.342.

³⁹⁶ Yücel, Hadis Usûlü, s.277.

³⁹⁷ Şafii, er-Risâle, s.213.

koyuyormuş izlenimi yaratmış ve böylece söz konusu hadisler arasında ihtilaf varmış vehmi uyanmıştır.³⁹⁸

Hz. Peygamber bazen genel bir ifade kullanarak bu ifadesiyle özel bir durumu, bazen de özel bir ifade kullanarak bu ifadeyle genel bir durumu kastetmiş olabilir. Onun için, Hz. Peygamber'in hadisi söylemesindeki amacının iyi bilinmesi gerekir. Hz. Peygamber bazen umumi ve mücmel lafızlarla herhangi bir konu hakkında hüküm verip bir şeyin helal veya haram olduğuna dair bir karar verdikten sonra başka bir yerde ve zamanda bu umumi hükmü hususileştiren önceki sünnetine muhalif başka bir sünnet koyabilir.³⁹⁹

Şafii hadislerin birbirleriyle ihtilaflı görünmesinin başka bir nedeni olarak da Hz. Peygamber'in dili olan Arapçanın çok zengin ve geniş bir dil olmasını gösterir. Çünkü Arap dilinde bazen hususi bir ifadeyle genel, genel bir ifadeyle de hususi anlam kastedilebilir.⁴⁰⁰

Hadis ravisi bazen hadisin söylenme sebebini anlatan ilk bölümünü ezberlemeden sadece hadisin hüküm bildiren kısmını ezberleyip onu aktarabilir. Aktardığı bu bölümde bazı nasslara muhalif kısımları içerebilir. Hâlbuki hadis sebebiyle birlikte bir bütün olarak aktarılırsa aslında herhangi bir ihtilaf söz konusu olmayacaktır. Mesela Hz. Peygamber'in kurban etlerini üç günden fazla saklanılmasını yasakladığı rivayet edilmiştir. Fakat Hz. Aişe'den yapılan bir rivayette Hz. Peygamber'in bu yasağı koymasının amacı belirtilmiş ve bu rivayete muhalif başka bir hadis rivayet edilmiştir. O rivayet şu şekildedir:

“Resûlullah zamanında çölden bazı kimseler gelmişti. Kurban bayramı zamanıydı. Resûlullah: “Üç günlük yiyecek ayırıp, gerisini sadaka olarak dağıtın” diye emir verdi. Bir zaman sonra Resûlullah'a gelip, “Ya Resûlullah! İnsanlar artık kurbanlarından faydalıyor, yağlarını eritip derilerinden kırba yapıyorlar” dediler. Resûlullah, “Bunda ne var?” dedi. Bunun üzerine insanlar, “Ya Resûlullah! Sen kurban etlerinin üç günden

³⁹⁸ İsmail Lütfi Çakan, Usûl Kitaplarında “İhtilafu'l-Hadis”, Sayı:4, M.Ü.İ.F. Dergisi, İstanbul, 1986, s.76-114.

³⁹⁹ Şafii, er-Risâle, s.214.

⁴⁰⁰ Hadisler arasındaki ihtilafın nedenleri için bkz: Enbiya Yıldırım, Hadiste Metin Tenkidi, Rağbet Yay., İstanbul, 2009, s. 323.

fazla saklanması yasaklamıştın”, dediler. Resûlullah da: “Ben kurban bayramı sırasında gelen misafirler sebebiyle böyle bir istekte bulundum. Artık yiyin, sadaka verin ve biriktirin”, dedi.⁴⁰¹

Şafii hadisler arasındaki ihtilafın başka bir nedeni olarak da bazı ravilerin bir hadisi geniş olarak bütün ayrıntılarıyla aktarırken bazılarının ise özet olarak aktardığını göstermektedir.

“Bazı hadisler özel bir durum arz ediyor. Bir kısmı ezberleniyor, bir kısmı ezberlenmiyor. Bazen son kısmı ezberleniyor, baş tarafı ezberlenmiyor. Ravilerden her birisi de ezberlediği kısmı rivayet ediyor.”⁴⁰²

Ravilerin rivayet ettikleri hadislerin bazen yetişemedikleri bir sorunun cevabı olabileceğini dolayısıyla hadisin vermek istediği mesajı net olarak aktaramadıklarını ifade etmiştir.⁴⁰³ Hadislerin birbirleriyle çelişkili görünmesinin bir başka nedeni olarak da ravilerin hadisleri iyice ezberlemediklerini ya da muhaddislerin vehminden dolayı ihtilafı gördüklerini söylemektedir.

b. Hadisler Arasındaki İhtilafı Giderme Yolları

İhtilafu'l-hadis ilminde öncelikli olan şey hadisler arasında gerçekten çelişki bulunup bulunmadığının tespit edilmesi meselesidir. Eğer ihtilafı olduğu ifade edilen hadislerin her ikisiyle de amel etme imkânı varsa bu hadisler ihtilafı olarak kabul edilmez. Hadislerin gerçekten ihtilafı olduğu sonucuna varabilmek için birisinin helal hükmü verdiği bir duruma başka bir hadisin haram hükmü vermesi gerekir.⁴⁰⁴

İmam Şafii elinden geldikçe ihtilafı olan hadisler arasında ihtilaf olmadığını ispatlamaya çalışmış ve ihtilafı oldukları iddia edilen hadislerin ihtilafı olmadıklarına dair ipuçları ve deliller aramıştır. Ona göre bu tür hadislerin ihtilafı olmama ihtimalleri daima vardır. Onların ihtilafı olmadıklarının bir izahının olabileceğini belirtmiştir. Eğer

⁴⁰¹ Müslim, Edâhi 28, II/1561; Malik, Muvatta, Dehaya 7; Beyhaki, Sünen, Dehaya; Ahmed b. Hanbel, VI/51.

⁴⁰² Şafii, er-Risâle, s.239.

⁴⁰³ Konuyla ilgili olarak bkz: Zerkeşi, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelik Eleştirileri, (çev: Bünyamin Erul), Kitabiyyât yay, Ankara, 2002.

⁴⁰⁴ Şafii, er-Risâle, s.342.

bu hadislerin ikisiyle birden amel etme imkânı varsa, her ikisiyle de amel edilmelidir. Bunlardan birini tercih edip diğerini terk etmek en son yol olmalıdır.⁴⁰⁵

Şafii'ye göre ihtilafı olan hadislerin sabitlik durumu eşit ise bu ihtilafı gidermek için Cem ve te'vil yoluyla hadisler arasındaki ihtilafı giderme yoluna başvurulmalıdır. Eğer bu yapılamıyorsa hadisler arasında neshin olup olmadığına bakılır. Nesh olduğu ortaya çıkarsa nâsîh olan ile amel edilir, mensûh olan terk edilir. Nesh olduğu da bilinmiyorsa çeşitli delaletlere göre hadislerden biri diğerine tercih edilir. Fakat tercih edilen hadisin her alanda diğerinden üstün olması gerekir. Bu üstünlük de hadisin, Kur'an, mütevatir sünnet, icma ve diğer delillere uygun olmasıyla olur. Yine aynı hadisin sahâbe söz ve uygulamalarına ve büyük imamların fetvalarına da uygun olması onun için üstünlük vesilesidir.⁴⁰⁶ Bir hadis ancak Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve birinci hadise muhalif olan başka bir hadisle terk edilir. Yukarıda izah ettiğimiz gibi bu hadisin de diğerinden daha sahih/sabit olması gerekir.

İmam Şafii'nin ihtilafı olan hadislerin ihtilaflarını gidermek için yapmış olduğu te'vile abdest konusunu örnek olarak verebiliriz. İbn Abbas Hz. Peygamber'in abdest alırken her uzvunu birer defa yıkadığını rivayet etmiştir. Amr b. Yahya'nın dedesinin Abdullah b. Zeyd'e Hz. Peygamber'in nasıl abdest aldığını gösterirken Resulullah'ın her uzvunu üçer defa yıkadığını söylemiştir. Bu iki hadisin görünüşte birbirlerine muhalif olduğu söylenebilir. Fakat Şafii bunların ihtilafı olmadıklarını, Hz. Peygamber'in uzuvlarını bir kere yıkamasının uzuvların en az birer kere yıkanacağı anlamına geldiğini söylemiştir. Uzuvların üçer defa yıkanması ise ideal bir abdestin nasıl yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Yani Şafii'ye göre abdest ile ilgili her iki rivayet de doğrudur.⁴⁰⁷

Şafii ihtilafı gidermek için ihtilafı hadislerin arasını cem ve te'vil etmenin dışında ikinci bir yol olarak "Nesh"i önermektedir. Nesh konusunu daha önce "Kur'an ve Sünnette Nâsîh-Mensûh Konusu" başlığı altında ele aldığımız için burada ayrıntılarıyla ele almıyoruz. Fakat bir hadis ıstılahı olması vesilesiyle "Sünnette Nâsîh-Mensûh" konusunu ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

⁴⁰⁵ Şafii, er-Risâle, s.341.

⁴⁰⁶ Şafii, er-Risâle, s.216,280.

⁴⁰⁷ Şafii, er-Risâle, s.162.

İmam Şafii hadisler arasındaki ihtilafı gidermenin yollarından biri ve en son çare olarak bu hadisler arasında tercih yapılmasını önermektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Şafii mümkün oldukça ihtilafı olan iki hadisle de amel etmek istemektedir. Fakat bunun mümkün olmadığı durumlarda tercih yolunu seçmiştir. Bu şekilde hadislerden birisi tercih edilip, onula amel edilirken ikincisi ise kabul edilmemekte ve onunla amel edilmemektedir.⁴⁰⁸

c. İhtilafı Hadisler Arasında Tercih Yöntemleri

Hadisler arasında var olan ihtilafı gidermenin yollarından birisi de bu hadislerden birisini tercih etmektir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu yol Şafii'nin en son başvurduğu yöntemdir. Hadisler arasında cem ve te'vilin kesinlikle mümkün olmadığı durumlarda tercih yöntemi devreye girmektedir. Fakat yapılan bu tercih rastgele yapılmayıp belli bir plan ve kriter çerçevesinde gerçekleştirilir. Aralarında neshin olduğuna dair herhangi bir delilin bulunmadığı ve ihtilafı olduğu kesinleşen hadislerle ayrı ayrı amel etme imkânı olmadığı zaman ikisini de terk etmek yerine te'vil ederek birini kabul etmeliyiz. Fakat yapılacak olan tercihler sağlam esaslara dayanmalıdır. Kendisiyle amel edilen terk edilen hadisten daha kuvvetli olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in hadisi boş yere terk edilemez.⁴⁰⁹

Şafii ihtilafı olan hadisler arasında ki tercih kriterlerini er-Risâlede gayet güzel bir şekilde özetlemektedir. Onun tercih kriterlerini burada kendi ifadesiyle aktarmak istiyoruz:

“Eğer Kur’ân’da tercihi sağlayacak bir nass yoksa bize göre uygun olan en sâbit olanı tercih etmektir. Bu da, hadisi rivayet edenin daha mâruf, meşhûr ve hâfız olmasıyla olur. Ya da tercih ettiğimiz hadis iki veya daha fazla isnadla rivayet edilirken, diğerinin tek isnadla rivayet edilmesiyle gerçekleşir. Daha fazla tarîkten rivayet edilen hadis, hıfz bakımından az isnadlı hadisten daha üstündür. Yahut da tercih ettiğimizin, Allah’ın Kitabı’ndaki manaya daha benzer olmasıdır. Veya diğer hadislere benzer olmasıdır. Âlimlerin daha iyi bildiği veya kıyasa ya da bu iki hadis dışındaki

⁴⁰⁸ Hadisler arasındaki ihtilafı giderme yolları hakkında bkz: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, Te’vîlû-Muhtelifül Hadis, Daru’l-Kitabul İlimiyye, Beyrut, 1985.

⁴⁰⁹ Şafii, er-Risâle, s.284.

*sünnete daha uygun olan ve sahâbîlerin çoğu tarafından benimsenen rivayet daha üstündür.*⁴¹⁰

Şafii ihtilafı hadisler arasında tercih yapılacağı vakit öncelikle Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine en uygun olan hadisin seçilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre bu hadislerden hangisinin Kur'an'a daha uygun olduğuna dair birtakım deliller aramak gerekir. Dolayısıyla manaca ve ruh olarak Kur'an ve Hz. Peygamber'in genel sünnetine en uygun hadis tercih edilir.

İmam Şafii konuyla ilgili olarak sabah namazının hangi zamanlarda kılındığında daha sevap getireceği ve efdal olacağı konusunda birbirine muhalif iki rivayeti ele almaktadır. Bu rivayetlerden birincisinde Râfi b. Hadîc vasıtasıyla Hz. Peygamber'in şöyle söylediği ifade edilmiştir:

*“ Sabah namazını etraf biraz aydınlanınca kılın; çünkü bunun sevabı daha büyüktür. Ya da sevabı daha büyük olur. ”*⁴¹¹

İkinci hadis ise Süfyan b. Uyeyne'nin ez-Zühri vasıtasıyla Hz. Aişe'den rivayet ettiği bir haberdur:

*“Mü'min kadınlardan bir kısmı, Hz. Peygamber'le sabah namazını kılıyorlar, sonra çarşaflarına bürünerek gidiyorlardı. Ortalığın karanlığından onları kimse tanımazdı. ”*⁴¹²

Hadisler birbirlerine uymadığı zaman kabul ettiğimiz hadisin terk ettiğimiz hadisten daha üstün olduğunu gösteren bir sebep bulunmadıkça birini alıp ötekini bırakamayız. Bu iki hadisten Hz. Aişe'nin hadisi Allah'ın kitabına daha çok benzediği için onu kabul ediyoruz. Çünkü Allah Kur'an'da: **“Namazları özellikle orta namazı (ikinci namazı) muhafaza edin.”**⁴¹³ Buyurmuştur. Yine bu hadis Râfi b. Hadîc'in hadisinden daha çok Hz. Peygamber'in sünnetlerine benzemektedir. Çünkü Hz.

⁴¹⁰ Şafii, er-Risâle, s.285.

⁴¹¹ Şafii, er-Risâle, s. 283; Tirmizi, Salât 3; Nesâi, Mevakit 27; Dârimi, Salât 21.

⁴¹² Şafii, er-Risâle, s. 284; Buhâri, Mevakit 27, Ezan 163,165; Muslim, Mesacid 232; Ebû Dâvud, Salât 8; Nesâi, Mevakit 25; İbn Mâce, Salât 2; Ahmet b. Hanbel, vı/37,179.

⁴¹³ 2. Bakara, 238.

Peygamber'e hangi amellerin faziletli olduğu sorulduğunda o da vaktin evvelinde kılınan namaz buyurmuştur.⁴¹⁴

Şafii bu tür hadislerde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olanın tercih edilmesinin yanında bu hadisleri rivayet eden ravilerden hafıza yönünden daha üstün olan, ilmi yönden daha iyi olan ve daha meşhur olan ravinin hadisinin bu yönlerden geride olan raviye tercih edileceğini söylemiştir.

“Rivayetler birbirlerine muhalif olduğu zaman hangisinin doğru ezberlendiği veya hangisinin yanlış ezberlediğine bakılır.”⁴¹⁵

Kimi ravilerin hadis ilmiyle çok yakından meşgul oldukları için özellikle babası, amcası, yakın bir akrabası ve güvenilir raviden hadis tahsil etme, işitme ve hadis sohbetlerine katılma gibi yönlerden daha meşhur olduklarını belirtmektedir.

Sabah namazının vaktiyle ilgili rivayet edilen hadisten Hz. Aişe'nin rivayetinin kabul edilmesinin ikinci bir nedeni olarak, onun daha meşhur ve hıfz bakımından daha iyi ravilerce rivayet edilmesini göstermiştir. Şafii ihtilafli hadislerden hangisinin tercih edileceğine dair başka bir tercih seçeneği olarak hadislerden üstün kabul edilenin isnad yönünden daha fazla yolla rivayet edilmiş olanını tercih etmektedir. Mesela iki hadisten iki yolla rivayet edilen hadis bir yolla rivayet edilen hadisten daha üstündür. Vermiş olduğumuz örnekte Şafii, Hz. Aişe'nin hadisini tercih etmesinin başka bir nedenin de onunla birlikte üç sahâbînin daha aynı hadisi benzer ifadelerle rivayet etmesini göstermiştir.⁴¹⁶ Yani ihtilaf durumunda, ravi sayısı çok olan hadis, az olana göre tercihe daha şayandır.

Şafii'ye göre ihtilaf halinde olan hadislerden sahâbenin ve âlimlerin çoğunun benimseyip kabul ettikleri ve ona göre amel ettikleri hadis tercih edilmelidir. Ebû Bekr, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talip, İbn Mesud, Ebû Musa el-Eş'ari ve diğer birçok sahâbenin sabah namazını vaktin evvelinde kıldıklarının kesin olarak kendilerine ulaştığını ifade ederek, bu sahâbîlerin kendilerinin kabul ettikleri hadise

⁴¹⁴ Şafii, er-Risâle, s. 682-688.

⁴¹⁵ Şafii, er-Risâle, s. 280, 493.

⁴¹⁶ Şafii, er-Risâle, s. 280.

göre amel ettiklerini delil olarak göstermiştir.⁴¹⁷ Ayrıca İslam âlimlerinin üzerinde icma ettikleri hadis icma edilmeyen hadise tercih edilir.⁴¹⁸

İhtilafı olmaları halinde iki hadisten kıyasa en uygun olan hadisin tercih edileceğini şu sözleriyle belirtmektedir:

“Hadisler arasında ihtilaf olabilir, o zaman ben Kitap, sünnet, icma ve kıyas ile istidlal ederek bu ihtilafı hadislerden birini tercih ederim...”⁴¹⁹

Er-Risâlede Şafii son olarak ihtilafı hadislerden metni daha uygun olan hadislerin tercih edileceği görüşündedir. Tahiyat duasıyla ilgili rivayetlerden İbn Abbas'ın rivayetini tercih etmesinin nedeni olarak şunları söylemektedir:

“Gördüm ki o hadiste kolaylaştırıcı bir yön var ve onu İbn Abbas'ın sahih olarak rivayet ettiğini işittim. Bundan dolayı o hadis bence, diğerlerinden lafız bakımından şümullü ve daha zengindir. Bende onunla amel ettim.”⁴²⁰

Sonuç olarak ihtilafı hadis ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Şafii'ye göre Hz. Peygamber'in birbiriyle, Kur'an ve sünnetle çelişkili olan hadisler söylemiş olması mümkün değildir. Çünkü Resulullah Kur'an'ı açıklar, onun mücmel ifadelerini anlaşılır kılar fakat ona aykırı bir söz söylemez. Eğer Kur'an'a, sünnete ve birbirlerine muhalif hadisler varsa ya bunlardan biri neshedilmiş ve buna rağmen bundan haberdar olmayanlar tarafından rivayet edilmiş ya da bu hadisleri ezberleyip rivayet edenler çeşitli nedenlerden dolayı eksik veya yanlış ezberlemişler ve bu şekilde rivayet etmişlerdir. Bundan dolayı da bu hadisler ihtilafı olarak kalmıştır. Araştırıldığı vakit bunların ihtilafı olmadığı ortaya çıkacaktır. Şafii bu tür hadislerin ikisiyle de amel etmek amacıyla cem ve te'vil yoluna başvurmuş ve her ikisiyle de amel etmek için çaba sarf etmiştir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise neshe başvurmuş ve bunlardan birinin neshedilmiş olabileceği savını ileri sürmüştür. Şafii'ye göre ihtilafın asıl nedeni ravilerdir.

⁴¹⁷ Şafii, er-Risâle, s. 289.

⁴¹⁸ Şafii, er-Risâle, s. 373.

⁴¹⁹ Şafii, er-Risâle, s. 373.

⁴²⁰ Şafii, er-Risâle, s. 276.

Biz ihtilafli hadisler arasındaki ihtilafı giderme yolları ve bunlar arasında tercih yapma konusunda Şafii'nin er-Risâle adlı eserini esas alarak Şafii'nin konuya bakışını ele aldık. İmam Şafii'nin yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu konuya munhasır “İhtilaf’ul-Hadis” adlı başlı başına bir eseri vardır. Bu eserde ihtilafli hadisler arasında çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve çok sayıda örnekler verilmiştir. Biz tezimizi er-Risâle ile sınırlı tuttuğumuz için konu hakkındaki diğer görüşlerini burada aktarmadık.⁴²¹

3. SÜNNETTE NÂSİH-MENSÛH

İmam Şafii'nin nesh hakkındaki fikir ve düşüncelerini birinci bölümde “Kur’an’da ve Sünnette Nâsîh- Mensûh Konusu” başlığı altında ele almıştık. O başlıkta özellikle Kur’an ve sünnetin birbirlerini neshedip edemeyeceği üzerinde durmuştuk. Bu başlık altında bu konuları tekrar etmeyeceğiz. Konu hakkındaki ayrıntılı bilgi için ilgili başlığa bakmak yeterli olacaktır. Bu başlığı burada tekrar ele almamızın nedeni “Nâsîh-Mensûh”un bir hadis ıstılahı olması nedeniyledir. Biz burada yalnızca sünnet/hadisteki nâsîh-mensûh konusunu ele alacağız. Kur’an’daki nesh meselesini ise daha önce anlattığımız için burada üzerinde durmayacağız.

“Nesh” hadis ilminde birbirine zıt anlamda ortaya çıkan iki hadisin cem ve te’vili mümkün olmadığı zaman, aralarında bir iptal olduğu düşüncesiyle yeni getirilen hükmün eski hükmü bertaraf etmesi anlamına gelmektedir.⁴²² Bu hadislerden daha önce gelen, hükmü kaldırıldığı için mensûh adını alırken, daha sonra gelen ve kaldırılan hükmün yerine yenisini getiren hadis/sünnete ise nâsîh denir.⁴²³ Biz sünnette nâsîh-mensûh konusunu yalnızca Şafii'nin er-Risâlede açıkladığı kadarıyla ele alacağız. Çünkü Şafii “İhtilaf’ul-Hadis” adlı eserinde de bu konuya ayrıntılı olarak değinmiştir.

Şafii’ye göre Allah ve Resulü dilediğini emreder, dilediğini yasaklar, onların emir ve yasakları sorgulanamaz, Müslüman bütün benliğiyle bunlara Tâbiî olmalıdır. Bu bağlamda Allah ve Resulü herhangi bir emir ya da yasağı dilediği zaman kaldırabilir.

⁴²¹ Hadislerdeki ihtilaf için bkz: İmam Şafii, İhtilaful Hadis, (Tah: Âmir Ahmed Haydar), Müessesetü’l – Kutubi’s Sekafiyye, Beyrut, 1995.

⁴²² Es-Suyûti, Tedribu’r-Ravi, c. II, s. 170.

⁴²³ İbn Hacer, a.g.e., s. 58.

Şer'i bir hükmün daha sonra kaldırılması yani neshedilmesi İslam âlimlerinin neredeyse ittifakla kabul ettikleri bir olgudur.⁴²⁴

“Nesh” Şafii'nin teorisinde cem ve te'vil'in mümkün olmadığı durumlarda devreye girer. Neshin mümkün olmadığına birtakım karinelerle ulaşılır. Bu karineler neshedilen sünnetten daha kuvvetli başka bir sünnetin bulunması, sahâbî sözü ve uygulamaları, sonraki âlimlerin amelleri ve kıyas gibi delillerdir.

Şafii'ye göre bir sünnetin neshi iddia ediliyorsa bunu nesheden sünnet mutlaka bilinmelidir. “Nâsîh Sünnet”in bilinmediği durumda neshin varlığını iddia etmek caiz değildir. Bunun tecvizi halinde bütün sünnetin “belki de mensûhtur” zannıyla ortadan kaldırılması mümkün olacaktır.⁴²⁵ Ona göre sahâbîlerin hepsinin nâsîh-mensûhtan haberdar olmamaları mümkün değildir. İstendiği zaman aralarında bu bilgiye sahip olan biri elbette bulunur.⁴²⁶

Bir sünnet/hadisın neshedildiği sonucuna öncelikle onu Hz. Peygamber'den sadır olan bir başka sünnet/hadisın delalet etmesiyle anlaşılır. Hz. Peygamber açık bir şekilde önceden koyduğu bir hükmü neshettiğini söylemektedir. Örneğin Resullullah kurban etinin üç günden fazla saklanmasını yasakladığını fakat daha sonra bu hükmünü kaldırdığını bildirmiştir. Kurban bayramı günlerinde fakirler dolaştığı için onlara dağıtılması amacıyla bu yasağı koymuştur, bu durum kalkınca bu yasağa da gerek kalmamıştır.

Resulullah'ın önceki sünnetini neshettiği sahâbîlerin işaret etmesiyle de gün yüzüne çıkmaktadır. Böylece hadislerden hangisinin nâsîh hangisinin mensûh olduğu bu şekilde anlaşılmaktadır. Çelişkili iki hadisten zaman itibarıyla daha önce olan mensûh, ondan sonra gelen hüküm ise nâsîh olur. Mesela Şafii bu konu ile ilgili olarak Hz. Peygamberin hastalığı nedeniyle oturarak namaz kıldığı vakit cemaatin de oturarak kıldığını, fakat vefatına yakın bir zamanda kendisinin oturarak cemaatin ise ayakta namaz kıldığına işaret ederek daha sonra gelen hükmün öncekini neshettiğini

⁴²⁴ Aktepe, İmam Şafii'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı, Hadis Tetkikleri Dergisi, 4/2, 2006, s. 55-80.

⁴²⁵ Nazlıgöl, a.g.e., s.216.

⁴²⁶ Şafii, er-Risâle, s. 215.

belirtmiştir.⁴²⁷ Şafii bunların dışında hadisler arasında hangisinin nâsîh hangisinin mensûh olduğu sonucuna bu hadislerden kıyasa en uygun olanının tercih edilerek varılacağını belirtmektedir.

4. HADİSLERİN MANA İLE RİVAYETİ

Hadisler hadis kitabına geçinceye kadar bir kısmı aynı lafızlarla bir kısmı ise aynı anlamdaki farklı lafızlarla nakledilmiştir. Dolayısıyla hadislerin mana ile rivayeti kitaplara geçinceye kadar ki dönemle ilgilidir.⁴²⁸ Hadislerin lafız ve mana ile rivayet edilmesinin araştırılması hadis usûlünün temel konularından biridir. Çünkü bir hadisin Hz. Peygamber'den işitildiği şekliyle ve aynı lafızlarla rivayet edilmesi, mana ile rivayet edilmesinden daha üstün kabul edilir. Bundan dolayıdır ki hadiste âlim olan insanların dışında kalan diğer kişilerin mana ile rivayetinin kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.⁴²⁹

İmam Şafii'ye göre bir hadisin hem lafzen hem de mana ile rivayet edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Eğer bir hadisin sahihliği kanıtlanmış ise onun lafızlarının Hz. Peygamber'den sadır olduğu şekilde olması şart değildir. Nitekim mana ile rivayet sahâbeyle beraber başlamış bir gerçekliktir. Hatta Şafii bu konuda tabilerin, Hz. Peygamber'in ashabından aynı hadislerin farklı lafızlarla rivayet edildiğine şahit olduklarını ve bunları sahâbeye sordukları vakit sahâbenin “hadisin manası değişmedikçe bunda bir beis yoktur” diye cevap verdiklerini nakletmiştir.⁴³⁰

Şafii anlamı değişmediği sürece mana ile rivayetin caiz olduğuna Tahiyat duası ve korku namazının kılınmasıyla ilgili birbirinden farklı lafızlarla rivayet edilen aynı konuların çok sayıda farklı versiyonlarını vermektedir. Tahiyat duasında esas amacın Allah'ı yüceltmek olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamberin insanlara bu amaçla farklı lafızlarla da olsa ezberlemesine müsaade etmektedir. O, ezber yoluyla edinilen bilgiden sakınılması gereken şeyin mananın değiştirilmesi olduğu görüşündedir.⁴³¹

⁴²⁷ Şafii, er-Risâle, s.251.

⁴²⁸ Yücel, Hadis Usûlü S.134.

⁴²⁹ Suyûti, Tedribu'r-Ravi, c.II, s.90-95.

⁴³⁰ Şafii, er-Risâle, s. 275.

⁴³¹ Şafii, er-Risâle, s.271.

Şafii mana ile rivayet eden bir kişinin rivayet ettiği şeyin manasını bilmesini şart koşar. Eğer kişi mana ile rivayet ettiği şeyin ne anlama geldiğini bilmiyorsa onun hadisini kesinlikle kabul etmeyiz.⁴³² Haber-i Vahidin hucet olması için ileri sürdüğü şartlar arasında mana ile rivayetin nasıl olacağı konusunda şunları söylemektedir;

”manaya göre rivayet ediyorsa lafız bakımından hadisin manasının değiştirecek olan hususları bilen, ya da manayı bilmiyorsa hadisi işittiği gibi harfî harfine rivayet eden ve manaya göre rivayet etmeyen biri olması gerekir. Çünkü o, hadisin manasını saptıracak olan hususları bilmediği halde, haber-i vahidi manaya göre rivayet ederse belki helali harama-veya haramı helale- çevirir o haberi vahidi harfî harfine rivayet ettiği zaman hadisi saptırır diye korkulacak bir husus kalmaz”⁴³³

Şafii mana ile rivayetin caiz oluşuna Hz. Peygamberden rivayet edilen şu hadisi de delil olarak göstermiştir

Malik b. Enes bize İbn Şihab ve Urve vasıtasıyla Abdurrahman b. Abdilkâriyy’in Ömer b. El Hattab’dan şöyle işittiğini haber verdi: “ Hişam b. Hâkim b. Hizam’ın Furkan suresini benim okuduğumdan farklı bir şekilde okuduğunu işittim. Hâlbuki bana, onu Hz. Peygamber okutmuştu. Neredeyse üzerine atılacaktım. Sonra ona bitirene kadar mühlet verdim. Ayrılırken yakasından tuttum ve onu Hz. Peygamber’e getirdim. Dedim ki ey Allah’ın Elçisi, bunun, Furkan Suresini senin bana öğrettiğinden farklı bir şekilde okuduğunu işittim. Hz. Peygamber de ona ‘oku’ dedi o da işittiğim şekilde okudu. Hz. Peygamber, ‘işte o, bu şekilde indirilmiştir’ dedi. Sonra bana ‘sen oku’ dedi. Ben de okudum. Hz. Peygamber yine ‘işte bu şekilde indirilmiştir’ dedi ve ekledi: Kur’an, yedi harf üzerine indirilmiştir. Siz kolayınıza geldiği şekilde okuyun.”⁴³⁴

Allah insanların zihinlerinin yamılacağını bildiği için kullarına acıyarak Kitabını yedi harf üzerine indirmiştir. Yani Allah onu insanların farklı lafızlarla okumalarına izin

⁴³² Şafii, er-Risâle, s. 380.

⁴³³ Şafii, er-Risâle, s. 370.

⁴³⁴ Şafii, er-Risâle s. 273;Buhârî, husûmat, 1; Ahmed b. Hanbel, 1/24,40,43.

verdiği için böyle indirmiştir. Mana ile rivayet Allahın kitabı için söz konusu olunca onun dışındakiler için manayı değiştirmeyen lafız değişiklikleri rahatlıkla caizdir.⁴³⁵

5. MUTÂBÎ-ŞÂHİD HADİS

Ferd olduğu zannedilen bir hadisi ferd olmaktan kurtaran ve onu takviye eden başka bir rivayete mutâbiî denir.⁴³⁶ Ferd olduğu düşünülen hadis ile onu destekleyen diğer hadis aynıdır. Aralarında lafız ve mana yönünden herhangi bir farklılık yoktur.

Şahid ise, ferd olduğu düşünülen bir hadisin camii, müsned, sünen gibi çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonucunda mana yönünden bu hadisin bir benzerine rastlanırsa bu benzer hadise Şahid denir.⁴³⁷ Burada da esas olan lafızlar farklı olsa bile anlamın aynı olmasıdır.

İmam Şafii er-Risâlede bu iki hadis kavramının herhangi bir tanımını yapmamış ve bilhassa “Mutâbiî/Şahid Hadis” kavramı kullanmamıştır. Fakat Mürsel/Munkatı bir hadisin huccet olabilmesi için gerekli olan şartları sayarken Mutâbiî ve Şahid Hadisten bahsetmiştir. Fakat bu kavramları bir hadis ıstılahı olarak kullanmamıştır. Sadece bunlar hakkında görüş beyan etmiştir. Şafinin o sözlerini burada aktarmak istiyoruz

“Mürsel olarak rivayet ettiği bir hadiste kendisine güvenilen raviler katılıyor ve onu, mana itibariyle benzer bir hadis rivayet ederek Hz. Peygamber’e isnat ediyorlarsa, bu, söz konusu hadisi ezberleyip rivayet edenin doğruluğunu gösterir.”⁴³⁸

Bu sözleriyle Şafii başlangıçta “Ferd”miş gibi görünen hadisin mana itibariyle benzerini başka ravilerin de rivayet etmesi neticesinde “Ferd” olmadığını ortaya çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla bunun hadis usûlündeki tabirini her ne kadar Şafii ifade etmemişse de bu ifadesindeki kastının “Mutâbiî/Şahid” hadis olduğunu düşünüyoruz.

⁴³⁵ Şafii, er-Risâle, s. 274.

⁴³⁶ Koçyiğit, hadis ıstılahları, s. 336.

⁴³⁷ İbn Hacer, a.g.e. s. 55.

⁴³⁸ Şafii er-Risâle, s. 362.

6. MEVSÛL /MUTTASIL HADİS

Mevsul, bir isnadı oluşturulan ravilerden her birinin kendi üstündeki raviye yani şeyhine mülaki olarak hadisi bizzat ondan işitmiş veya almış olmasına denir. İster Merfu olsun ister Mevkuf veya Maktû olsun, isnadı kesiksiz olan hadislere Muttasil denir.⁴³⁹ Bundan dolayı da “Mevsul” ve “Muttasil” kesintisiz bir isnad hakkında aynı manada kullanılan iki farklı tabirdir.⁴⁴⁰

Hadis usûlünde “Mevsul” ve “Muttasil” kavramları birbirlerinin yerine aynı anlamda kullanılan iki farklı terimdir. Bu kavram senedinde herhangi bir ravisi düşmemiş olan, son ravisinden Hz. Peygamber’e ulaşıncaya kadar sened zincirinde hiçbir inkıtanın olmadığı hadisler için kullanılan bir tabirdir.

İmam Şafii hem “Mevsul” hem de “Muttasil” terimlerini er-Risâlede kullanmıştır. Tâbiî ki Şafii bu kavramların ne anlama geldiğini izah etmemiştir. O, er-Risâlede kullanmış olduğu hadislerin sahihlik derecesine işaret etmek amacıyla bu kavramları kullanmıştır. Mesela Mecûsilerden cizye alınıp alınmayacağı konusunda Hz. Ömer’in herhangi bir bilgiye sahip olmadığını ve bu konuyu sahâbîlere sorduğunu, sahâbîlerin de bu konuda var olan hadisleri rivayet ettiğini söylemiştir. Şafii Hz. Ömer’e söylenen hadisin Becâle zinciriyle rivayet edildiğini ve hadiste herhangi bir inkıta olmadığını şu sözleriyle söylemektedir:

*“Becâle hadisi **Mevsuldur**. Çünkü Becâle Ömer b. el-Hattab’a yetiştirilmiştir ve onun bazı valilerine kâtiplik etmiştir.”⁴⁴¹*

Şafii’nin aynı yerde “Mevsul” ile müteradif olarak “Muttasil” kavramını kullandığını şu sözleriyle görmekteyiz:

*“Şafii der ki **Munkatı** olarak yazdığım her hadisi çoğunluktan öğrenen ilim sahiplerinin çoğunun nakline dayanarak rivayet eden kimselerden **Muttasil** veya **Meşhur** olarak işittim.”⁴⁴²*

Er-Risâleden yapmış olduğumuz bu nakillerden de görüleceği üzere Şafii “Mevsul” ve “Muttasil” kavramlarını kullanmaktadır.

⁴³⁹ Suyûti, Tedribu’r-Ravi, c.I, s. 148.

⁴⁴⁰ Koçyiğit, Hadis İstilahları, s. 225.

⁴⁴¹ Şafii, er-Risâle, s. 432.

⁴⁴² Şafii, er-Risâle, s. 431.

SONUÇ

İmam Şafii, -marjinal bir kesimde olsa- bir taraftan Sünnetin bütünüyle dışlandığı, diğer taraftan da Hz. Peygamber'in sözlerinin (rivayetlerin) çok kolay bahanelerle göz ardı edildiği bir dönemde eserler vermiştir. Tüm eserleri içinde er-Risâle'nin öyle ayrıcalıklı bir yeri vardır ki, bu eser onu Sünni İslam Geleneğinin baş mimarları içine koymaktadır. Çünkü er-Risâle, daha sonraki dönemlerde gelişecek ve olgunlaşacak olan İslamî Metodolojinin en önemli ilk örneğidir.

Müslüman geleneğin Sünnet anlayışı büyük ölçüde er-Risale ile resmedilmiştir. Hadislerin otoritesi ve Hadis-Sünnet ilişkisi de keza er-Risâle ile şekillenmiş ve daha sonraki akacağı mecra belirlenmiştir. Kendisinden sonraki asırlarda açıkça ifade edilmemiş olsa da, özellikle Hadis ve Sünnet konusundaki, gerek ıstılâhî gelişmeler, gerekse metodolojik süreç er-Risâle tarafından yönlendirilmiştir, dersek abartmış olmayız.

Tek tek tespit etmeye çalıştığımız Hadis ıstılahları, çok erken sayılacak bir dönemde İmam Şafii tarafından er-Risale'de; kimi zaman açıkça, kimi zaman da muhteva olarak kullanılmıştır. Bu durum da onun hem Hadis ilminde, hem de Fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilminde ne derece önemli bir konumda olduğunun açık bir şahididir.

Tespit ettiğimiz ıstılahlar, bizzat İmam Şafii'nin yaşadığı dönem dikkate alındığında, bizim çıkarmış olduğumuz anlamlara ne kadar tekâbül ettiği açısından tartışmaya açıktır. Ancak bu ıstılahların daha sonraki muhaddisleri yönlendirici bir etkiye sahip oldukları aşikârdır. Çıkarmış olduğumuz bazı ıstılahlar için, bir zorlamanın olduğu da düşünülebilir. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, er-Risâle üzerinde yapmış olduğumuz zihinsel çaba, eleştiriye açık olsa bile bu çıkarımları yapmamızı haklı kılmaktadır, diye düşünüyoruz.

Hadis ve Sünnet konusu başta olmak üzere, tüm temel İslam bilimleri alanında yapılacak her akademik çalışmanın yolunun mutlaka er-Risâle'den geçeceğine inanıyoruz. Ortaya koymaya çalıştığımız mütevazı çalışmamız, er-Risâle'nin daha nice önemli akademik çalışmaya konu olmaya değer bir miras olduğunu göstermektedir.

Er-Risâle gibi diğer tüm paha biçilmez mirasımızın, gerekli teveccühe mazhar olarak üzerlerinde çalışılıp Müslümanların istifadelerine sunulması dileğimizle...

KAYNAKÇA

- AKTEPE**, İshak Emin, İmam Şafii'nin Hadisler Arasında Görülen Çelişkilere Bakışı, Hadis Tetkikleri Dergisi, 4/2, 2006.
- ....., İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İnsan yay, İstanbul, 2008.
- AYBAKAN**, Bilal, İmam Şafii ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi, İz yay. İstanbul, 2007.
- BAŞARAN**, Selman, M. Ali Sönmez, Hadis Usûlü ve Tarihi, Uludağ Üniv. Merkez Kütüphanesi, Bursa, 1993.
- BİLEN**, Mehmet, Sahih Hadis Tanımı Üzerine, Dicle üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, s:1 1999.
- BAĞCI**, H. Musa, Hadis Tarihi H.İlk Üç Asır, Ankara Okulu yay, Ankara, 2009.
- ....., Hadis Rivayetinde Sahâbenin Kavrama ve Nakletme Sorunu, İlâhiyât yay. Ankara, 2004.
- el-BAĞDÂDÎ**, Hatib, el-Kifaye fi-İlmi'r-Rivaye, Matbaatü's-Saadet, Beyrut, trs.
- BAYRAKTUTAR**, Muammer, İmam Şafii'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara, 2006,(Yayınlanmamış doktora tezi).
- el-BEYHAKÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, Beyan-u Hatai Men Ahtae Ale'ş-Şafii, Beyrut, 1986.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l- Buhârî*, I-VIII, Çağrı yay. İstanbul, 1992. (Matbaay-ı Amire, İstanbul, 1315 baskısından tıpkıbasım).

- el-CÂBİRÎ**, Muhammed Âbid, Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı, Kitabevi yay. İstanbul, 1999.
- el- CEZÂİRÎ**, Tahir İbn Ahmed, Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 1995.
- el-CÜHENÎ**, Mani' b. Hammad, Mevsuâtu'l-Meysere, Daru'n-Nedve, Riyad, 2006,
- ÇAKAN**, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü Kitaplarında "İhtilafu'l Hadis", Marmara Üniv. İlh. Fak. Dergisi, s.4, İstanbul, 1986.
- DARİMÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sunen*, I-II, Çağrı yay. İstanbul, 1992.
- EBÛ DÂVUD**, Suleyman b. Eş'as es-Sicistani, *es-Sunen*, I-V, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- EBÛ GUDDE**, Abdulfettah, Mevzu Hadisler, (çev: Enbiya Yıldırım) insan yay. İstanbul 2003.
- EBÛ ZEHRA**, Muhammed, İmam Şafii, (çev: Osman Keskioglu) DİB. yay, Ankara, 1996.
- ....., Mezhepler Tarihi, (çev: Abdulkadir Şener, Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), İstanbul, tarihsiz.
- EBÛ ZEHV**, Muhammed, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, Daru'l-fikri'l-Arabi, Mısır, Tarihsiz.
- EBÛ ZEYD**, Nasr Hamid, İmam Şafii ve Orta Yol İdeolojisinin Tesisi, "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü", Kitâbiyat, Ankara, 2003.
- ERUL**, Bünyamin Sahâbenin Sünnet Anlayışı, T.D.V. yay. Ankara, 2008.

FAZLURRAHMAN, Tarih boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, Ankara Okulu yay. Ankara, 1998.

GURAYA, Muhammed Yusuf, Sünnetin Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım, (Çev: Mehmet Emin Özafşar) Ankara Okulu yay. Ankara, 1999.

HANSU, Hüseyin, Mütevatir Haber, Bilge adamlar yay. Van, 2008.

İBN HACER el-Askalani, Nuhbetul Fiker Şerhi, Mektebetül Asriyyetü, Beyrut, 2009.

İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed, el-*Musned*, I-VI, Çağrı yay. İstanbul, 1992. (Mısır, 1313 baskısından tıpkı basım).

İBN KAYYIM el-Cevziyye, el-Menâru'l-Münif fi Sahih ve Zaif, Matbaatu'l-İslamiyye, Beyrut, 2003.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis, Darul Kitabul İlmiyye, Beyrut, 1985.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, es-*Sunen*, I-II, Çağrı yay, İstanbul, 1992. (M. Fuad Abdalbaki'nin 1954 tahkikli baskısından tıpkı basım).

İBNU'S-SALAH, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûri, Ulumu'l- Hadis, Daru'l-fikir, Dımeşk, 1986.

KANARYA, Bayram “İmam Şafii'nin ‘İhtilaf’ul-Hadis’ İsimli Eserinin Hadis ilmindeki Yeri”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Hadis Bilim Dalı, 2011, (Basılmamış yüksek lisans tezi).

KANDEMİR, M. Yaşar, Mevzu hadisler, Marmara İFAV yay. İstanbul, 2009.

KELEŞ, Ahmet, Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed, İnsan Yay. İstanbul, 2003.

....., İmam Şafi'nin Fıkıh Usûlünde Sünnet Vahiy İlişkisi, Yayınlanmamış Makale.

..... Hadis İliminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği 'Recm Cezası' Çalışmasına Eleştirel bir Bakış, Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.IV, s.1, Ocak-Haziran, 2004.

.....Hadislerin Kur'an'a Arzı, İnsan yay. İstanbul, 1998.

el-KETTANİ, Muhammed b. Cafer, Hadis Literatürü, (çev: Yusuf Özbek), İz yay. İstanbul, 1994,

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, "İmam Şafii'nin 'Risalesinin' Hadis İlimindeki Etkileri", İslami Araştırmalar Dergisi, 1-2-3-4. Sayılar, Cilt 10, 1997.

....., "İslami İlimlerde Şafii'nin Rolü Üzerine", İslamiyat Dergisi, C. II, sayı 1, Ocak-Mart 1999.

....., İslam Düşüncesinde Sünnet, Ankara Okulu yay. Ankara, 2002.

....., Şafii'nin er-Risâle'deki Hadisçiliği, "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin rolü" Kitabiyat, Ankara, 2003.

....., İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara Okulu yay. Ankara, 2006.

....., er-Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi, "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin rolü" Kitabiyat, Ankara, 2003.

KOÇYİĞİT, Talat, Hadis İstılahları, A.Ü.İ.F. yay. Ankara, 1985.

....., Hadis Tarihi, T.D.V. yay. Ankara, 2007.

..... Hadis Usûlü, T.D.V.yay. Ankara, 2006.

..... Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, T.D.V. yay. Ankara,

- MAKDİSİ**, George, Şafii'nin Hukuk Teoloji Anlayışı: Usûl-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi, "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü", Kitâbiyat, Ankara, 2003.
- MALİK**, b. Enes, el-*Muvatta*, (Yahya b. Yahya el-Masmûdî rivayeti) I-II, Çağrı yay. İstanbul, 1992.(M. Fuat Abdalbaki'nin 1951 tahkikli baskısından tıpkı basım).
- MUSLİM**, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccac b. Muslim el-Kuşeyri, Sahih-i Müslim, Beyrut, tarihsiz.
- NAZLIGÜL**, Habil, İmam eş-Şafii'nin Hadis Kültürümüzdeki Yeri, (Basılmamış Doktora Tezi) A.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri, Ankara, 1993.
- NESAİ**, Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-*Sunen*, I-VIII, Çağrı yay. İstanbul, 1992, (es-Suyûti şerhiyle birlikte). İstanbul, 1992. (M. Fuad Abdalbaki'nin tahkikli baskısından tıpkı basım).
- ÖZAFŞAR**, Mehmet Emin, Hadisi Yeniden Düşünmek, Ankara Okulu yay. Ankara, 2000.
- ÖZPINAR**, Ömer, Hadis Edebiyatının Oluşumu, Ankara Okulu yay. Ankara, 2005.
- ÖZTÜRK**, Mustafa, 'Kur'an'da Yabancı Kelime Bulunup Bulunmadığı Tartışması ve Şafii'nin Dogmatik Dil Tanımlaması Üzerine'; "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü", Kitâbiyat, Ankara, 2003.
- RIDVAN ES-SEYYİD**, Şafii ve er-Risâle, "Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü", Kitâbiyat, Ankara, 2003.
- ES-SALİH**, Subhi, Hadis İlimleri ve İstılahları, DİB Yay. (Çev: M. Yaşar Kandemir Ankara, 1988.

SCHACHT, Joseph, The Orijins of Muhammad Jurisprudence, Oxford University Press, London, 1979.

es-SUYUTÎ, Celaleddin, Miftâhu'l-Cenneti Fi'l-İhticâci bi's-Sünneti, Dâru Sadri't-Tıbâati, tarihsiz.

....., Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takrib-i Nevevi, Daru'l- Kitabu'l-Arabi, Beyrut, 1993.

eş-ŞAFİİ, Muhammed b. İdris, er-Risâle, (tah: Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut, tarihsiz.

....., er-Risâle, (tah: Dr. Abdullatif Humeym ve Dr. Mahir Yasin el-Fahl), Daru'l kitabul ilmiye, 2005.

.....İhtilafu'l-Hadis, (tah: Âmir Muhammed Haydar), Müessesetu'l- Kutub'il Sekafiyye, Beyrut. 1993.

ŞAKİR, Ahmed Muhammed, el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisari Ulumi'l-Hadis, Müessesetu'l- Kutub'il Sekafiyye, Beyrut. 1987.

TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul, 1992. (A. Muhammaed Şakir, M. Fuad Abdulbaki ve İbrahim Atve Avd'ın tahkik ettikleri Mısır, 1937 baskından tıpkı basım).

W. HEFFENING, M.E.B İslam Ansiklopedisi, “Şafii” maddesi, Milli Eğitim Basımevi, c.11, İstanbul, 1970.

Wael B. Hallaq, Şafii Hukuk İlminin Baş mimarı mıydı? Sünni Paradigmanın Oluşmasında Şafii'nin Rolü, Kitâbiyat, Ankara, 2003.

YILDIRIM, Enbiya, Hadiste Metin Tenkidi, Rağbet yay. İstanbul, 2009

YİĞİT, Metin, Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, İz yay. İstanbul, 2009.

YÜCEL, Ahmet, Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü, İFAV yay. İstanbul, 2009.

..... Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi, İFAV yay. İstanbul, 1996.

ZERKEŞİ, Hz. Aişe'nin Sahâbeye Yönelik Eleştirileri, Kitabiyât yay, Ankara, 2002.

(çev: Bünyamin Erul)